

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

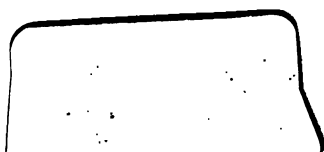

35.

374.

600046024M

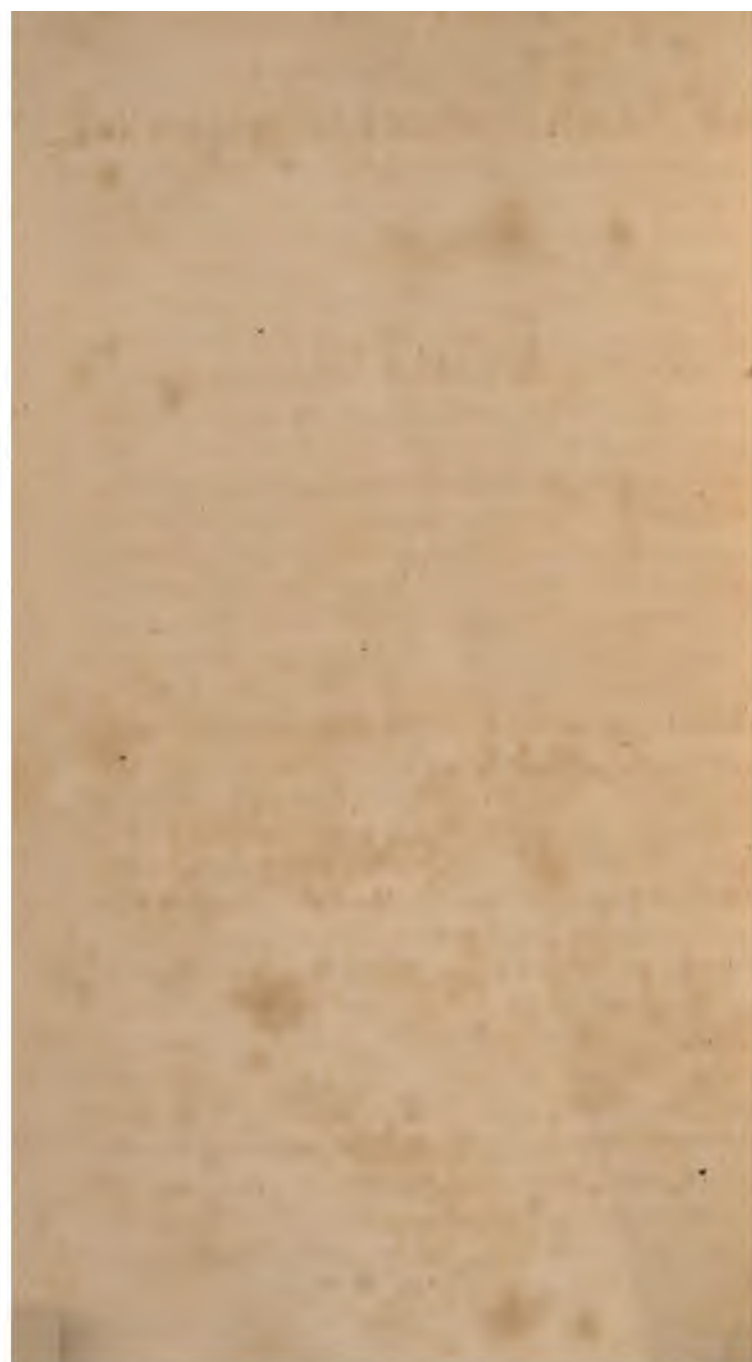
35.

374.

600046024M

DE GODOFREDO HERMANNO

ENODATÖRE

EPISTOLAE PAULI AD GALATAS

PER LITTERAS COMMUNICAVIT

CUM

HENR. EBERH. GOTTLOB. PAULO

JOANNES SCHULTHESS

TURICI TYPIS SCHULTHESSIANIS.
MDCCCXXXV.

374.

De Godofredi Hermanni periculo
quid philologia profana per se sola valeat
ad libros N. T. enodandos

EPISTOLA PRIMA

Doctori Henr. Eberh. Gottl. Paulo

Jo. Schulthessius

S. D.

Tuas litteras undecimo hujus mensis exaratas
nudius tertius accepi, quae quum totae me ut omnia
tua delectant, tum praecipue eo, quod mihi senten-
tiam tuam de angelologia mea recens a legendo aperire
volebas hunc in modum: „De angelologia, prout fert
„natura, mihi tecum valde convenit. Patres demum
„eo usque degenerarunt ab intelligentia apostolica, ut
„ejusmodi *πνεύματα*, quae ex hypothesi non bona
„esse non possunt, supra hominum animos extolle-
„rent, qui sua sponte boni evadere et possunt et de-
„bent. Pro eo tamen, quod *τό εἰς* unum omnium
„commune postulet intelligi, velim aliquot exempla
„vel parallela submittas.“

Forte fortuna accidit, ut eodem fere die programma, quo Godofredus Hermannus memoriam Io. Aug. Ernestii solenni oratione celebrandam postremo mense Septembri indixit, in manus mihi veniret de Pauli epistolae ad Galatas tribus primis capitibus, locum *πολυθρόλλητον* illum commentatorumque dissensionibus famosissimum eximio cum studio versans, ex quo nosmet ipsi *ἀφορμὴν ἑλάβομεν* excutiendi angelologiam biblicam. Nihil profecto jucundius mihi esse poterat quam cognoscere, quem sensum et intellectum vir talis ex hoc dicto Paulino reportaverit, ac mea conferre cum suis. Quò facto mihi nunc libitum est, quoniam Te fortasse juvabit, cognita communicare Tecum idque maturato: nam homines aetatis exactae procrastinare quidquam minime decet.

Ante omnia exscribere ac perpendere opus videtur, quod pag. 10 disputat hunc in modum Hermannus:

„Quum semen Abraami, quia sit singulari „numero dictum, de Christo intelligit Paulus (Gal. „3: 16), aperte argutatur. Et videatur id fortassis „alicui nulla necessitate cogente fecisse, quia idem „esset adsecutus, si sic acceptis verbis, ut sunt acci- „pienda, nunc illam vivere hominum generationem „dixisset, in qua rata fieret per fidem Christi illa „Abraamo dàta promissio. At non temere eum, sed „provide et quia consilium ejus exigebat, hanc inter- „pretationem attulisse, infra ostendemus.“

Fidem exsolvit pag. 12. his verbis: „Nunc vero „intelligi potest, cur illa Abraamo dicta verba καὶ τῷ „σπέρματι σου de Jesu, non de posteris Abraami „sit interpretatus. Nam posteritatem Abraami si con- „cederet significari: non posset Mosis auctoritatem eo

„minuere, quod is nihil nisi intercessor fuisset; si
 „quidem etiam illis Abraami posteris, ut novam Dei
 „legem acciperent, interventore opus erat Iesu.“

Id contra nos adseveramus, vocabulo *σπείρα* singularis numeri non unum Iesum a Paulo significatum doceri. Quod si fecisset, manifesto sane argutatus esset, ut recte censet Hermannus; quo lusu tamquam fundamento nixa disputatio simplicibus tantum imposuisset, hominibus autem verborum et rerum non usque adeo imperitis omnem copiam dedisset Paulum vanitatis coarguendi et cum sua causa exhibilandi.

Vix crediderim, Hermannum istiusmodi argutias sive ineptias adficturum fuisse sapientissimo apostolo, nisi inde ab Irenaeo Patres ac dogmatum opifices librorumque symbolicorum auctores hunc nostrum locum et Gal. 4: 4. cum Gen. 3: 15. collatum ita interpretati essent, ut semen hic mulieris, illic Abraami unus Iesus vocaretur. Haec tot seculis per manus tradita viro- rum ecclesiasticorum commenta obrepserunt ei, atque in quaestionibus Iudaicae litteraturae, quam ipse parum callet, iis, qui hoc genus profitentur, fidem haberet male oculatam, necesse erat. Quare audiit ad h. l. Winerum, qui: „Bene, inquit, viderunt interpretes, „hanc Pauli argumentationem hominum iudaicorum „quibus cum ageret ingeniis magis quam linguae he- „braicae rationibus accommodatam esse. Solent enim „Judaeorum magistri et ipsi singularem vel pluralem „vocabulorum numerum nonnullis in locis S. S. ita „premere, ut inde argumenta ducant.“ Nos vero audimus Clericum, ad Gen. 3: 15. haec animadvertentem: „Veteres aliquot Iudaei, inter quos scri- „ptores paraphrasium Chaldaicarum, Messian respici „hic censuerunt; qua in re longe maximam Chri-

„stianorum partem adsentientem habent. — Sed quae-
 „rendum esset, an sine ulteriore interpretatione Eva
 „et antiquissimi haec de singulari illa persona quae
 „Messias dicitur intelligere potuerint. Certe ne ipsi
 „quidem paraphraetae Chaldaei, quamquam Mes-
 „siam respici volunt hoc oraculo, satis distincte se-
 „mine mulieris signari eum docent. Verba sunt
 „Hierosolymitani: Quando filii mulieris operam
 „dabunt legi et fecerint mandata: studebunt contere-
 „re tibi caput et occident te. Quando vero relinquent
 „filii mulieris legis praecepta: dabis operam, ut
 „mordeas calces eorum. Verum erit remedium filiis
 „mulieris, tibi vero serpenti nullum remedium erit;
 „quandoquidem futurum est, ut alii aliis incolumi-
 „tatem praestent in calcibus, tempore regis
 „Messiae. In eundem plane sensum παραφράζει
 „Jonathan. Illi diserte quidem Samaelem, angelum
 „mortis, vocant serpentem, sed semen mulieris
 „Judaeos interpretantur, qui temporibus Messiae vim
 „Samaelis non jam timebunt.“

Quae loca ex Breschith 23, 7. et Ruth rabb. 4, 20.
 a Wetst. ad Gal. 3: 15. laudantur, huc non pertinent,
 quia non simplex σπέρμα premunt singulari numero
 dictum, sed σπέρμα ἕτερον, hoc est, qua cogitatione
 delirius nihil, exiturum ex alio loco, זרר, vulva.
 Atqui hoc ipsum ad Pauli quam quaerimus notionem
 proxime accedere opinatur Winerus!! Quando tan-
 dem desinent commentatores ad interpretationem, si
 Deo placet, evangeliorum et litterarum apostolicarum
 sine iudicio vel futilissima et vesanissima ex Rabbi-
 norum sentinis congerere istiusmodi, ut quid sacros
 auctores senserint ac dixerint inde probabile fiat?

Nec vero quisquam offenderit, quantum scimus,

in eo, quod Paulus monet vocabulum singularis numeri non idem valere quod pluralis; sed quod, ut vulgo interpretes opinantur, nomine colectivo singularis numeri contra omnem usum loquendi unum certum hominem designatum velit. Nam ipse Winerus: „זרע non est nomen unitatis quod dicunt, sed significat sensu colectivo subolem, prolem cujusdam omnem, sive uno filio sive pluribus constet. Hinc זרועים nunquam nisi de plantis, germanice Samenkörner, Sam. 1, 8: 15.“

Ex quo sequitur, ut si Christus Iesus σπέρμα Ἀβραάμ esset, progenies Abraami ad unum numero caput rediret; quod sana cum ratione Paulus censere non potuit neque ullis hominibus, sive Judaeis sive Graecis, probare. Deinde, ut infra videbimus, nunquam grana, κόκκοι, unius generis, sed genere diversae sementes זרועים Hebraeis vocantur.

Duo, pace viri dixerim, suis meritis laudibusque suo in campo cumulatissimi, non sua, sed eorum culpa, qui Hebraici sermonis et Iudaicae consuetudinis magistri feruntur, haec duo haud satis explorasse Hermannus videtur. Primum quam vim et potestatem τό εἶς pro sua compagine hoc in commate subjectam habeat. Diligentius enim attendere debebat, hoc loco ἐν dici σπέρμα vocabulum collectivum; quapropter זרע in Hebraeorum voluminibus sacris semel tantum in forma pluralitatis reperiatur, idque ita usurpatum, ut generis diversi sata significantur, non singula alicujus seminis grana. Sam. 1, 8: 15. τὰ σπέρματα ὑμῶν καὶ τὰς ἀμπελῶνας ὑμῶν זרעיתכם וכרמיתכם. Recte Clericus: sementes et vineas vestras. Cfr. comma proxime antecedens, ubi hoc est parallelum: τὰς ἀγρὰς ὑμῶν καὶ τὰς ἀμπελῶνας καὶ τὰς ἐλαιῶνας. Exod. 22: 5.

ἀγρὸν ἢ ἀμπελῶνα. Unde apparet, σπέρματα numeri pluralis sata dici non unius generis ac speciei, sed variarum frugum, κρίθης, ξίας, πυρῶ etc. quemadmodum כרמים diversi generis intelliguntur, כרמי יין זית, horti vitiferi, oliviferi etc. Eadem est ratio nominis cognati זרעים Jes. 61: 11. Atque etiam apud Rabbinos זרעית in plurali de diversis familiis, non de singulis personis alicujus familiae dicitur.

Apud Paulum atque omnino in N. T. libris hoc nomen pluralis numeri bis tantum occurrit Matth. 13: 32, quod idem dictum apud Marcum quoque 4: 31. extat: sinapi, ut semine minimum, sic olerum, λαχάνων maximum, ubi κόκκος σινάπεως μικρότερον dicitur omnium granorum, ex quibus quodvis aliud olerum genus provenit. Cor. 1, 15: 38. Ὁ θεὸς — δίδωσι — ἐκάσῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα, hoc est: satorum, frumentorum cuique generi suum corpus attribuit, quemadmodum aliud alii animalium generi, hominibus, quadrupedibus, piscibus, volucribus, ita ut singula germina et herbae e granis triticei frumenti, quotquot numero sunt, corpore similia discernuntur facile ab herbis ex c. hordeaceis, avenariis. Id quod olim recte vidit Erasmus, cujus in paraphrasi est: „Singulis seminum generibus (ἐκάσῳ τῶν σπερμάτων) peculiarem vim penitus indidit, ut quum „renascantur omnia, non tamen eadem forma renascantur.“ Pari modo Zuinglius: „nam aliam formam triticum, aliam far, aliam hordeum habet.“ „Sic per inductionem effectum habemus, ut σπέρμα generis notionem habeat a genere discernendi, non unius de genere a συμφύτοις, ὁμογενέσι. Qui σπέρματα dicit, multa dicit genera, non numerum unius ejusdemque generis.

Consimilis est usus vocabuli αἷμα, quod semel plurali numero dictum in N. T. libris extat Io. 1: 13. Οἱ ἐκ ἐξ αἱμάτων ἐγεννήθησαν, i. q. σπερμάτων, qui non jure et conditione hujus illiusve sanguinis, quicumque is est, cernuntur, utrum Israelitae sive Josephitae sint, an de tribu Juda, de domo Davidis, Hebraeinae omnino an alienigenae, ita ut nihil referat Judaëum esse aut Graecum, Barbarum, id est in ora Africae australi natum, quam sinus Barbaricus alluit, aut Scytham, quo magis minusve in familiam Dei recipiatis. Similiter Paulus Athenis: Fecit, inquit, ut ἐξ ἐνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων habitaret ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, Atheniensium insolentiam carpens, qui gloriari solebant, se solos mortalium αὐτόχθονας esse, ἐκ μιᾶς χθονός, τῆς ἰδίας ἀναφύοντας, ὃ μισοβαρβάρους.

Jam haec vis collectiva vocabuli σπέρματος non permittit, ut ἐν adjectum unum numero granum significet, unum de individuis, ut ita loquar, quae simul sumta, infinita numero, nomini alicujus σπέρματος, h. l. Abraami subjecta sunt; non dico σπερμάτων, quia collectiva plurali nomine dicta alium omnino quam in singulari sensum efferunt. Aliud est sensu ἐν σπέρμα, aliud ἐν σπερμάτων. Nam serviens nomini colectivo eam vim inde trahit ἐν, quam Germani adjectivo numerali ἐπὶ ποιότητος, qualitativo, ut ita loquar, exprimunt einerley, uniusmodi, ejusdem naturae, indolis, generis. Sic allerley, mancherley, anderley. Apud Graecos quidem reperiatis nomina παντοῖος, ἄλλοῖος, non item ἐνοῖος, πολλοῖος. Hellenistis autem ne παντοῖος quidem aut παντοδαπός usitatum fuit, sed πᾶν, sicut Hebraei כָּל, accipiebant, non „de singulis modo generum, sed de

„generibus singulorum,“ ut nonnulli Grammatici loquuntur, vel ut Glassius, „vocalam universalem „affirmativam quandoque intelligebant non de omnibus „individuis, sed de quibuscumque speciebus.“ Hinc Lutherus, ipsa rerum natura ductus, numeralia *πᾶς, εἰς* vocibus allerley, einerley interdum reddidit, ex. c. *πᾶσα νόσος*, allerley Seuche, omnigenus morbus, *μία εἰσόδος*, einerley Eingang, unimodus introitus. Sic *πᾶσα σὰρξ* non est omnis caro, sed omnigena; nullius non gentis et nationis homines; *μία σὰρξ*, coalescens caro naturae instinctu itaque a Deo conjugata, non una numero caro. Marc. 10: 8. coll. 9. Vid. Clericus ad Mos. 1, 2: 24. Vocabulum enim *σὰρξ*, *רֶשֶׁת*, apud Hebraeos et Hellenistas collectivum est, nusquam unitatis. Falso igitur Lexicographi volunt, Io. 1: 14. hoc vocabulo aliquem hominum, solum unum Jesum intelligendum esse, ubi est: *ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο*. Imo Evangelista dicit apparuisse, ut hominum quamvis mortalium genus rationis divinae particeps esset, quibus nimirum datum esset *παραλαβεῖν τὸν λόγον*, quum *ὁ λόγος* lucem lumenque vitae omnibus sese hominibus praebeat viam vitae ingredientibus, quam quasi Deum subsequentes ad naturae perveniant extremum, ut verbis utamur Ciceronis. Si vero *σὰρξ* perinde ut *ἄνθρωπος* unitatis vocabulum esset: Tim. 1, 2: 5. salvo sensu scribere apostolus poterat: *εἰς ἐξὺ μεσίτης* — *σὰρξ* I. X. Quam locutionem quum nemo non sentiat, ab omni sermonis humani usu et lege alienam esse, manifesto apparet errare, qui docent, *ἄνθρωπον* et *σάρκα* synonyma vocabula esse, ut pariter hoc et illud singulum aliquem mortalium significare possit.

Idem quod Gal. 3: 16. *ἐν σπέρμα*, Rom. 4: 16.

πᾶν τὸ σπέρμα Ἀβραάμ dicitur a Paulo, non concedente, ut semen Abraami sola fide ejus censendum dividatur in circumcisos et praeputiatos, illorumque tantum τὰς ἐπαγγελίας esse credatur. Sic πᾶν τὸ σπέρμα, totum universumque semen Abraami, idem ἐν quoque haberi debet, propterea quod est individuum, nempe ut Classici, non ut Scholastici hac voce uti solent. Quam saepe volumina sacra hoc ipsum semen Abraami innumerabile fore pollicentur, sicut stellas in coelo, arenam in littore maris? Nihilominus perpetuo singulari nomine τὸ σπέρμα vocatur proles illa beanda. Quam ob causam? haud profecto quod unum numero, sed quod unum indole, quod nihil diversum κατὰ ποιότητα. Simplex ergo, quod contra ponitur mixto, ex dissimilibus et disparibus congesto, esse monet apostolus illud semen Abraami, ad quod solum pertineat Abraamo destinata felicitas propter ejus fidem, parenti τῶν ἐκ πίστεως Ἀβραάμ, ita ut nihil referat, an sint ἐκ τῆς οὐσφύος αὐτῷ aut certe ἐκ τῆς περιτομῆς, an ἐξ ἀκροβυστίας. Nam τῷτο τὸ σπέρμα, τὸ ἐν Ἰσαὰκ καλούμενον, τῷ κατὰ πνεῦμα γεννηθέντι, non ἐν Ἰσμαὴλ, τῷ κατὰ σάρκα, quem filium Deus non promiserat. Ταῦτα τὰ τέκνα τὰ εἰς σπέρμα λογιζόμενα (R. 9: 7, 8), τὰ τῆς ἐπαγγελίας, hoc est ἅξια ἐπαγγέλλασθαι, utpote quae talem patrem animo moribusque referant, amabilia, lactabilia, quum alia polliceri non Deum, alia exoptare non Abraamum deceret. Quid quod Jesus negarat, Judaeos, qui τὰ ἔργα Ἀβραάμ non facerent, τέκνα τῷ Ἀβραάμ esse, utcunque σπέρμα Ἀβραάμ essent, at non ἀξιόλογον, ita ut si de semine Abraami sermo fieret, nullam in rationem istud veniret, a paterna degenerans probitate. Semen ergo Abraami ex una sola fide ejus

cernendum esse judicavit Paulus, quam fidem Deus omnibus, quotquot *σοιχῶσι τοῖς ἔργοις Ἀβραὰμ εἰς δικαιοσύνην λογίζεται*, ita ut justi ex fide (quod unum argumentum est hominum apud Deum probitatis, quemadmodum apud homines esset inter se ipsos, si modo pectora sua mutuo inspicere possent), ut justi, inquam, agnoscantur ex fide, non ex operibus positivae legi convenientibus. *)

Ponamus, Gen. 22: 18. sic legi scriptum: *Ἐυλογηθήσονται ἐν τοῖς σπέρμασί σε πάντα τὰ ἔθνη!* Tum dictio sine ulla controversiā varias ex variis conjugii stirpes Abraami expostulat et promissam et non promissas, conditione nascendi, indole animi et vitae cultu diversas, Hagaritas et Keturitas juxta cum filio et nepotibus ex Sara, et hos item promiscuos, respondentes paternae virtuti aequae ac dissimiles.

Sed vero Winerus inscite satis objicit, si duplex filiorum Abraami genus indicaretur: non recte haberet *πολλῶν*. Quasi nesciat, Hellenistarum *κλίσεις* vacare *ἀριθμῷ δυνικῷ*, nominaque eorum, si non *ἐνικῶ*, *πληθυντικῷ* esse. Sin ergo *σπέρματα* audis, inde non definite duo tria ve conjicere licet, sed *πληθύν τινα*, multitudinem seminum. Ridiculus esset, si quis audi-

---

*) Fundamentum ergo divisionis una fide constat, ut semen aliud Abrahami idque *γνήσιον*, probum, fide sit praeditum, aliud *ρόθον*, a fide aversum. Quod si sensisset, non scripsisset Jaspis: „Paulus Christianorum multitudinem, tam ex Judaeis quam ex Ethnicis collectam, hic dixisse sumitur ἐν σπέρμα, quos Christianos alibi in duo σπέρματα distribuit Rom. 4: 11, 12, 16. Ista igitur ambiguitas hanc interpretationem, per quam σπέρμα sensum habet collectivum, non facit probabilem.“ Ex quo apparet, latuisse etiam hunc interpretem, quid ἐν σπέρμα sibi velit ac possit.

ens, aliquem filiis auctum esse, inde conjectaret, duos eum habere filios. Et hoc loco refert ad causam, unum esse semen Abraami ad quod pertineat promissio; nihil refert, duone an tria, vel quam multa sint ejusdem semina, ad quae non pertineat. Praeter illud unum cetera, quotquot cogitare possis, promissa felicitate carebunt, itaque altero genere continentur, exherede bonorum. Si quis multos quidem habeat natorum, sed unum filium legitimum: bifariam tamen hac ratione dividuntur, ita ut altero genere heres ille solus contineatur, altero ceteri plus minusve numerosi, aliquo modo fortasse inter se diversi, pariter tamen spurii. Duo diserte *σπέρματα Ἀβραάμ* Gen. 21: 12, 13 memorantur, Isaacus unum, *ὀνομαζὸν, ἔνδοξον*, ex matrona Sara susceptum, alterum Ismael ex ancilla, Hagara. Sed etiam subintelliguntur Keturitae, deterioris quoque juris, ut e pellice nati. Esavus in eundem quoque censum venit, nepos quidem ex justo matrimonio, sed *πρωτοτοκείων* honoribus et emolumentis privatus. Quam externae conditionis dissimilitudinem Paulus in animos et mores transtulit. Nihil ergo Wineri objectio valet non solum contra Socinianos, sed etiam contra Bezam, Gussetum et alios.

Sic luculenter omnino rationibus ex usu loquendi ipsaeque sermonis natura depromptis Paulus singularem hujus vocabuli numerum attendi voluit, non temere videlicet vel fortuito τῷ *σπέρματι* dictum esse, sed ut appareret, non datam licentiam cuivis Abraami semini aut promiscuo felicitatem promissam sibi arrogandi, sed simplex quoddam semen veluti digito monstrari ejus politurum.

Hinc elucet injuriam facere Paulo Hermannum, quum ceuset Paulum in hoc vocabulo aperte argu-

tatum esse, qui nihil nisi propriam ejus vim et naturam, quantum ea valeat, acute quidem et subtiliter exposuit, ita ut philologia classica pariter et sacra ejus rationem comprobare debeat. Rectius profecto Heinsius in exercitt. ad N. T. judicasse videtur, Paulum Grammaticorum more ac *τεχνικῶς* locutum esse. Ex. c. si quis diceret, sese a rege in aedem ejus intromissum esse: num argutaretur, si res ferret animadvertens, de una aede serinonem esse, nempe de ea, in qua rex ipse esset, non de pluribus, non de aliqua multarum aedium, quibus domus regia constet.

Sed non magis in re et sententia quam in vocabuli forma Paulum argutatum esse, facillime evincitur. Nam optimo jure apostolum fidem statuere unam solamque conditionem, qua Deo praestanda progenies Abraami majestatem inter gentes ac felicitatem summo patriarchae suo promissam adepturi essent, principatum Abraamidarum in hac una virtute positum esse, apparet quum e Ps. 147: 19, 20. et Mos. 5, 4: 5—10, tum 1, 18: 18, 19, ubi sic loquitur Iehova: „Scio, „Abraamum suis liberis ac domui suae post se futurae „mandaturum esse, ut Iehovae viam teneant et jus „fasque colant, quo conferat Iehova in Abraa- „mum quae pollicitus est ipsi.“ Scite ad h. l. Clericus: „Ex hoc videmus, promissorum divino- „rum effectum de conditione pependisse, quam si „violarent Abraamidae, Deus illa praestare non tene- „batur“ (imo per suam sanctitatem non poterat). Et Grotius: „Haec verba illam legem spectant Mosis lege antiquiorem“ Ergo legem naturae, id est Dei, qua nihil antiquius, mentibus humanis ingeneratam, propter sese libero animo tueri, nulla lege positiva

coactum, et fidem colere unum idemque est. Legum positivarum necessitas profecto fidei vacuitatem arguit atque homines, qui his talibus legibus indigent, non probum semen Abraami esse, non *δικαίως ἐκ πίστεως*, convincitur Tim. 1, 1: 9. Videantur similia, quae ad h. l. Wetstenius e Classicis collegit.

Lex igitur Mosaica vel aliqua positiva nunquam τοῖς ἐκ πίστεως data, qui ἐξ αὐτῆς τῆς πίστεως δίκαιοι sunt; ergo non ἐτέθη vel προσετέθη τῷ σπέρματι Ἀβραὰμ, quod sola fide censetur, non τέκνοις ἐπαγγελίας, τοῖς γεγεννημένοις κατὰ πνεῦμα, in quos ista nullam vim ac potestatem unquam habebant, virtutis amore non peccantes: nam si formidine poenae, quam lex positiva minitabatur, peccare odissent, mali erant, non δίκαιοι. Vid. ibid. Haec lex igitur ἑτερον σπέρμα habet obiectum quam illa ἐπαγγελία, itemque alius est auctor hujus conditae legis, quam τῆς ἐπαγγελίας, ut Paulus certe jam docet. Nam δι' ἀγγέλων latam esse positivam legem dicit, non dicit δι' ἀγγέλων ὡς ἐφ' ἐνός, ἀλλ' ὡς ἐπὶ πολλῶν. Si quis enim unus de multis sive hominibus sive angelis aliquid egerit: id generi adscribere licebit, quod singuli cujusdam generis egerunt: nimirum ubi unus, ibi certe possunt complures ejusdem generis esse; et quod unus de multis, quales angeli creduntur, idem plures conati, moliti, assecuti esse possunt. Quod ipsum optimi scriptores ea figura, quae enallage numerorum dicitur, significare consueverunt, plurali pro singulari utentes. Vid. Glass. Philol. S. pag. 4250 sqq. Matth. Gr. Gr. § 292. Fischer. ad Vell. III. a. pag. 301. sqq. Schulthess de Charismatt. Sp. S. p. 190. Exemplum simillimum reperias Hebr. 2: 2. Act. 7: 53. coll. v. 38.

Δι' ἀγγέλων, inquit, lex ista constituta est mini-

sterio Mosis, qui Deum non vidit (Io. 1: 17, 18), ἡ ἐπαγγελία autem accepta refertur Deo, cui nihil viget simile aut secundum, quique unus est itaque singulariter ac proprie unus, ut non sit unus de multis, ὁμογόνους et ὁμωνύμους, sed ut praeter ipsum alterum sui generis, nominis, ordinis ne cogitare quidem cum sana mente liceat, ut ei adnumerare et contribuere neminem possis; quemadmodum Antisthenes quarto ante Christum seculo in ea fuit persuasione, populares Deos (quos recentiores quidem Iudaei angelos appellare solebant) multos, naturalem (τὸν φύσει ὄντα) unum esse. Ex quo Vellejus ille Epicureus non sine causa iudicavit, Antisthenem sustulisse vim et naturam Deorum. Quod nos quidem concedimus ita, ut eundem simul disertissime vim et naturam Dei professum esse affirmemus; haud secus ac Paulum quum dicit: ὅτι εἰς λεγόμενοι (νομιζόμενοι) θεοὶ εἴτε ἐν ἑρανοῦ εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς πολλοὶ, hoc est ὅς μὲν ἐκάσθι πόλις θεὸς εἶναι ἀντὶ νομίζει (Xenoph. Mem. 1, 1: 1). Verum tamen, pergit, ἡμῖν εἰς ὁ θεὸς, ὁ πατήρ, itaque φύσει ὢν (nam qui parens, auctor naturae, dator et altor vitae nostrae non est, nec Deus est), dum illos φύσει μὴ ὄντας (Gal. 3, 4: 8), ἀλλὰ δοκῆσαι μόνον, recta ratio evincit.

Haec hactenus. Satis enim superque ostendisse nobis videmur ab utraque parte et verborum et sententiarum Hermannum errare arbitrantem: „Paulum „argutatum esse, ac verba Genes. 15: 5, 6. 18: 18, „19. 22: 18. laudata non ita accepisse ut sint „accipienda, eumque idem assecuturum fuisse, si „modo dixisset, nunc illam vivere hominum generationem, in qua ratâ fieret per fidem Christi illa „Abraamo data promissio.“

O stultum Paulum, si tantam opportunitatem dedisses adversariis insimulandi vel fraudis qua circumvenire Galatas tentasses vel imperitiae manifestae in expositione librorum sacrorum. O stultiorem adeo, si opinatus esses, te solo arbitrio tuo persuasurum, nunc illud aliquando felix provenisse semen Abraami, quod ex fide Christi discerneretur a ceteris mortalibus. Non enim apostolus, dum inter homines fuit, ea auctoritate florebat, ut non solum ii quos docebat, sed etiam quibusdam disceptabat, satis haberent ad sententiam ullam amplexandam vel ab suis opinionibus inveteratis maxime aversam, si modo Paulus eam pronuntiasset; sicut hodie Christiani vulgo, quemadmodum olim Pythagorei, si quid affirmarent in disputando, quum ex eis quaeratur, quare ita sit, respondere solent: *αὐτὸς ἔφα.* Nam is apostolus fuit, cui decretum esset, haud secus atque Ciceroni, non tam auctoritatis in disputando quam rationis momenta quaeri debere; quin etiam obesse plerumque iis qui discere velint auctoritatem eorum, qui se docere profiteantur: desinerè enim suum iudicium adhibere; id habere ratum quod ab eo quem probent iudicatum videant. Hoc autem maxime molestum accidit Christo et Apostolis, quod apud Iudaeos et Iudaistas rationis momenta per se sola nihil valebant; auctoritate non nisi sacrorum librorum adsensus extorqueri poterat. Quare necesse fuit Paulo e libris Mosis efficere, ut ii, qui in fidem Christi concederent, illud semen Abraami essent, ad quod unum promissio Abraami data pertineret. O si nostra aetas eo sapientiae processisset, ut rationis momenta penitus cognosceret, quae Christus et apostoli abunde attulerunt! Tum vero ad fidem divinae veritati faciendam nihil amplius requirerent ac Mose et

prophetis facile carerent: nam ubi sol splendet: quis lampadum usus nisi oculis vitiosis, diei lucem non ferentibus?

Sed ut redeamus, unde digressi sumus, id nunc ut quum maxime Paulus agit hoc loco, ut probet Iudaistis, ὅτι διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανεν (Gal. 2: 19), ὅτι νόμον ἡ καταργεῖ, ἀλλ' ἵκησι, contendens, ἐπεὶ περ εἰς ὁ Θεὸς, δικαιοθήσεται περιτομὴν ἐκ πίστεως καὶ ἀκροβυσίαν διὰ τῆς πίστεως. Rom. 3: 30, 31. Hoc enim sole clarius esse ex illis, quae ὁ νόμος, *) cujus auctoritatem recusare sit nefas Iudaeis, de Abraamo tradat, probe intellectis et consideratis.

Winerum Hermannus jure castigat, qui post Lutherum, Calovium et alios Gal. 2: 19. priore loco νόμον de lege christiana intelligendum putat. „At id nec per verba licere, nec necessarium esse per „sententiam,“ Hermannus arbitratur. Fridericus quidem Jos. Grulich, Archid. Torgaviae, qui provinciam defendendi Wineri nuper suscepit, hac levi parmula protexit afflictum: „Vulgaris explicatio, ut „Winerus ostendit, magis convenit dictioni Paulo „usitatae.“ Sed nihil ostendit Winerus, quam Christianam disciplinam apud Paulum νόμον πίστεως, νόμον δικαιοσύνης τῆς ἐκ πίστεως, νόμον τῷ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χ. Λ. vocari, ac Paulum sese ἐννομον Χριστῷ fateri. Non ostendit quod ostendendum erat, vocabulum νόμος nudum, nullo modo insignitum, alicubi de Christiana disciplina usurpatum esse a Paulo. Tantisper, dum hoc fecerit Grulich,

---

*) Antanacclasis Rom. 3: 19, 31. Gal. 2: 19, ubi semel vocabulo νόμος lex Mosaica significatur, deinde pars aliqua codicis sacri, ex. c. genesis vel psalmi vel aliquis prophetarum.

suum clientem non incolumem praestiterit, qui quidem curis posterioribus in tertia editione quatuor annis abhinc μετανοήσας utroque loco νόμον de lege Mosaica interpretari didicit a Pelagio, Oecumenio, Calvino, aliis, hunc in modum: „Lex legem sustulit; ipsa lex quum non posset mihi salutem impertire; mei me juris fecit atque ab suo imperio liberavit.“ Ergo lex salutem impertire non potest; potest libertate donare, quae plus quam salus est, quae vita vitalis? Lex autem, qua legem sublatam dicit, in hac interpretatione desideratur, nisi si αὐτονομίαν eam legem esse velit. Et quo tandem more loquendi ἀποθνήσκω νόμῳ tantundem sonat ac: Ἐλευθεροῖ με νόμος ἀπ' ἐαυτοῦ. Si quis servire cui desierit, ut primum imbecillitatem domini perspexerit: qua ratione eum liberatorem suum vocabit? Nos autem ex Rom. 3: 30, 31. persimile laudavimus Pauli dictum, quod hoc loco recursat, dum modo animadvertamus, per antanaclasin νόμον semel significare dicta e libro Geneseos ad Rom. IV et Gal. III laudata, Mosaica lege plus quadringentis annis antiquiora, iteratum autem τὰς ἐντολὰς ἐν δόγμασι Mosaicis. Paulus igitur dicit, sese ea notione, quam e capite Geneseos XV, XVIII, XXII. de vero Dei cultu conceperit, impulsus et corroboratus a lege Mosis descivisse, in quantum divinam auctoritatem mentiatur, et hominibus omnium gentium, ad bene beateque vivendum adspirantibus, jugum suum intentet, atque manifesto appareat, hanc legem posteriorem, specificè ut ita loquar diversam, cum divinis illis vocibus pugnare.

Alterum Hermanni erratum mea sententia hoc est, quod Jesum a Paulo separatim τὸ ἐν σπέρμα Ἀβραάμ dici opinatur. Prudens apostolus loquitur ita: τῷ

σπέρματι σου, ὅς ἐστι χριστός, idque per synecdochen, ita ut solus intelligi nequeat, sed cum suis omnibus.

Quid quod tota ecclesia, cujus caput est, Christus appellatur Cor. 1, 1: 13. 12: 12. Col. 3: 11. Gal. 5: 6. Bene Augustinus: „Totus Christus *) caput et corpus est; caput unigenitus Dei filius, et corpus ejus ecclesia.“ Eadem est figura Gen. 18: 19. Abrahamo, id est Abraamidis cum ipso gentis auctore. Lippis ac tonsoribus notum est, Iacobum, Israëlem, Iosephum, Davidem vocari quotquot ab iis nominati vel ducti sunt. Christus, ut specimen cunctorum ac princeps universorum, qui semine Abraami continentur, instar omnium vocatur. Nihil frequentius etiam in ore vulgi quam pro toto corpore nominari caput, pro populo regem, pro exercitu ducem.

Haud omnino negamus, vocabulum *σπέρμα* interdum Hebraeos de singulis usurpasse, ex. c. de Setho, Isaaco, sic tamen ut principem certae stirpis et quotquot ab eo oriundi essent intellectos velint *συνληβδῆν*, totam quandam gentem; non item singulos e Setho, Isaaco etc. prognatos. Aliud semen Eva Sethum dixit, quum occiso Abel, fugitivo et *ἡφανισμένῳ* Caino, propagine qua gauderet orbata esset. Isaacus, ut *μονογενής*, sic semen Abraami vocatur, ut primordium stirpis *γενεαίας*. *Ἀπὸ* sive *ἐκ σπέρματος Δαβὶδ* Iesum dicunt sacri scriptores, *ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ* sese Pausus praedicat; Abraami vero semen

---

*) Imperite Winerus: Ex allegorica disputatione Cor. 1, 12: 12. probari non potest, vocabulo *ὁ Χριστός* coetum Christianum significari. Non est ibi allegoria, sed comparatio justa, quae nihil officit, quo minus ubivis ea significatione hoc vocabulum accipere liceat, et quodvis aliud principis, auctoris, magistri.

ubique multitudinis attributum est, Luc. 1: 5. Io. 8; 33. Act. 3: 25. 7: 5, 6. 13: 23. Rom. 4: 13—18. 9: 7. Cor. 2, 41: 22. Gal. 3: 29. Hebr. 2: 16. Praedicatum omnino *σπέρμα Ἀ.* multorum commune esse potest, non item subjecti locum tenens unum aliquem singulariter et unice insignire. Ex. c. quum Paulus dicit: *σπέρμα Ἀβραάμ ἐσσι· ἐγὼ*, dicit se quoque unum aliquem de genere Abraami esse; non privo jure sibimet soli hoc attributum vindicat. Perinde ut *σὰρξ* attributum esse potest, ex. c. *αὐτὸς σὰρξ ὢν διατηρεῖ μῆνιν*, subjectum non item, ubi de singulis vel aliquot hominibus sermo est, ut Ps. 56: 4. *ὃ φοβηθήσομαι, τί ποιήσει μοι σὰρξ*, hoc est: quotcunque et qualescunque mortalium, cuncti mortales, non hic vel ille homo. Iam vero non ea mente Hermannus videtur, ut quod Paulus dicit: *τῷ σπέρματι σοι, ὅς ἐστι χριστός*, tantum sibi velit: tuo semini, quo vocabulo Christus, ut genere suo singuli, comprehenditur. Probe scimus, Hermannum e Graeca et Latina litteratura copiam posse exemplorum colligere, ubi hoc vocabulum de singulis usurpatum invenitur, apud Ovidium caelestia semina, Romulus et Remus, apud Horatium clarus Anchisae Venerisque sanguis, apud Euripidem: *ἐγὼ Κῆρυδος αἷμα*. Similiter huic vocabulo synonyma genus, progenies, proles, propago, stirps, suboles. At vero si non possunt haec omnia ad sermonis Hellenistici, quam dedimus, normam revocari: nec Hermannus usum aliquem loquendi Graecum Latinumque quidem illum, sed nullius exempli apud Hellenistas et Hebraeos, hoc loco Paulum sibi permisisse nequaquam probabile videbitur.

Iam vero, ut a nudis vocabulis nos convertamus ad notiones ac sententias: meminisse refert, populum

Zacchäum autem ἰδὼν Ἀβραάμ Luc. 19: 9. appellavit propter animi integritatem, quales Abraamidae Matth. 3: 9. intelliguntur, non κατὰ σάρκα.

Ex his notionibus opinor manifesto patet, quam maxime supervacaneum fuisse docere, Jesum Nazarenum esse semen Abraami, id est, unum aliquem de posteris ejus; ab sensu autem communi, ad quos scribebat Paulus, alienissimum, vulgoque tam incredibile, ut nulla dicendi facultate nullaue auctoritate probabile reddi posset: unum esse numero semen Abraami, quod sacra volumina innumerabile fore praedixerunt, eaque ratione unum, ut εἰς τις ἀνθρώπων existere potuerit omnis proles Abraami, Jesus Nazarenus. Illud vero nihil attinebat memorare; sed e re apostoli erat inprimis probare, non semen Abraami physicum vel circumcisione adscitum, hoc est Judaeos et proselytos, promissum ejus fidei praemium adepturos esse,

---

„qui sensum humanitatis habet atque in omnibus „tentatus est ipse. Hebr. 2: 17. 4: 15, 16. 5: 1, 2.“ Qui, ut hominem decet, humani nihil ab se alienum putat, καὶ τῶν ἀνθρώπων προσλαμβάνεται, non τῶν Ἰσραηλιτῶν sive Ἰουδαίων, ut Moses, Israelita, ut ille Christus, filius Davidis, quem in votis habebant Judaei. Tali tantum τὴν κρῖν πᾶσιν, ἔξωθεν πίσης σαρκὸς committere Deus potuit, quippe uni omnium aequissimo. Hinc ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος praedicatur, in quo nullus paterni maternive sanguinis respectus, nullus stirpis aut gentis fuerit. Id contra Tholuccius ad Jo. 5: 27. „Hanc potestatem Christus habet non ut homo, sed ut Messias.“ Hinc idem ad Tim. 1, 2: 5. annotare debet: „Hoc mediatoris munus Christus habet, non ut homo, sed ut Messias.“ Nam τὴν κρῖν πᾶσιν ἔχω et ἕνα μεστέην εἶναι θεῷ καὶ ἀνθρώπων in idem recidunt. — In eo quidem convenit nobis cum Tholuccio, Jesum non, ut ψιλὸν ἄνθρωπον, sed ut τὸν ἔσχατον ἄνθρωπον, quem Origenes dicit hominem hominem, Cicero ultimae perfectaeque naturae, sesc ὁὖν ἀνθρώπου vocare.

sed semen morale, id est quicumque Abraami probitatem ex fide, priusquam circumcisis esset, ab eo impetratam imitentur; ad ἐν σπέρμα τῷτο spectare illam διαθήκην, quam Deus inierit cum Abraamo; hoc esse *χριστόν*, ecclesiam Dei, quam adquisierit sanguine τῷ ἰδίῳ ἰησῷ, corpus cum capite, cum capite corpus, ut vernacule loquar, die Christenheit.— Apud Jesajam 41: 9. Deus Israëlcm, famulum suum, Jacobum, quem selegerit, vocat semen Abraami, sui amici. Quidnam ergo magis consentaneum, quam quos Gal. 6: 16. salutatur Paulus Israëlcm Dei, pro semine Abraami ab eodem haberi? Quid quod Paulum faciunt sibi ipsi manifesto contra dicentem, qui volunt ab eo Jesum 3: 16 singulariter dici Abraami semen, qui octo versibus supra dixerat: *ὅτι ὅσοι ἐκ πίστεως, ὑτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ*. Cfr. v. 29.

Quin audemus mentem nostram penitus expromere. Nomen Christi non est *ἰσορικόν τι* origine, sed *νοητόν*. Dudum cogitarant, informarant mentibus et ore scriptoque divinarant pro suo quisque modulo ingeniosi Hebraei, quale aliquando foret illud semen Abraami, quod omnes hominum gentes olim sibi congratulaturae essent; haud secus ac philosophorum Graecorum sententiis, qualis futurus esset, si modo aliquando fuisset, ille vir exponebatur, in quo perfecta sapientia foret, sive ea ratio, quae foret in eo perfecta atque absoluta. Vid. Cic. Tusc. 2: 22. coll. Cor. 1, 1: 22, 24, 30. Nam, ut Plato (epist. 7) censuit, *ἡ λήξις κακῶν τὰ ἀνθρώπινα γένη, πρὶν ἢ τὸ τῶν φιλοσοφούντων ὁρθῶς καὶ ἀληθῶς γένος εἰς ἀρχὰς ἔλθῃ τὰς πολιτικάς, ἢ τὸ τῶν δυναστευόντων ἐν ταῖς πόλεσιν ἔκ τινος θείας μοίρας ὄντως φιλοσοφήσῃ*. Tum denique fore beatas res publicas (ἡυλογημένα

πάντα τὰ ἔθνη) putavit, si aut docti ac sapientes homines eas regere coepissent, aut ii qui regerent omne suum studium in doctrina ac sapientia collocarent. Hanc conjunctionem videlicet potestatis ac sapientiae saluti censuit civitatibus esse posse. Cic. ad Qu. Fr. 1, 1: 40. Species ergo illa Christi, per quem τὰ ἀνθρώπινα γένη malis cessatura essent beataque forent, veraque σωτήρος κόσμος notio continetur conjunctione δυνάμεως καὶ σοφίας Θεῷ, ut Paulus Cor. 1, 1: 24. censet, ἐκ τινος Θείας μοίρας, ut Plato. Sed illum adhuc neminem viderant in rerum natura non magis Judaei, in quo sua inesset species Christi, quam Graeci, in quo perfectam sapientiam suis animis conceptam praesentem haberent. Tum demum, quum Jesus in lucem prodiit, apostoli speciem σωτήρος κόσμος pridem conceptam in suo magistro non adumbratam, sed infinitis modis exuperatam cognoscebant sibi que per suos ipsorum sensus veritatem ejus persuasam tenebant.

At vero reputemus paululum, quid profecisset ipsa sapientia, quid χάρις καὶ ἀλήθεια, praesens data in Jesu, si non hominibus oblata esset oculatis ad eam cernendam, appetentibus lucis, ἐκ τῆς ἀληθείας ἔσιν, τέκνους σοφίας. Nam in ejusmodi homines tantum cadebat ipsum talem agnoscere qualis esset, τὴν δόξαν αὐτῷ κατοπτριζόμενος τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφῶσθαι, συμμόρφως γίνεσθαι τῆς εἰκότος τῷ Θεῷ, τῷ ὡς αὐτῷ, ἐκ τῷ πληρώματος αὐτῷ λαμβάνειν χάριν ἀντὶ χάριτος, et quod gratis acceperant, communicare gratis cum multis, itaque Christum multiplicatum et propagatum *) reddere. Annon his ademptis Christus

*) Hoc Jesus ipse pulcherrima illa comparatione cum τῷ κόσμῳ τῷ αἵματι significat, quod si solum maneret, nihil

ipse fuerit ademptus? an sublato corpore solus Jesus caput?

Eam ergo Christi notionem quum Paulus teneret, per quam nomen proprium Jesu et Christus non unum idemque sonant, ita ut inter se permutari ubivis queant sententia salva (nam Christus attributum est Jesu, *προσαγόρευμα*, non *ὄνομα*. Jesum Deus *Χριστὸν ἐποίησε* (Act. 2: 36), sicut Aaron *ιερεὺς* factus est, *κληρονόμον τῷ κόσμῳ ἔθηκε* (Hebr. 1: 2. Rom. 4: 13); Jesus non *ἐκ γενετῆς* fuit Christus, sed quod infans, puer *τελειόμενος, μανθάνων* nondum fuerat, *τελειωθείς ἐγένετο* — *ἀρχιερεὺς, αἴτιος σωτηρίας αἰώνις* (Hebr. 5: 8, 9. coll. 2: 10, 17): hinc suo jure apostolus *τὰς ἐνδυσσαμένους τὸν Χριστὸν, τὰς ἐν Χριστῷ, πάντας, ἐν οἷς Χριστὸς*, appellavit *Χριστὸν* per synecdochen vel quasi colectivo nomine. Vid. Glass. Philol. S. pag. 55 et sq. quem librum haud pudet hodieque laudare, Wineri industria nondum prorsus extenuatum. Licet plerumque, Christum dum dixit Paulus *κατ' ἐξοχήν* Jesum

---

fere profuturum esset; sin autem humo mandatum consimilium copiam e sua sepultura ediderit itaque multiplicatum fuerit, perutile fore. Hic autem (Jo. 12: 24) non *σπέρμα* se facit, non *τὸν οἶτον* universum, sed *κόκκον σίτου*. — Justinus (Apol. 2: 10): *Σωκράτει μὲν ἑδὲς ἐπιστεύθη* (rescribere lubet *ἐπιεσθῆ*), *ὑπὲρ τῆς τῷ δόγματι* (unum esse Deum, parentem et opificem universitatis) *ἀποθήσκων*. *Χριστῷ δὲ* — *ὁ φιλόσοφος ἑδὲ φιλολόγῳ μόνον ἐπιστεύθησαν*, ἀλλὰ καὶ χειροτέχναι καὶ παντελῶς ἰδιώται, καὶ δόξης καὶ φόβου καὶ θανάτου καταφρονησαντες. Nam, quod Justinus parum consideravit, τὸ πλήρωμα τῷ χρόνῳ nondum venerat (Gal. 4: 4); Jesu demum tempore veritas divinitatis maturuerat, ut Minucius dicit. Sic Hussum, Wiclefum, Waldum contemnere periniquum foret, quibus uno vel aliquot seculis ante non successisset quod Luthero.

Christum intellectum velit, generis principem. Etenim, si ὁ τε ἀγιάζων καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι ἐξ ἑνὸς πάντες, τέκνα θεῷ πάντες, iidemque propter mentis ac morum similitudinem liberi Abraami; si frater horum ille: non potest Jesus praecclusis ceteris haberi σπέρμα Ἀβραάμ. Quid quod Christus σπέρματος Ἀβραάμ ἐπιλάβεσθαι dicitur? Ergo ipse ad hoc semen se habet, sicut pars quantumvis capitalis ad totum; non autem Jesus unus et solus totum hoc semen esse videtur.

Jam, quibus est iudicium, judicent, quam vere Winerus censeat, semen Abraami illud unum numero Christum esse, quia unus fuerit auctor τῆς πίστεως, atque adeo τῆς κληρονομίας! Quid ergo de Abraamo dicendum erit, qui certe fidem imitandam coluit ante semen suum? Quid de Deo? annon ὁ ἐπαγγελάμενος est auctor τῆς κληρονομίας? annon Deus ἐμελλε ἐν τῷ σπέρματι Ἀβραάμ εὐλογῆσαι πάντα τὰ ἔθνη?

Winerum novimus Hermannī praeopinatorem, ut ita loquamur, in utraque, quam hactenus confutavimus, παρερμηνείᾳ, nec admirari satis possumus, quod Hermannus hunc vestigiis consequi maluerit quam Aug. Ernestium, cuius in honorem hoc ipsum programma scripsit, ac Docderlini, Noesselti, aliorum Wineri superiorum. Hinc ab suspicione, quae etiam Grulichō incidit, vix temperare mihi possum, quin Hermannus hoc in programme ludat, commenta celebratissimi nunc ἐφ' ἡμέραν quidem magistri in Grammaticis N. T. tamquam indubitata suscipiens atque eo usque profligans, quoad appareat, ejus merito Paulum misere argutulum, ridicule ineptum, secum prorsus discrepantem, κενόφωνον reddi.

Operae pretium est Ernestium, quem hodie

multi eruditorum nomine tenus nosse videntur, audire, ut hoc de loco disseruerit: „Praecipua diffi-
„cultas in vocabulo *σπέρμα* deprehenditur, quem vulgus
„commentatorum Christum esse volunt, occasione
„capta e verbis: *ὅς ἐστι Χριστός*. Saepe nos mirati
„sumus, quod parum intelligebant, Paulum id agere,
„ut ostendat, Christianos *ἐκ ἀκρόβυστίας* non deterioris
„juris esse quam *τὸς ἐκ περιτομῆς*, utrosque promiss-
„sionis Abraamo factae pariter et aequaliter participes
„esse: id quod commate proxime antecedente satis
„elucet. Minime hoc tantum docere volebat, Mes-
„siam promissum esse eumque e semine Abraami.
„Nec vero in Messiam expetere potest promissio
„Abraamo facta et semini ejus. Quae verba hoc
„sonent, necesse est: Tibi Abraamo ac tuae progeniei,
„nempe iis qui ad Christum sese adplicant atque in
„unum corpus congregiuntur, cujus caput Jesus, in-
„staurator fidei olim ab Abraamo cultae. Hoc idem
„manifestum est ex eo quod ultimo capite in hunc modum
„finitur disputatio: Vos ergo, ut supra (v. 15) dixi,
„quamvis *ἐκ φύσεως ἀκρόβυτοι* estis et *ἄνομοι* habemini
„a Judaeis, vos omnino estis ea progenies Abraami,
„quae *ἡὺλογήθη σὺν τῷ πατρὶ Ἀβραάμ*, quoniam estis
„*ἐκ πίστεως*.”

Probrum inferunt, ut dicam quod res est, nostro seculo, qui quod plus decem lustris abhinc Ernestius tam solidis argumentis ad liquidum perduxit, hodie tam futilibus objectionibus conturbare conantur, falso putantes, in solis verborum aucupiis omnia esse. Ernestius contra et quicumque sapiunt in litteris ante omnia curant rerum notiones ac sententias universas indagare; quorum potentibus nonnisi datum est etiam verborum dictorumque congruentiam grammaticam

rectamque rationem perspicere; ceteri, grammatici meri ac toti, identidem errant, labuntur, peccant.

„Apertum est, ita pergit Hermannus, non satis „esse, si legi nihil communionis sit cum testamento „et hereditate, quae ex eo sit capienda. Relinquitur „enim ut quaeratur, quid tum sibi velit lex et quorsum „lata sit. Id igitur sibi objicit respondetque ita, ut „salva quam modo posuerat demonstratione non modo „non inutilem fuisse legem, sed etiam sapientissimo „consilio latam ostendat. Quod facit his verbis: *Τὴν ὁ νόμος; τῶν παραβάσεων χάριν προστέθη κ. τ. λ.* „Datam esse legem ait peccatorum coercendo- „rum causa, ut interim valeret, donec illud semen „Abraami exoreretur, in quo expeteret illa Abraamo „data promissio.“

Hic rursus complura nostram intercludunt assensionem. Ambigimus primum, Hermannus Winerum insectetur an consecetur, eandem lectionem optans Winerique versionem ad verbum repetens. Sic enim est in epistola ad Gal. a Winero illustrata primae editionis: „Quorsum igitur lex data est? Peccatorum coercendorum causa accessit.“

In eo quidem dormitasse nobis videtur bonus Hermannus, quod Lachmanni recensionem, sicut Pontificii Vulgatum, coeca fide sectatur, quaestione critica nimirum supersedens, quasi nihil fere *πρὸς ἕπος* esse varietas lectionis hic videatur. Ubi orientales quidem N. T. codices alteri lectioni suffragantur, occidentales altericum omnibus patribus antiquioribus et orientalibus et occidentalibus, nihil inquirere, utra lectio ingenio, menti et consilio scriptoris consentanea sit, sed per aestimationem Orientalium Cdd. supersticiosam hanc illi praeoptare, non ita dignum, fateor, Hermannis

putamus. Equidem Griesbachium adhuc neque a Lachmannis neque a Scholziis obscuratum arbitror, necumque sentit Aurelius noster, qui hoc aevo unus de principibus philologiae profanae Criticen N. T. decem per annos postremos pro sua solertia et subtilitate in patrio Gymnasio professus est.

Hoc autem supra modum miramur, qua tandem ratione Hermannus Winero adsentiri potuerit, παραβάσεων χάριν sic vertenti: „peccatorum coercendorum causa.“ Vapulaverim certe ab Hermanno, si verbi causa apud Aelianum V. H. 4: 13. hoc: *Ἐπετίθεντο τῷ Σωκράτει — οἱ ἀμφὶ τὸν Ἄνυτον ὧν χάριν, λέλεκται πάλαι*, sic reddidissem: Socrates infestum habebat Anytum. Quorum (Critiae et triginta virum) coercendorum causa, dictum est olim; vel ibid. 4: 13. *Ὁ Ἰπποκράτης τῷ Δημοκρίτῃ χάριν τῇ ἰατρικῇ συνέγραψε τὰ συγγράμματα*, Democriti coercendi causa; vel apud Herodian. 5, 3: 17. *εἰς τὸν νεὼν ἰόντες θρησκείας δὴ χάριν*, religionis nimirum coercendae causa.

Verum enim vero ipsum Hermannum audiens, e cuius doctrina me multum profecisse ad subtiliorem etiam N. T. interpretationem cum grata mente fateor, dudum magis magisque cavebam, ut non haec talia peccarem, quae commentatoribus N. T. gregariis ac vulgo theologorum viginti annis abhinc merito exprobravit in suis ad Vigerum annotationibus n. 449. hunc in modum: „Tristissima profecto sors obligit scriptoribus sacris, quorum si audiendi sunt interpretes, nihil inveniri tam absurdum sanaeque rationi contrarium poterit, quod non, si apud hos scriptores reperitur, recte, imo eleganter dictum sit. Quare diligenter caveant tirones, ne putent viros divino spiritu ad-

„flatos mortalium sprevisse sermonem, sed memine-
 „rint potius, illam interpretandi rationem,
 „qua nonnulli theologorum utuntur, nihil
 „esse nisi blasphemiam. Documento sunt lexica
 „N. Testamenti, ex quibus ἀπὸ ad, ἐξ in, εἰς ex“
 (addimus: χάριν, damno, impedimento, obsta-
 culo) „significare, denique omnium quae fieri ne-
 „queunt nihil non factum esse discas. Nempe, quo-
 „niam religio *) miraculis carere non potest, sublati-
 „miraculis in eorum locum portenta suffecta sunt.“

Non ex lexicis, quae per se nulla mihi sunt
 auctoritate, sed ipso Graecorum voluminum usu per
 inductionem didicimus, χάριν praepositionis vice dum
 fungatur intellectum habere gratiae aut faciendae
 aut reddendae; emolumentum ergo, adjumentum,
 opportunitatem significare, quae in personam aut
 rem, cujus nomen voce χάριν regitur, conferatur, ut
 Luc. 7: 47. ἡ χάριν, cujus officii, quod mulier mihi
 praestitit, ut referatur gratia. Eph. 3: 1. Hujus
 operis ad emolumentum, ut ecclesia Dei, cujus
 magister Christus, etiam per gentes differatur atque

---

*) Quid Hermanno differat religionem inter ac pietatem
 (εὐσέβειαν), ex hoc programme discere licet; quid
 miracula inter ac portenta (τέρατα, quae per naturam
 rerum fieri nequeunt), facile ex hoc ipso loco est con-
 jectare. Portentum philologicum ex. c. est illud ἐπὶ τῆς
 θαλάσσης, quod apud evangelistas pro ἐν τῇ θ. positum
 volebant, ut miraculum ambulandi in lacu profundo
 extruderetur. Profana autem philologia et sacra conte-
 stantur, τὸ ἐπὶ θαλάσσης περιπατεῖν, ejus esse, qui solida
 in terra ambulet ad lacum eo quidem consilio, ut
 consensu navigio trajiciat: id quod Jesum in animo
 habuisse ac discipulos expectasse, dum per lucem ac
 tempestatem licuit, e Marc. 6: 45. Jo. 6: 17 — 19.
 novimus.

in infinitum amplificetur. Similiter 3: 14. Tit. 1: 5. ad hujus rei profectum. Ibid. 1: 11. *κέρδους χάριν*, Jud. 16. *ὠφελείας*, lucri (faciendi, non prohibendi) studio; utilitatis (obtinendae) causa. Tim. 1, 5: 14. *λοιδορίας χάριν*, ut opportunitas capteretur conviliandi. Ubinam quaeso litterarum sub *χάριν* coercendi, propulsandi, comprimendi, elidendi notionem latere cernitur?

Quin Paulum audimus, optimum ipsum sui interpretem R. 5: 20. *Νόμος παρεξηγήθην, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα*, idem quod Gal. 3: 19. concisius ita: *παραβάσεων χάριν*, hoc est: *ἵνα πλεονάσωσιν αἱ παραβάσεις*.

Vetustum omnino errorem Patrum deserere vel recentissimis quibusdam commentatoribus evangelicae confessionis religio est, quod quidem condonari possit Romano-Catholicis. Nam Chrysostomus *) *παραβάσεων χάριν* contra patriae suae linguae naturam detorsit hunc in modum: „ne liceret Judaeis vivere „securis atque in extremam prolabi nequitiam; sed „lex illis pro freno imposita foret, erudiens, com- „ponens prohibensque transgredi, si minus „omnia, aliquot certe praecepta. Itaque non me- „diocris fuit ex lege fructus.“ Et Scholiasta, quem Matthaei edidit: *ὥς τε καὶ ὀλίγας πλημμελείας καλύσῃ*. Sed qui tandem factum est, ut Judaei ceteris gentibus nihilo meliores, imo suae

---

*) Chrysostomus nimirum patribus Alexandrinis ac Presbyterianis, quorum principales magistros Tertullianus adv. Valent. 5. recenset, deceptus, ubicunque Paulus legis Mosaicae vanitatem perstringit, vim et sententiam dictorum utcunque diluit vel pervertit, ut ne quid detrimenti divina auctoritas Mosis capiat.

legis, ut ita loquar, medicamento pejores fuerint, ab hominum generis communitate disjunctiores, alienigenarum odio infectiores ac propter hoc ipsum aversiores a veritate Dei, ab illa gratia universis hominibus salutare? Ephes. 2: 15. Thess. 1, 2: 15, 16. etc. Haec res in nostro libro, quem inscripsimus angelorum mundum, legem, cultum copiosissime pertractata est.

Ceterum hoc unum de multis exemplum est, quantum valeant opinionum commenta, per quae Patres etiam Graeci nativo suo sermoni vim fecerint ac perversam vocibus significationem affixerint: id quod, si quemquam alium, non fugere debebat Hermannum.

Paulo infra idem: „Elevat apostolus auctoritatem „legis eo. quod eam non quemadmodum promissionem „illam, quam Abraamus accepit, ab ipso Deo datam, „sed dispositam per angelos et interventori in manus „traditam peccatorum causa promissioni illi adjectam „dicit.“

Haud speraverim Ernestium aliquem connivere nobis, ὁ νόμος διαταγὰς δι' ἀγγέλων, sic reddentibus: lex disposita per angelos. Nos quidem non meminimus audire de disponendis legibus. Digerendo juri, quod dudum inventum constitutumque erat, operam dedisse scimus, ut interpretando, juris consultos; unde illa digesta; verumtamen, opinor, animum induxerit nemo, ut crederet angelos Tribonianorum partes ex monte Horebo transegisse. Probe quidem novimus, Vulgatum in Psalmis hanc locutionem disponere testamentum iterum ac tertio usurpare 83: 5. 89: 4. 105: 9, ubi כרת ברית auctores Hebraei, LXX διατίθειν νόμον. Item Macc. 1, 4: 12.

Sir. 19: 20, ubi graece ποιήσεις νόμους, apud Vulg. dispositio legis. — קִוְּתִי reddit Symm. διατάξεις, *) קִקֵּץ LXX διατάσσειν Jud. 5: 6. Item חִשִּׁים Ezech. 21: 19, 20. Alibi ἰσάναι, ἀνισάναι, τίθεσθαι, ferire, percutere, pangere, inire, facere. Melius aliquanto lex ordinata apud Vulgatum, quam disposita.

Ad hanc locutionem inprimis meminisse oportet, quod Fischerus de usu verborum compositorum (Proluss. de vitiis Lex. N. T.) animadvertit: „verba id genus, maxime vero e praepositionibus ἀνά, ἀπό, διά, ἐκ, ἐν, κατά, πρὸς composita, saepenumero partes verborum simplicium agere.“ Quamquam sentiamus, in locutione διατάσσειν νόμον, quemadmodum in vocabulo διαθήκη, duas innui partes (nam, sicut latina particula dis, graeca διά ad non unum rem pertinere indicat; in omnibus autem pactis conventis, promissis, foederibus, legibus mutua exigitur voluntas et fides, mutuus usus): verumtamen potius rei perfectionem significari atque vim verbi augeri putamus. Hoc autem probe attendendum est, verba διατιθέναι, διατάσσειν nusquam internuntium ministrumque aut intercessorem sive interventorem subjectum habere, ita ut angelos existimare liceat νόμον διατάξασθαι δοθέντα παρὰ τῶ θεῷ; sed qui διατάξαντο, iidem sunt νομοθέται, legis latores et auctores. Quum ergo Paulus τὸν νόμον dicit διαταγέστα δι' ἀγγέλων, hanc legem ortu censet angelicam esse, non divinam.

Ignoscat Hermannus, si nos in obscura interpretatione non acquiescimus, et quae parum liquida, ut satis bene edisserat, curiosius postulemus. Hanc legem quam per angelos dispositam dicit, quisnam

---

*) Confer. Act. 7: 53.

dedit sive dispositam, sive indispositam? Deus angeline? Si deus: divina lex est ac divinae auctoritatis, hoc est summae, infinitae, aeternae. Num ipse dederit, an per alios Deus, nihil refert. Immo, si res ea fuerit, ut angelis opus esset opem ferentibus (Winerus certe ait legem latam esse angelorum ope), *) quod impares homines fuissent vocem ipsius Dei legislatoris exaudiendo ejusque conspicuam tolerando praesentiam: tanto gravior, augustior, sacrosanctior videtur. Sin autem Deus nec ipse nec per alios auctor fuit, sed sua sponte angeli; si homines angelorum munere acceperunt leges: tum istarum legum auctoritas ad legis divinae non levior modo, sed nulla omnino cernitur; nec dicere fas est, angelicam

---

*) Eam praepositio *διὰ* tenet potestatem (vid. Fischer. ad Veller. 3. b. p. 170), ut meritoria causa simul sit efficiens, ubicunque hanc non alio nomine expressam reperias. Vid. Schulthess, Engelwelt ad h. l. Fuerunt ante Chrysostomum Graeci, qui h. l. *δεῖα τοῦ θυμῶν* cum *ὑπὸ* putabant, sine dubio Gnostici. Hos ut eluderent Catholici, vim praepositionis *διὰ* meritoriam, et quae involvitur, effectivam in ministerialem, contra sermonis Graeci profecto ingenium, permutasse videntur. Meritum profecto in causam effectivam cadit principalem. Conferatur Act. 7: 53. *Οὕτως ἐλάβετε τὸν νόμον (ὑμῶν) εἰς διαταγὰς ἀγγέλων καὶ ἐκ ἐκυλίσσατε.* Ubi *εἰς*, ὧ, accusativi nota est praedicatum indicantis (sic ut apud Germanos einen zum König machen, Latini: aliquem facere regem), *διαταγαὶ* autem *תקנות* sunt, constituta, sicut, Rom. 13: 2. — *Ὁ νόμος, ἰgitur διαταγαὶ δὲ ἀγγέλων* i. q. ὁ νόμος, ὃν οἱ Ἰουδαῖοι ἐλάβον *εἰς διαταγὰς ἀγγέλων*, quem ab angelis constitutam habebant; nisi forte Hermannus arbitretur, a Luthero rectissime expressum esse hunc locum, qui vertit ita: Ihr habet das Gesetz empfangen durch der Engel Geschäfte. Vulg. in dispositione; bene Augustinus in edictis angelorum. De Civit. D. 10: 15.

legem adjectam esse τῇ διαθήκῃ τῷ θεῷ: non magis enim angelica, quam humana divinis fas est προσεῖναι, componi.

Si προσθήκης indiga fuit ἡ διαθήκη, quid est quod haec tribus seculis antiquior illa accessione tamdiu facile caruerit? Lex autem promissioni adjecta perfecto ad eosdem pertinet, ad quos promissio. Minime igitur iis orientibus ea lex obsolescet. Praeter mentem ergo et sententiam Pauli tam legis quam promissionis vis ac potestas illud semen Abraami usque teneret. Unde apparet ut lex nimirum angelica τῇ ἐπαγγελίᾳ τῷ θεῷ adjecta diotu tam absurda sit quam tenebrae noctis diei luci affusae. Sic falsitas lectionis προσετέθη manu quasi prehenditur. Alia omnia docet Paulus, quum Rom. 5: 20. scribit: παρεισέλθεν ὁ νόμος, sicut gramen cum spinis habet ager, interea dum semen deficit bonum; subdole obrepsit hominibus, quibus δικαιοσύνην ex sua virtute vitamque mendax promisit vitalem, misere deceptis, ita ut δικαιοσύνη ἐκ πίστεως, ἀγαθῇ συνείδησις καὶ εἰρήνῃ πρὸς τὸν θεόν, ipsaque illa ἐπαγγελία ex his nonnisi radicibus nascens legis vanitate interciperetur.

Sin angeli legis auctores: jam oboritur alia quaestio; Cujus generis angeli, boni an mali? In quo probe animadvertendum est, vocabulum ἀγγέλων h. l. nude positum esse, non ἀγγέλων τῷ θεῷ. Angeli autem, ubi nullam distinctionem additam habent, in literis apostolorum plerumque mali sunt R. 8: 38. Cor. 1, 6: 3. 11: 10. Col. 2: 18. Pet. 1, 3: 22. 2, 2: 4, 11. Jud. v. 6, vel medii, ambigui Cor. 1, 4: 9. 13: 1. Hebr. 1: 4, 5. 2: 7, 9. 2: 16, ut liceat utrosque vel utrosvis intelligere. Vel adeo ille ἄγγελος ἔξ ὀρανῶ, ex hoc coelo nimirum, citra lunam, humido

et caliginoso (Cic. Tusc. 1: 19.) tam malus haberi debet, quam fallax. Cfr. Eph. 2: 2. 6: 12.

Haec dispicere et explorare nulli possumus, vetustarum opinionum de angelis ignari, eaque ignorantia interpretes Pauli turpiter adhuc laborare videntur, licet, quae scitu opus sunt, colligendi copiam habeant e Patribus antiquissimis. Justinus enim (Apol. 2: 5, 9) tradit, angelos, quos Deus ὁ ὕψιστος, opifex coelorum ac terrae, singulos singulis hominum gentibus praefecisset tamquam satrapas, defecisse ab eo, ut secundum suas ipsorum leges summum imperium gererent, populosque in oblivionem unius communis omnium Dei magicis artibus adduxisse, ut angelis parerent, non Deo, et inter homines caedes, bella, adulteria, flagitia et omnem nequitiam sevisse. Νόμους, inquit, διατάσσασθαι τῇ ἱαντῶν κακία ὁμοίως (παραβήσεων *) χάριν, ut Paulus ait) τὸς ἀγγέλους ἐπιστάμεθα, οἷς χαίρειν οἱ ὅμοιοι γινόμενοι ἄνθρωποι. Nam qualis rex, talis grex. Tatianus adv. Graecos 28. Μίαν, inquit, ἔχρην εἶναι καὶ κοινὴν ῥπάντων τὴν πολιτείαν· νυνὶ δὲ ὅσα γένη πόλεων, τοσαῦται καὶ τῶν νόμων θείας καὶ θρησκείας, eaque discidia iisdem auctoribus imputat, quibus Justinus, angelis, daemonibus. Hic autem ita pergit: Καὶ ὁρθὸς λόγος παρελθὼν ὑπὸ πάσας δόξας ὑδὲ πάντα δόγματα καλὰ ἀποδείκνυσιν, ἀλλὰ τὰ μὲν φανῶτα, τὰ δὲ ἀγαθὰ. — Legem ergo Dei, quae una est universorum hominum communis, tam late patens quam eorum vita et societas, τὴν ὕσαν ἀπ' ἀρχῆς, aeternam, cum legibus popularibus, temporariis, καταργημένοις,

*) Curiositas enim in legibus positivis servandis, τήρησις τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι (Eph. 2: 15) induxit homines, ut legis naturalis praecepta, τὴν κρῖσιν καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίσιν missa facerent (Mt. 23: 23).

confundere, eidemque auctori et hujus generis legem, ut Mosaicam, et illam adscribere vehementer dedecet philosophos pariter ac theologos. Vid. Marc. 10: 5, 6. Matth. 19: 8. Quamcumque igitur legem *ἡ θεὸς λόγος κατήργησεν*, ea non lex illa Dei fuit *ἀρχαία*, non τὸ ῥῆμα τῷ θεῷ, τὸ μένον εἰς αἰῶνα, quo in custodiendo fides Abraami cernitur, sed inter leges angelorum referenda videtur. Opinionum commenta (angelica) delet dies, naturae judicia (τὰ τῷ θεῷ) confirmat. *)

Jam vero ut inde locum propositum Pauli explanemus, ecce leges τῶν παραβάσεων χάριν positas, ad augendam et cumulandam nequitiam datas, easque imputandas angelis, id est imaginariis et commentitiis Diis vel hominibus, qui Deos istos finxerunt mentitique sunt! Quae leges quum inter se diversae et contrariae essent, communem humani generis societatem, ab immortali Deo constitutam, diremerunt miserosque mortales mutuis inimiciis odiisque, quasi totidem *μεσότοιχα*, distraxerunt: nam quod Paulus de Mosaica lege judicat, de omnibus valet legibus positivis, quibus plus quam humana auctoritas tribuebatur. Haec igitur omnia quum praecipue in legem Mosaicam cadunt (Eph. 2: 14-17. Cor. 2, 3: 13-19): istam legem numero legum angelicarum, legi τῷ θεῷ ἐνὸς contrariarum, eximere non possumus, nec vero Paulus eximisse potest, si quidem sibimet constitit.

Nimis leviter interpretationem hujus loci difficilimi Hermannum, ut ita dicam, transcurrisse, ex hoc

---

*) Joannes in suo evangelio mythologia supersedens 1: 17. ὁ νόμος, inquit, διὰ Μωσέως ἐδόθη, non δι' ἀγγέλων. Nec Jesus neque apostoli cum Pharisaeis affirmabant: οὐ Μωσὴ κελεύηκεν ὁ θεός, diserte negantes, Deum unquam conspectum esse Mosi Jo. 1: 18.

patet in primis, quod angelorum vocabulum intactum reliquit, quasi Paulus casu vel fortuito δι' ἀγγέλων scripserit pro διὰ τῶ θεῷ (Cfr. v. 17, 18, 19, 20), quasi non contrarii essent Deus et angeli, hi multi, ille unus, sicut ἀντίκεινται ἀλλήλοις primum ἡ κατὰ τῶ νόμου et ἡ ἐπαγγελία τῆς διαθήκης (vs. 10-13, 17. et Eph. 2: 12.), deinde παραβάσεων χάριν et ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν, porro τὸ σπέρμα, ᾧ ἐπιγγέλλται, sive δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται τὴν κληρονομίαν ὁ θεός, τὸ κατὰ πνεῦμα, οἱ ἐκ πίσεως, et σπέρμα ἕτερον, τὸ κατὰ σάρκα, ὑπὸ νόμον, tandem μεσίτης τῶν ἀγγέλων τῶν νομοθετούντων, qui multorum est, non est unius, et μεσίτης ἑνὸς τῶ θεῷ. Unde efficitur, ut mediator hujus legis non sit divinus, atque lex ipsa non magis mediate quam immediate profecta sit a Deo, qui si unus non est, non est, ut sana ratione dictante Tertullianus judicat. Ex ipso argumento promissionis promissoris cernitur vis et natura: nam qui pollicitus erat Abraamo, fore ut semen ejus omnes gentes sibi congratularentur, nonnisi unus communis omnium gentium Deus esse poterat, σωτὴρ πάντων, non Deus gentis alicujus separatae, non Deus quidam popularis, non angelus.

Nemo sane vel acerrimorum orthodoxorum negaverit, a Paulo secundum Jesum tam severe castigatam et expurgatam esse Mosaicam legem, ut nihil reliquum faceret, nisi illud Matth. 7: 12. *). Quod, si verum quaerimus, non magis Mosis quam Minoi aut Soloni acceptum referri debet, sed omnibus legislato-

---

*) Οὗτός ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, hoc est: Nihil nisi quod cum lege naturae consentaneum est in lege et prophetis, pretium habet. Cetera paleae instar putanda expertia frugis nihil ad nos pertinent.

ribus mortalibus antiquius, τὸ ἔργον (non *πάρεργον*, *παρεϊσδυτον*) τῷ νόμῳ τῷ θεῷ, γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων, antiquius adeo fide Abraami, quae *πίσις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη* nihil est nisi voluntaria et liberalis *τήρησις ἐντολῶν τῷ θεῷ*. Gal. 5: 6. Cor. 1, 7: 19. Cfr. Jo. 1, 5: 2-4. Nam hominum fides erga Deum quid est nisi persuasio intima, si legem Dei sequantur, quam ipsa natura, id est sensus communis dictat conscientiaque identidem recolit et inculcat: ipsos certissime ad vitam bonam beatamque perventuros esse? Hoc nimirum est illud *πιστεύειν εἰς ὄνομα* (numen) *τῷ λόγῳ, εἰς τὸ φῶς* (Jo. 1: 13. 12: 26), sive ut Cicero loquitur, „rationem quasi quandam lucem lumenque „vitae suspicere et quasi Deum ducem subsequi.“ Quod si ita est, omnes omnium hominum opiniones, mores, leges, ritus et cultus per omnia secula usque lustrentur ac repurgentur oportet nihilque ratum habere decet homines rationis participes, praeterquam quod *ὁρθὸς λόγος ἀληθείας ὁ ἔμφυτος* (Jac. 1: 18, 21), τὸ *πνεῦμα τῆς ἀληθείας*, quod nunquam cessat *ὁδηγεῖν εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν*, *ἐδοκίμασε, καλὸν ἀπέδειξε καὶ κατέχειν ἔπεισε*.

Jam hunc in modum instructus aggreditur Hermannus expedire illum nodum, quem ad hunc usque diem, horrendum dictu! trecenti quatuor interpretes totidem viis magis minusve diversis solvere conati sunt infelicitate ad unum omnes vel praeter unum certe omnes alii.

„Hoc postulare, inquit, jure nostro videmur, ut, „in quo omnes consentire putamus, ea demum justa „interpretatio esse censeatur, quae et verborum „naturali potestati maxime sit accommodata et sententiam eam praebeat, quam consilium scriptoris

„necessarium esse monstret. Atqui verba si spectemus: his nullo pacto aliud contineri potest quam hoc: „Interventor autem non est unius. Deus autem unus est. Idque vertendo Lutherus exprimit „rectissime!“

Non rectius certe quam Vulgata, Tig. Latina, Castello, Beza. Sed vero tam laevo sidere nos nati sumus, ut quam tantus philologus interpretationem putat verborum naturali potestati maxime accommodatam, hac laude impertire non possimus. Graeca sic habent: Postquam Paulus dixit: Ἐτέθη ὁ νόμος διαταγὰς δὲ ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου (nempe ἀγγέλων): id animos advertere vult legentes: Ὁ δὲ μεσίτης ἐνὸς ἐστιν· ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστιν. Nihil ne unam quidem κεφαλαίαν negligere debet Grammaticorum curiositas, cujus, ut mihi videtur, non satis memor Hermannus parum consideravit vocabulum μεσίτης iteratum, priore loco articulo vacans, posteriore articulatum. Quod ubi obvenit, ut Beza saepius monet, vim ἀναφορικὴν habet sive δευτέρας γνώσεως.*) Non optime igitur Lutherus: Durch die Hand des Mittlers. Ein Mittler aber ist nicht eines einigen Mittler; Gott aber ist einig. Quasi Paulus scripsisset: ἐν χειρὶ τοῦ μεσίτου. Μεσίτης δὲ ἐστιν ὃς ἐνὸς μεσίτης.

*) Si quis exemplum requirit, videat R. 5: 34. Ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται· ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν· ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπίς ὁ κατισχύων. Nemo sanus omnem spem affirmaverit eam esse, ut non frustretur. Est in proverbio Germanis: „Hoffen und Harren macht manchen zum Narren,“ latine: Ludibrio multos spes habere solet. Sed ἡ θλίψις h. l. est ea spes, quam experientia ingenuit. — Mt. 8: 37, 38. ἀγγέλῃ χαίρων — εἰς τ. ἀγγέλῃ τ. χαίρων. L. 4: 1. Act. 5: 17. coll. 11.

Ergo Hermannus ut, quam accuratissime licet, Pauli exprimeret dictionem, sic reddere debebat: Ista lex (quam modo diximus quadringentis tribus annis post Abraamum latam esse) munere angelorum constituta habetur, qui mediatoris (cujusdam) opera usi sunt (nil attinet referre, quis ille nomine fuerit). Is autem (cujus manu angeli legem prodiderunt, non dicebam angelus, *ὥς ἐφ' ἐνός*, sed angeli, *ὥς ἐπὶ πολλῶν*) mediator unius non est (multorum est). Atqui Deus, *ὁ ὢν, ὁ μόνος ἀληθινός*, unus est. Hinc apparet, apostolum non de mediatore generatim loqui, sine ullo respectu, non de mediatore, quicumque sit et cujuscunque, sed de certo quodam mediatore, cujus modo intulerat mentionem, de angelorum mediatore. Nam quis cum ratione negaverit mediatorem dari unius aequae ac multorum? Non solum multis sive unum sive complures ab iis alienos conciliare, in pacem et amicitiam multorum perducere licet, sed etiam conciliare uni complures; multorum benevolentiam et gratiam uni recuperare, id est *καταλλάττην, εἰρηνοποιὸν* tum singulorum, tum multorum ut sese quis praebeat, omnino fieri potest. Absurde igitur disserere faciunt Paulum, qui supponunt ejus dicto hanc sententiam: Fieri nequit, ut qui unus est Deus mediatorem habeat, id est ministrum, cujus opera sive homines sive angelos ab ipso abalienatos sibi conciliet. Plane aliud Paulus dicit, hoc nimirum: Moses, utpote mediator alicujus angeli, quorum multi esse putantur, totidem certe quot hominum gentes ac populi, veri Dei mediator fuisse non potest qui Deus vi et natura sua unus est et propter hoc ipsum omnium hominum atque gentium communis, ita ut non, quemadmodum auctor Mosaicae legis,

uni populo consultum velit, unius gentis custodem et *εὐεργέτην* se ferat, sed *σωτήρα πάντων ἀνθρώπων* (Tim. 1, 4: 10) se praestet.

Comparemus, quaeso, ad mentem Pauli Mosen et Jesum! Mediator est uterque, et nodum in scirpo quaerit Winerus, alium huic vocabulo sensum, ubi Jesus, alium ubi Moses mediator appellatur, comminiscens: id quod Hermannus merito improbat. Differt autem inter mediatores, sicut inter legatos, quum majestate personarum, a quibus electi sunt atque instructi, tum amplitudine negotii commissi. Quanto enim praestat Deus, ὁ ὢν, τοῖς λεγομένοις, hellenistico sermone angelis, quantoque latius universorum hominum societas patet una aliqua gente: tanto excellentior Jesus videtur quam Moses. Deus autem ea re superior est, si fas est vero componere fictos, quod unus ἐπάνω πάντων; angelos autem permultos suo quemque populo praefectos esse, antiquitas opinabatur. In eo etiam similes atque pares Moses et Jesus, quod foederis mediatores uterque egerunt. Nam, quod Hermannus volebat, διαθήκην hoc loco (Gal. 3: 14. 4: 24) testamentum esse, non aliquod foedus vel pactum, testamentum ab ipso Deo factum, ita ut nemo intercesserit inter testatorem ac testamentarium, ac mediator nemo hac in causa habuerit locum: videbimus infra, optasse quidem virum sui generis doctissimum, non docuisse, falsoque εὐρηκα clamare, hoc, si Diis placet, intellectu nodum ab se dissolutum existimantem.

In altero quoque enuntiato Lutherus ambiguus, prout vocem *einig* hanc illamve in partem accipimus, rectissime nobis expressisse sensum videtur aut secus. Virum, quem normam loquendi et regulam suo seculo

ermanis fuisse praedicant, non temere profecto
 ipsisse putamus, non: Gott ist Einer, quasi
 merabilis sit; nec rursus: Gott ist der eine
 iteruter eorum, qui pactum conventum fecerunt);
 d: „Gott ist einig,“ quam vocem M. Buechuerus
 sua Concordantia hunc in modum definit: „qui sui
 similem non habet, sui generis unum,“ qua ratione
 angelis bonis malisve nullus, nec Michael nec
 iel, unus sive unicus est, quippe quum angeli plures
 isdemque ordinis et loci credantur. Est unitas igit-
 r, a Luthero attributa Deo, consequens *τῆς ἀληθείας*
Θεῷ, per quam sub categoriam numeri cadere non
 test. Nam Deum commune vocabulum non esse
 te contendit adv. Marc. 5: 11. Tertullianus,
 i adv. Hermog. 17. idem: „Unici Dei status hanc
 gulam vindicat, non aliter unici, nisi quia solius;
 n aliter solius, nisi quia nihil cum illo. Sic et
 unus, quia omnia post illum; sic omnia post illum,
 ia omnia ab illo.“ Et adv. Marcion. 1: 3. „Deus,
 non unus est, non est.“ Quisnam autem dicat:
 gelus, si non unus est, non est?“ *)

-
-) Hinc antiquissimi Christiani rogati, qui vocetur eorum
 Deus, respondere solebant: Nullum nomen ei est.
 Nomen enim arguit genus quod communi vocabulo
 indicetur; multitudinem ergo similium, quorum tamen
 singuli proprietate personae a ceteris sui generis discer-
 nantur eaque ex differentia nomen trahant, itaque est
 indicium *ἑπομένως*, non *ἑσας*. Vocabulum ergo, quod
 commune non est, ne cogitare quidem patitur sui per-
 sonas, nedum nomina personarum. Unde elucet, dum
 Christianis Deus non fuit commune vocabulum, nomen
 Deo esse negantibus, eos abhorruisse personas deitatis,
 nec sibi constanter Jesum dicere Deum potuisse, si
 quidem, cuicumque nomen est, is Deus esse nullo modo
 potest, nec persona Dei. Quantum ergo Zinzendor-

Hanc autem notionem Dei, per quam unus intelligitur, quia vi et natura sua necessario est unus, haud respiciens Hermannus cum plerisque omnibus commentatorum significatum τῷ εἰς numeralem urgere videtur a Deo prorsus alienum, quum ita disserit: „Interventor si dicitur non esse unius, id quid tandem

fiani, Lavaterus et hodieque permulti a veritate et simplicitate ἀρχαῖς religionis nostrae delirant, qui Christum esse proprium Christianorum Deum dictitant, non Deum, parentem omnium hominum communem! Hoc uno argumento quoque falsitas trinitatis illius Athanasianae convincitur, quod αὐτῶν manifestum, nihil vero minus quam mysterium est evangelicum. Vel ut quaestionem logice instituamus: Ea est notio Dei, ut nulla ratione praedicatum ullius enuntiati fieri queat. Ex. c. Seneca: „Deus, inquit, totus ratio est.“ Jam vero non licet hanc sententiam invertere ita, ut vocabulum Deus in praedicati locum concedat, ratio vicem subjecti obtineat. Haud enim nomen ὁ λόγος tam late patet, ut vocabulum ὁ θεός ab illo recipi et condi, hoc est hujus attributum, fieri possit. Est ergo merum αὐτῶν, quod Trinitarii flagitant, quum dicat Evangelista: θεός ἦν ὁ λόγος, eum dicere contententes θεόν, ut praedicatum, contineri τῷ λόγῳ, Deum esse πρὸς ἑρμηνείαν τῷ λόγῳ. Sed etiam falsum Beza grammaticum agit, dicens, in Graeco sermone additum articulum manifesto ostendere, τὸν λόγον habere subjecti locum. Θεόν vero praedicati. Nam quae vocabula communia non sunt, haud indigent articulo, quo dignoscantur ab attributis locumque sibi vindicent subjecti. Ex c. Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ χριστός, quod enuntiatum nemo sanae mentis propter articulum sic acceperit, ut Christum pro subjecto habeat, Jesum pro praedicato. Praeterea vulgo non animadvertunt Grammatici, alterutrum Graecos instruere solere articulo nudum sive subjectum sive praedicatum, ambo sine articulo non usitari. Interdum vero praedicati nomen necessitate quadam articulum expostulat, ex. c. λόγος, quod nomen apud Joannem certe, ubi articulo caret, significationem prorsus aliam induit, ut Jo. 1, 3: 18. coll. Cor. 1, 4: 20. Thess. 1, 1: 5.

„aliud est, quam interventor ubi sit duos minimum
 „esse oportere, inter quos interveniat.“ — „Ex po-
 „stremo dicto: *ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστι*, patet, Paulum dicere,
 „apud Deum cogitari non posse interventorem: esset
 „enim is, qui intercederet, inter deum et deum; quod
 „absurdum est.“

Eodem detorquere facile quis possit Paulum ex
 versione Lutheri hanc in partem acceptum: „Gott ist
 einig,“ hoc est: ab semet ipse non dissidet Deus.
 Ubi autem nullum dissidium: nihil est quod concili-
 lietur, dirimatur Ergo interventor Dei locum nullum
 habet. Si modo probare liceat, apud Lutherum
 locutionem *einig* seyn idem sonare, quod hodie;
 non *einig* ex ore Lutheri aliud nihil esse quam
einzig. Veruntamen ex eo, quod quis unus est
 numero, minime sequitur, ut semper idem sit,
 secum per omnia congruat et constet, nullo tempore
 secum ipse dissideat. Absurdum omnino est cogitatu,
τὸν σατανᾶ ἐφ' ἑαυτὸν ἀναστῆναι καὶ μεμερισμένον esse;
 at non propterea quod *εἷς ἐστιν ὁ Σατανᾶς*, verum quod
φρόνιμος, φρονιμώτερος ὑπὲρ τῆς νύκτος τῷ φωτὶ εἰς τὴν
γενεάν τὴν ἑαυτῶν.

Haud fugere tantum philologum decebat, Paulum,
 si voluisset ac spectasset quod ipsi videtur, aliter
 scripturum fuisse, sic fere: *Ὁ νόμος διατάγη δι' ἀγγέ-
 λων μὲν ἐν χειρὶ μεσίτου· ὁ δὲ θεὸς χρεῖαν οὐκ εἶχε μεσίτου*;
ἰδὲ τις δύναται τῷ θεῷ τὸν θεὸν καταλλάξαι, ἕνα ὄντα.

Veruntamen Deus, quamvis unus, non sese, sed
 hominum fidem sibi conciliasse potest alicujus
 ministerio; itaque Jesus *ἐγένετο μεσίτης θεῷ* non
πρὸς θεὸν, sed *πρὸς ἀνθρώπους*, ut sese probos filios
 gererent (Mt. 5: 45). *Ὁ θεός*, inquit apostolus,
κατήλλαξεν ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Ι. Χ. Nec profecto Her-

mannus ab se impetraverit, ut dicat Mosēn interventorem angelorum ita fuisse, ut angelos inter et angelos intervenerit. Eodem igitur jure, quo *μεσίτην τῷ Θεῷ* dari negabat, *μεσίτης* quoque *ἀγγέλων* hac in causa certe negandus erat; vel si quem nos praedicamus mediatorem Dei, nae is calumniam interpretationis egregiam exerceat, qui hoc dictum eo detorserit, ut nos quempiam inter Deum ac Deum interventorem velle insimulet. Nec profecto minus absurdum esset sentire, Mosēn inter angelum et angelum intercessisse, qui, etiamsi ponamus numero plures fuisse, attamen *ὁμονοῦντες καὶ συμφωνῶντες* unam eandemque rem mandaverant Mosi peragendam, itaque *ἐν* fuerant, quam intercessisse aliquem inter *ἑνα*. Unde satis superque liquet, Hermannum nimium probantem nihil probare.

Periclitemur an nihil proficiat, ut Hermanno videtur, inquirere in usum vocis *μεσίτης*, ad ipsum adeo in viam dirigendum. *Μεσίτης* verbi causa reperitur apud Polybium (Hist. 11 : 32) Teleas ille, cui mandatum est ab Euthydemo Magnete, ut hujus causa Antiochum adeat atque cum eo negotium transigat. Sic Moses, Israelita Exod. III. ab Jehova, qui Deuter. 6 : 4. unus Deus, Israelitarum nimirum, appellatur, evocatus est atque adornatus, ut hujus nomine agat cum Israelitis; itemque Jesus homo (Tim. 1, 2 : 5) legatum atque instructum sese profitebatur, ut homines uni deo et patri hominum universorum conciliet, non item ab hominibus, ut Deum conciliet ipsis: nullum enim unquam odium, nulla simultas fuit adversus homines in Deo, ut opus fuerit *ἀποκαταλλάσσεισθαι, εἰρηνοποιεῖσθαι τὸν Θεόν*

πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, *) sed τοὺς ἀνθρώπους contra non
odo πρὸς τὸν θεόν, verum etiam πρὸς ἀλλήλους. Idem
effferri potest: μεσίτης διαθήκης (Hebr. 8: 6. 9: 5)
θεῷ καὶ τῶν ἀνθρώπων, aut verbosius hunc in
modum: μεσίτης διαθήκης, ἣν ὁ θεὸς ἔθηκε, διέθετο
πρὸς ἀνθρώπους s. ἀνθρώπους, quemadmodum Moses
μεσίτης διαθήκης, ἣν ὁ Κύριος (יהוה, Deus Israeli-
um popularis) διέθετο πρὸς τὸν λαὸν αὐτῷ, רשם
ענתנהו יהוה לברית. Mos. 2, 6: 4. 17: 20. 3, 26:
5, 5: 2. Jes. 49: 8.

Probe animadvertit Gesenius, genitivo nonnun-
quam significari personam, quacum foedus quispiam
fecit; ex. c. Mos. 5, 26: 14. foedus meum Jacobi
factum cum Jacobo. Unum idemque foedus διαθήκη
ἐν ᾧ vocatur qui foedus fecit, et διαθήκη Ιακώβ,
hoc cum foedus fecit Jehova. Sic una eademque lex
θεῷ et τῷ νοῦς ἡμῶν sive τῷ πνεύματος. Hac ratione
foedus angelorum (qui multi variique putantur, prout
omnium gentes diversae) cum populo quodam Minoa,
Iosen, Lycurgum μεσίτην habuit. Tot ergo ejusmodi
foedera, quot angeli et populi; tot mediatores angelo-

---

*) Quod Jesus de turba illa conquestus est: Ἀκούοντες
ἀκούσαι καὶ ἔσονται, hoc idem praedixisse videtur de
vulgo quum veterum tum novissimorum theologorum.
Toties lectitarunt ὅτι κατήλαθεν ὁ θεὸς ἀνθρώπους ἑαυτῷ, in
libris N. Foederis, non aliter tamen δογματίζονται, ac
si ex libro secundo Maccabaeorum 1: 5. 7: 33. sua
placita concepissent. Hinc illa satisfactionis doctrina,
qua extirpata demum restitutus erit populo Christiano
evangelii candor. Haud equidem scio, an vocabulum
intercessoris importatum sit ex ista opinionis per-
versitate in sermonis theologicis usum, per quem inter-
cedere volunt Jesum Deo, quo minus majestatem suam
laesam aeterno omnium hominum supplicio resarciret.

rum, quot angeli. Foedus vero Dei, qui vi et natura unus, omnium hominum communis, non cum hac illave gente separatim, sed cum gentibus universis agens idque pari et aequali voluntate, unum nonnisi habere potest mediatorem, id est omnium hominum per omnia secula omnemque orbem terrarum communem. Hinc sui similes Moses multos invenit mediatores in historia rerum, neminem Jesus. Ex quo iterum apparet, ut in notione ipsa mediatoris nihil differat, plurimum autem intersit inter majestatem hujus atque *θείαν* interque illorum, qui mediatore uti sunt. Mediatore, dicimus ex industria. Intercessoris *) enim vocabulum, quamvis aurei seculi,

---

*) Exemplum, quod Ernestius (Indice Ciceron. latinitatis) affert ad probandum, intercessorem esse quem mediatorem hodie dicant, nostra quidem sententia parum congruit. Nam ex eo, quod pro Rosc. Amerino 38. legitur: „Isto intercessore legati ad Syllam non adiere,“ hoc tantum perspicitur, intercessorem vocari eum, quo prohibente, dissuadente aliquid omittatur. Nec altera illa significatio sponsoris in re pecuniaria rite accommodatur condendae legi vel foederi faciendae. *Κρείττορος διαθήκης ἔγγυος* a Vulgato redditur sponsor, non intercessor. Jesus autem sponsor fide dignissimus extitit, quum adjuravit Deus, eum fore sacerdotem perpetuum; unde homines persuasum habeant, *ἡ παρουσία διαθήκην* tanto magis ratam, firmam, stabilem esse, quanto praestet mortalibus immortalis sacerdos. Nos quidem assentimur Henrico Stephano, qui: „Minime, inquit, tam religiosus esse velim, ut nomine mediator uti nolin; sed si ab eo discedendum sit, nullum ex bene latinis vocabulis mihi magis placuerit uti, quam interpres, ut, si profana sacris accommodare fas est, *μεσίτης θεῶν καὶ ἀνθρώπων* reddatur eodem modo, quo dixit Virgilius: Hominum divumque interpres.“ Nobis certe intercessor non minus quam sequester Dei et hominum apud Tertullianum Deo indignus absonusque videtur.

male tamen adhiberi videtur ad reddendum *μεσίτην*, ubi nemo est cui intercedatur, quò minus quid peragat. Simplicissime Deuter. 5: 5. notio mediatoris exponitur: *ὁ ἐξὼς ἀνὰ μέσον Κυρίου καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἀναγγεῖλαι τέτοις τὰ ῥήματα Κυρίου, ὅτι ἐφοβήθησαν ἀπὸ προσώπου τοῦ πυρός.* Ergo subveniens imbecillitati hominum Deus, qui adire ipsum vel per malam conscientiam non audent vel per tenuitatem rationis et intelligentiae non possunt, si quem deligit ad renuntiandum ac declarandum suam voluntatem, is *μεσίτης* vocatur. Ita quum fere omnes homines *διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν ἔσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν*, quam aluerat ἡ *ματαία ἀναξρογῆ πατροπαράδοτος*, accedente *συνειδήσει πονηρᾷ*, non ii essent, qui ad veritatem Dei per sese eniti atque *τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν σωτήριον πᾶσιν ἀνθρώποις* toto pectore concipere possent, ὁ Θεός, εἰς ὧν, mediatore usus est Jesu.

Omnes plerique interpretes rem male gerebant, non satis habentes cum Apostolo respicere, abs quo lex profecta sit Mosaica. Ab angelis docet Paulus. Hoc sapienti sat ad intelligendum, hanc legem unam esse de multis, nimirum popularibus, nec vèro altiore virtutem auctoritatemque habere. Haud ergo considerat apostolus angelos legislatores ut unam partem, eos autem, qui τὸν νόμον pro διαταγαῖς ἀγγέλων (Act. 7: 53) ἔλαβον mediatore Mose, ut alteram. De mediatore tantum angelorum cogitat, hoc est, cui personam mediatoris imposuerint angeli: nam Israelitae non ereaverunt sibi mediatorem eundem Mosen, quem angeli, licet eum pro mediatore angelorum receperint.

Ergo nec Deum convenit ex parallelo ut unam

partem considerare, ac Deum censere τὸν ἕνα; quae quidem ratione angeli quoque pro una parte haberi deberent nihilque omnino differrent a Deo. Quod quum fugeret nominatim Winerum: interpretatio nata est ejus ex omni parte claudicans et grammatica et noëtica ratione sive philosophica, nec vero minus elumbis quam claudicans. Facit apostolum in hunc modum argumentari: „Omnis ~~mediator~~ ~~necessarius~~ saltem duas partes postulat inter se conciliandas, ut si altera nulla detur, nec mediator locus habeat. Atqui deus una est ambarum partium.“ Jam inspicie sodes aures mirifice intelligentes, quae his indictis inde resonant: „Atqui altera pars est populus Israelitarum. Ergo lex Mosaica utique divinam auctoritatem ac potestatem in Israelitas certe obtinet.“ *) Nihil profecto sagacius Winero; nihil autem infantius Paulo, vix dimidiatam edere orationem potente, quae manca et trunca ut integretur tanto divinatori indigeat. Hoc unum dolemus, quod Hermanni eruditio profana audebat Germaniae sacrarum litterarum magistro intercedere, quo minus pro εἰς, ut Paulus scripsit, ὁ εἰς supponat exponatque lectoribus bonis.

Sed alia quoque invita Minerva hariolatus esse, non docuisse videtur. Primum, ut supra diximus: ὁ δὲ μεσίτης subjectum esse enunciati idque infinite intelligendum; non ὁ δὲ δεικτικῶς capiendum, scil. ἀγγέλων μεσίτης, quem modo dixit apostolus; deinde ἐνὸς construendum cum εἶναι, non cum μεσίτης;

---

*) Nos contra sic ratiocinamur: Atqui pars est altera universum hominum genus: nam ὁ θεὸς absit, ut Iudaeorum Deus sit solum, non autem etiam gentium Deus, ἐνείκῃς εἰς ὁ θεός (Rom. 3: 29, 30). Ergo lex Mosaica, quae non est omnibus gentibus lata, divina non est.

postremo *μεσίτης ἐνός τινός* dici non posse, ex. c. Teleam illius Eumenis, qui apud Polyb. unus et solus istum dispexit et subornavit ad conciliandam sibi Antiochi pacem. Alia res est Tim. 1, 2: 5. Nam quod Paulus scripsit *μεσίτης θεῦ καὶ ἀνθρώπων* non ita scripsit, ut hi genitivi parem et aequalem rationem eundemque ordinem teneant, sed prior est genitivus subjecti, posterior objecti, idemque sonat haec locutio, quod *μεσίτης θεῦ πρὸς ἀνθρώπους*, sive *ἀνὴρ ἐν ᾧ κόσμον θεὸς καταλλάσσειν μέλλει ἑαυτῷ καὶ ἀποκαταλλάσσειν* sive *εἰρηνοποιεῖν τὰς ἀμφοτέρους Ἰουδαίους καὶ τὰ ἔθνη εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον ἐν ἑνὶ σώματι* (in unum ecclesiae corpus), *) ita ut Deus Jesum designaverit, cujus ministerio non sibi tantum homines conciliaret, sed hominum gentes odio sacro distractos inter sese placaret. Nulla igitur causa reperitur, nedum necessitas, hanc dictionem, ut ita loquar praegnantem, ad interpretationem ejus quem quaerimus loci Gal. 3: 19, detorquendi.

Winerianam interpretationem a duabus partibus, quas omnis *μεσίτης* necessitate sua exigat, repetitam, quum Hermannus per morem loquendi et grammaticas

---

*) Videsis Eph. 2: 14 — 17, ubi Jesus *εἰρήνη ἡμῶν*, i. q. *μεσίτης* vocatur, quam pacem ut efficeret, ipse non intercessit, sed legem Mosaicam, intercedentem hominum paci et amicitiae, homines ab hominibus dirimentem abolevit, ut omnium gentium homines in unum corpus, unam quasi familiam coirent. Qua demum *εὐδοκία*, benivolentia et communitate *ἐν ἀνθρώποις* restituta Deo, communi omnium parenti, ut boni inter sese fratres, placebunt: nam justos patres filiorum, mutuis *ἐκείναις* dum flagrant, non taedere non potest. Ergo haec prima est ac fere unica conditio pacis cum Deo pax ac benivolentia hominum inter se ipsos.

regulas non posse consistere pervidisset: aliam viam anquisivit, per quam idem mente quidem et sententia efficeret cum Winero divinamque auctoritatem legis Mosaicae tueretur.

Sic restat nobis, ut nervum Hermannianae interpretationis experiamur praecipuum et unicum; quem totum ex vocabulo *διαθήκη* aptum videmus. Hoc nimirum contra Hebraeorum Hellenistarumque sensum et intellectum constantissimum ab Hermanno testamentum redditur post Winerum, qui Gal. 3: 15. sic interpretatur: „Carissimi, populariter *) loquar, tabulas (foedus, testamentum) hominis (lege) sancitas nemo solet aut evertere aut immutare,“ cum hac adnotatione: „*Διαθήκη* videtur h. l. late patere, quemadmodum apud Latinos dispositio, ita ut sit voluntas rite declarata, in tabulis perscripta. Itaque complectitur etiam testamentum“ (Hebr. 9: 16, 17), neque tamen hoc solum.“ Hieronymus ad h. l. prorsus aliter: „Si quis, inquit, diligenter Hebraica volumina cum LXX viris contulerit: inveniet, ubi testamentum (in versione Itala) scriptum est, non testamentum sonare, sed pactum, quod Hebraeo sermone ברית.“ Wetstenius ad Hebr. 9: 16. „Graecis et foedus et testamentum *διαθήκη* **) significat. Posteriori sensu

*) *κατὰ ἄρθρων λέγω*, similitudine utor ab hominum more et jure in Deum translato, a minore concludens ad majus; non populariter.

**) *Διαθήκη* idem valet apud LXX, quod *συνθήκη*, apud quos in usu hoc posterius vocabulum non reperitur; in apocryphis autem ter quaterve usu venit. Aquila vero, Theodotion, Symmachus, ubi *διαθήκη* apud LXX, usur-

oc et sequente commate accipitur; priore per otam epistolam.“ Ino per omnes Novi Foederis ros.

Nihil profecto est in epistola ad Galatas, quod tionem testamenti huic vocabulo tribui con- dat, nedum suadeat, nisi si quis *ιδιώτης* ex vocabulo *ηγονομίας* (Gal. 3: 18) commendationem capiat, od frequentissimo usu per sacra volumina, ubi juuntur de Deo, non magis hereditatem *) sig- icat, quam testamentum *διαθήκη*. **)

pare solent *συνθήκη*. Jam H. Stephanus in Thes. L. graecae: „Notandum est, inquit, Jes. LIX. *διαθήκη* accipi posse pro promissione data, pacto sive foedere inito. Eph. II. *ἔνοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας*.“

-) Quum Jehova montem Seir *δίδωκεν κληρονομίαν* Esavo (Deuter. 2, 5: 19) aliisque aliam regionem, ineptius an indoctus haud scio quispiam dixerit: Jehova hereditatem tradidit, hereditate reliquit. Recte his talibus locis Lutherus: Jehova gab es ihnen einzunehmen; recte Gen. 22: 17. Lev. 20: 24. Ps. 25: 13. 37: 11. *שָׁרָה*, *κληρονομίαν*, germanice reddit *besitzen*; parum sibi constans alibi saepe: zum Erbe geben, erben. *Κληρονόμοι* θεῷ non sunt heredes Dei, sed quibus Deus, ut justus parens probis liberis, ex quo adoleverint ad vitam *ἀξίως τῷ θεῷ* gerendam, *τῷ καλῶντος αὐτὰς εἰς τὴν αὐτῷ βασιλείαν καὶ δόξαν* (Thess. 1, 2: 12. Eph. 5: 1, 2. Matth. 5: 48, 45), omnem usum fructum bonorum suorum, cuicunque percipiendo pares sunt; concessurus est; quemadmodum pater ille Luc. 15: 31, ita ut semper agant cum patre et omnia paterna sint ipsorum. Haud expectare debent obitum patris, dum hereditatem cernant; vivo et incolumi patre non spontantum, sed re ipsa sunt *κληρονόμοι*. Quem Deus *κληρονόμον πάντων*, debellatorem, expugnatorem, occupatorem ac dominatorem omnium fecit, is est ille designatus, ut veritatis potentia omnes gentes a tyrannide vanitatis et falsitatis, ab *ἁγγέλοις* illis, καὶ ἑξουσίαις καὶ δυνάμει (Pet. 1, 3: 22. Hebr. 2: 5. Eph. 1: 21, 2: 2.

Quovis pignore contendere audemus, nullum in sacris libri locum extare, uno tantum excepto, ubi *διαθήκην* cum ratione testamentum reddere liceat; prorsus autem *ἄλογον* esse testamentum Dei. Nam testatorem esse, testamento legare cui, testamento relinquere quid a notione Dei tam longe abhorret quam morte defungi, supremum diem obire.

Hebr. 9: 16, 17, ut jam diximus, unus et solus est locus, ubi vocabulo *διαθήκην* notionem testamenti subjectam reperiamus. Unde suspicio Erasmus incessit, auctorem hujus epistolae hebraice nescisse; nos autem amplius aliquanto auguramur, his duobus commatis interpolasse epistolam hominem non solum hebraice nescientem, sed omnino fatuum. Nam *διαθήκη καινή* quum *διαθέμενον* habeat ipsum deum, mediatorem autem Jesum, si non rata fieret ante mortem *τῷ διαθεμένῳ*, id est, *τῷ Θεῷ*, ad Graecas Calendas demum rata fieret; nisi forte insanire placeat cum illis cantantibus;

6: 12. Col. 1: 13. 2: 15. Cor. 1, 15: 24) vindicet in obsequium sui, hoc est in imitationem ac similitudinem. *Κληρονομίαν* est mancipio accipere quid, cum plenissimo jure possessionis ac dominationis perpetuae; quumque herorum liberi contribuuntur patribus, ut propagines; ii, ut primum adulti sunt ac felici educatione patrum votis respondent, heri minores vocantur, vivisque et integris patribus in communionem bonorum bonorumque veniunt natura, non testamento. — Paulus jurisconsultus; „Ratio naturalis, inquit, quasi lex, quaedam tacita liberis parentum hereditatem addicit, velut ad debitam successionem eos vocando.“ Papi- nianus: „Liberos ad bona parentum admittit naturae simul et parentum commune votum.“

*) Eadem inconstantia laborat Lutherus in reddendo *ברית*, ex. c. Mos. 2, 24: 8. Hebr. 9: 20,

Una, movete horrendum fletum!

Deum peremit ipsum letum.

Vernacule: O grosse Noth! Gott selbst ist todt.

Sed sanciretur sanguine foedus oportebat mediatore administrante, ut veterum quidem opinio tulit. Jam vero Moses τὴν διαθήκην, cujus mediatorem egit, alieno sanguine taurorum hircorumque vili; τὴν καινὴν, κρείττονα (Hebr. 17: 22. 8: 6) contra Jesus τιμὴ αἵματι, τῷ ἰδίῳ, sanxit, itaque ut munere suscepto perfungeretur, suam ipsius mortem oppetiit. Necesse enim erat αὐτὰ τὰ ἑσπεράνια καθαρῶς καθαρίζεσθαι κρείττοσι θυσίαις παρὰ ταύτας (ταύρων καὶ τράγων) ibid. 9: 23. Quare si non insipiens fuisset scholiasta, ita scripsisset: "Ὁπερ διαθήκη, τὸς ποιησαμένους ἀνάγκη αἵματι ῥαντίζεσθαι ὑπὸ τῷ μεσίτῃ· θάνατον ἄρα τινὸς γεγῆσθαι" (incertum adhuc relinquitur, cujus et quali sanguine) διαθήκη γὰρ ἐπὶ ῥαντισμῷ *) βεβαία. Ceterum h. l. epexegetin talem supervacaneam esse ac dissimilem brevitati scriptoris nervosae, quicunque sapere audent, facile sentient omnes.

---

*) Quid enim est ille ῥαντισμός, nisi symbolica ὁρμημοσία, quae ratam, fixam, sacrosanctam efficiat sponsionem et obligationem? Nam αἷμα ῥαντισμῷ Hebr. 12: 14. Peti 1, 1: 2. nihil aliud sonat, quam αἷμα διαθήκης, per quam Israelitae Exod. 24: 8. non scelerum veniam et impunitatem peccatorum impetrarunt, sed supplicii gravitatem inevitabilem ob oculos versantem habebant, quae immineret icti foederis contemtoribus. Vid. Heb. 10: 24 sq. Αἷμα ῥαντισμῷ κρείττονον λαλῶν παρὰ τὸν Ἀβὲλ ibid. 12: 24. sanguis est validius efflagitans vindictam, quam Abelis, non ut male sani commentatores opinantur, „placidius indulgentiam deprecans violatori, non ultionem exigens. Nusquam omnino sanguis, qui διαθήκης causa funditur et inspergitur, veniam spondet atque impunitatem in rebus, quas ipsum foedus injungit praestandas, sed contra.

Etiam in profana quae dicitur litteratura *διαθήκη* non per se significat testamentum, sed ex contextu et rerum quae narrantur ipsarum conditione elucere debet sermonem esse non *περὶ συνωμοσίας, διασάσεως, διαιρέσεως, διακρίσεως, διαθήσεως τινὸς ἄλλης* (vid. Hesych.), sed de testamento, hoc est „de mētis justa contestatione, in id solemniter facta, ut post mortem valeat,* quam testamenti definitionem latini tradunt jurisconsulti. Ut exemplum unum proferam, est apud Aristoph. Avib. 434. Ἦν μὴ διάθωνται γ' οἶδε διαθήκην ἐμοὶ — Διατίθεμ' ἔγωγε· κατώμοσον νῦν ταῦτα μοί. Ubi Schol. ὑπισχνῆμαι, συντίθεμαι.

Hic rursus Hermannus, quid dicam, ignoret an célet, quam fortiter Ernestius suus errorem in hoc vocabulo reddendo Vulgati et Lutheri auctoritate inveteratum corripuerit. Collaudavit enim Godofredum Frig. Zachariae, qui paraphrastes epistolarum Paulinarum, idque hoc ipso de quo disputamus loco, *διαθήκην* vertit foedus, hunc in modum: „Hoc loco, „inquit, *) testamenti cogitatio nulla est. *Διαθήκη* „est pactum; pactum autem mutua promissione „constat. Sic ergo accipi debet hoc dictum: Ne „hominis quidem pactum, rite sancitum, retractari „aut immutari a quoquam jus est.“ — „Hac ratione „curabitur quoque, ut hominum animis ille cum „testamento lusus eximatur, nimium quantum „consuetus, ex eo videlicet, quod phantasiam (τὸν „νῦν τῆς σαρκὸς) demulcet ejusque indulget commo- „ditati.“ Hoc acute quidem Ernestius, ut multa. Nam quid ignavae carni acceptius et suavius, quam

---

*) Vid. Ernesti Noviss. Bibl. Theol. II. 1. pag. 27. 1772.

testamenti privilegio hereditatem adipisci rerum, quae nec naturali rationi ad eam pertinent nec ulla dignitate morali aut merito, quod contra in pactis nihil obtingit, nisi certae promissioni satisfactum fuerit. O si theologi aliquando hunc velut lapidem Lydium adhiberent dogmatis, num carni exoptata et jucunda sint necne, atque animum probe attendant, quam propensa sit caro nihil non credere quantumvis *ἀκούσας*, si modo per commodum suum liceat praeextusque inde captari queat supersedendi officiis vitae; nimis autem eandem obluctari axiomatis ac praeceptis, quae laborem molestiamque ipsi injungant. Hinc venit, ut *οἱ σαρκικοί* ab initio ecclesiae avversarentur veritatem sua natura castam et severam, converterent autem animos in *μύθος βεβήλας* atque in doctores, *κνηθόμενους τὴν ἀκοήν*. Tim. 2, 4: 2-4. 3: 5-7. 1, 1: 4.

Sed redeamus in viam! Hoc loco igitur depredimus profanae philologiae principes, Ernestium et Hermannum, ab se invicem manifesto dissentientes eamque vocem, in cujus sensu cardo argumentationis verti videtur, contrariam in partem accipientes. Quod dum accidit: non ita convenit philologiae profanae has tales controversias exprobrare theologis, aut remedium obtrudere, quum iisdem vitiis laborare videatur.

Jam vero Hermannus pag. 12. e Gal. 3: 12 hanc eruit sententiam: „interventori, quod interventor non „sit unius, non esse locum apud Deum, qui unus sit „utpote testator, cujus unius ex voluntate nemine „intercedente, *ἔθενος ἀθετεῖντος ἢ ἐπιδιατασσόμενος*, „hereditatem capiat heres.“

Consimiliter etiam sic disputare licebit: Interven-

tori, quod interventor non est unius, non est locus apud Deum, qui unus est utpote legislator (Jac. 4: 12), cujus unius numine, procul abs quopiam intercessore, et legem accipiant homines et lege constituta pro meritis aut praemia reportent aut poenas. Jam vero si locus non est interventori apud Deum legislatorem: nulla lex quam in confesso habetur aliquo interventore latam esse, divinam originem habet. Nulla igitur praeter legem naturae divina.

Sed videat Hermannus, qua ratione illud axioma: *ὁ θεὸς εἷς ἐστι*, ita infirmetur, ut nihil amplius sonet quam: „Deus, auctor ejus quod diximus testamenti, „ut quisvis testator, unus est,“ ita ut unitas Dei non *ἐκ τῆς ἀληθείας τοῦ θεοῦ*, id est vera ejus notione concipiatur, absoluta; sed relativa unitas ex eo, quod necessitudo testatoris Deo cum Abraami sermine intercedat. Pari modo ex vs. 15. dicere possimus: *πᾶς ἄνθρωπος, διαθήκην διατίμενος, εἷς ἐστιν*. Quoties litterae sacrae dicunt, Deum unum esse? Cor. 1, 8: 6. Eph. 4: 6. etc. Sed nunquam hoc dictum perinde accipere licet, ac si de homine quis loquatur: *ὁ δὲ ἄνθρωπος εἷς ἐστι*, scil. *ποιήσας ἢ παθὼν τι*, nullo interventore. Nostro quidem iudicio reticentiam, quam Hermannus dicto: Deus autem unus est; affigit: „quemadmodum omnis testator est unus, quippe qui suo in negotio nullos habeat *πρὸς ἑαυτὸν διαφερομένους* sive *ἀντικειμένους*, itaque non indigeat ullius *μεσίτου*,“ hujusmodi *ἀποσιώπησιν* natura et ingenium sermonis humani praecludit. Haud aliter Usterius, praeterea quod, nullo quidem exemplo, posuit vocem *εἷς* „tendere ad absolutam unitatem voluntatis,“ parum memor, ubi de voluntate agatur, vocem *ἓν*

adhiberi, non *εἶς*. Hermannus porro id comma hac una de causa Paulum censet adjecisse, „ut comprobaret intermedium quid esse legem“ (inter promissionem ejusque eventum), nec pertinere ad promissionem illam ejusque eventam.“

Quid audio? Hermannus ipse ponit τὸν νόμον τῶν ἀγγέλων testamenti μεσίτην et hereditatis, quam semen Abraami ex testamento Dei capturum sit? nam si lex intermedia dicitur: manifesto mediatrix habetur. Incertos autem linquit Hermannus, an semini Abraami, tamquam mors testatoris heredibus ex testamento, τέλος νόμου operiendum fuerit, antequam hereditatem capere liceret, ac promissis tamdiu carendum; an quoad lex valebat, tale semen, ad quod promissio illa pertineret, nullum dum fuerit exortum et repertum; id quod nos censemus. Venerit enim (vs. 20), praesens adsit, necesse est, cui promissum aliquod cedat. Jam simul ac τὸ σπέρμα παρεγένετο, ᾧ ἐπιγγέλλεται, lex Mosaica ἐπαλαιώθη, κατηργήθη. Ergo lex ista, interea dum rata fuit, ἔτερον σπέρμα obstrictum tenuit, non τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας. Ea certe conditione Deus probo semini Abraami almam illam felicitatem pollicitus est in universos hominum gentes redundaturam, non ut differretur promissionis eventus, donec lex Mosaica quadringentis ac tribus annis post eam promissionem ferenda aliquando exolisceret; sed ut, quum primum semen ejusmodi provenisset, continuo praestarentur promissa. Ex quo patet, nec ante seminis ejus proventum legem intermediam fuisse nec post, quum antea semen non esset, postea lex evanisset, quae intercederet inter semen ejusque promissionem.

Audacter contendimus, legem Mosis et quamlibet

positivam naturam prorsus diversam esse ab illa *διαθήκη τῆς θεῆς πρὸς Ἀβραάμ καθεύουσα*, quae si verum quaerimus eadem prorsus esse videtur cum illa *διαθήκη αἰῶνος*, *) quam Deus *ἀπ' ἀρχῆς ἔθηκεν ἀνθρώποις* (Sir. 17: 12), eosque admodum lippire censemus, qui legem positivam, qualis Mosaica fuit, ac naturalem, id est Dei, inter se connexas et aptas esse velint. Quid enim? Cogitemus semen terrae mandatum, unum optimum illud quidem, sed tardissimum proventu! quod interea dum provenire moratur, si gramina mala luxurient in agro: qua ratione ista possis ad illam seram sementim referre, nisi si forte *εἰς γῆν ἢ εἰς κοπρίαν εὐθεται* esse putes?

Ad eam denique difficultatem accedit Hermannus, quod pariter ut Moses Jesus quoque non semel apud Paulum *μεσίτης διαθήκης* appellatur, ille *παλαιᾶς*, hic *καινῆς*. Unde suam interpretationem hunc in modum expedire conatur, ut *μεσίτην* Mosē dictum velit, „propterea quod legem acceptam a Deo“ (diserte Paulus ait ab angelis) „ad Judaeos pertulisset; interventorem ergo Mosē propterea dici, quia non ipse Deus Judaeis promulgaverit legem, sed per alium; Jesum, „quod voluntatis divinae declarationem a Deo pertulisset ad homines.“

Sed, quaeso, quid aliud est lex, si quam Moses a Deo acceptam ad Judaeos pertulit, quam volun-

---

*) Veteres et Grotius hanc legem Mosaicam esse volunt, parum attendentes, ut, quae Siracides 17: 1-15. scripsit, in homines universos cadant. Idetidem commentatores delirant in eo, ut opinentur, ubicunque fere scriptores V. et N. Foederis de lege mentionem faciant, Mosaicam esse intelligendam, quemadmodum Judaei legem naturae nullam putasse videntur.

tatis divinae declaratio; ac rursus divinae voluntatis declaratio, hominibus tradita ab Jesu, annon item lex haberi debet sentiendi atque vivendi? Ergo inter Mosen et Jesum hoc proprie interest, quod legem ille ad Israelitas tantum ab angelis, hic ad universos homines detulit a Deo. Qui possit autem ab uno eodemque Deo, ut Hermannus contra ac Paulus dicit, alia lex ad omnes hominum gentes, alia separatim ad unam certam gentium profecta esse? Illa priva lex ipsa suum auctorem arguit Israelitarum Deum, popularem, cujusmodi Deos *νομήτορες* Hellenistae et Patres angelos appellare consueverant (Sir. 17: 14, 15. Hebr. 2: 5. 1: 6. coll. Ps. 97: 8); non omnium gentium, qui Deus est naturalis (Rom. 3: 29). Et si nonnisi una omnium hominum communis lex naturalis: lex alicujus populi propria positiva sit, necesse est. Vid. Tatian. ad Graecos 28.

Quid quod, si Jesus divinae voluntatis declarationem a Deo pertulit ad homines: eam declarationem non magis ipse Deus hominibus notam fecit, quam Judaeis legem, sed per alium. Ergo declaratio illa nihil praecipuum habet praeter hanc legem.

Concedit omnino Hermannus, utrique foederi recenti pariter ac veteri intercessorem esse; „auctoritatem ergo veteris foederis nihil deteriorem videri quam novi, eo quod Moses nihil nisi intercessor fuisset, si quidem etiam illis Abraami posteris, ut novam legem acciperent, interventore opus erat „Jesu“; itaque Winero adsentitur.

„Id ergo ut declinaret Paulus Jesum ipsum „contendit semen Abraami esse. Hunc autem si facit „heredem ex testamento; excluditur interventor, solo „relicto testatore deo; verumque est quod dicit unius

„non esse interventorem: unum enim esse deum,“ non ut Deum videlicet, sed ut testatorem, quicumque sit, ob eam ipsam causam, quod is testator sit.

Jam ostendimus primum, precario sumi, Jesum esse semen Abraami; precario item, eam, quam Paulus vs. 15, 17. commemorat, *διαθήκην* esse testamentum, deumque testatorem. Quae quum ita sint, falsam falsis Hermannus inaedificat argumentationem.

Si mentem ejus adsequimur, non tres numerare licet, testatorem Deum, heredem ex testamento semen Abraami, et interventorem aliquem inter hoc et illum: sed si Jesus sit unus ipse semen Abraami idemque *μείτης*, sequi, ut res ei fuerit cum uno Deo, ipso pro sese intercedente, vel quod eodem redit, nullo intercedente.

Sed item ratiocinari possunt Judaei, qui legislatorem faciunt Jehovah, legis acceptorem populum Israellem et intercessorem Mozen, semen Israelis. Ergo apud Jehovah Israel ipse, cujus personam Moses gerebat, intercessit pro sese, unus apud Jehovah unum; quemadmodum Jesus, filius hominis sive homo, ut est apud Paulum Tim. 1, 2: 5, Rom. 5: 15, 19. hominum mediatorem egit, unus apud Deum unum; tertius intervenit nullus. Egregie congruit, quod apostolus Hebr. 5: 1. docet: *Πᾶς ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος* *) *ὑπὲρ ἀνθρώπων καθί-*

---

*) Male intelligeres Paulum, si opinareris, dari sacerdotes et homines et genere humano sublimiores: nam vs 2. ostenditur ac supra 2: 6-17. 4: 15, sacerdotem, quo homines rite utantur, ex hominibus capiendum esse. Jesus, homo pro hominibus, sui generis persona suscepta, *ἰερωσύνης ὑπὲρ αὐτῶν* (Hebr. 7: 25.

καται τὰ πρὸς τὸν θεόν, ἵνα προσφέρῃ δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν - καθὼς περὶ τῷ λαῷ, ἕτως καὶ περὶ ἑαυτῶ.

Sophistam agit postremo Hermannus, non probum interpretem, quum διαθήκην (Gal. 3: 17) ac διαθήκην (Tim. 1, 2: 5) discernit, illamque testamentum facit, hanc legem, quod Winerum in vocabulo μεσίτης insinuat ipse peccans in διαθήκη. Nam, ut pro Testamento nomine controverso ἐπαγγελίαν ponamus, de qua voce prorsus convenit inter eruditos: in omni διαθήκη inest oblatum sub certis conditionibus bonum; omne igitur foedus partim ἐπαγγελία est, partim νόμος, id est summa, conditionum quibus accipiendis ac servandis obtinentur promissa. *) Prout autem alicubi vel haec pars foederis vel illa respicitur praecipue, per synecdochen διαθήκη vel ἐπαγγελία vel νόμον sive ἐντολήν significare potest ac vicissim

9: 24. Rom. 8: 34) apud Deum; immediate ergo ut ita loquar, conciliavit sibi Deus in eo homines, ita ut nemo Deum inter et homines intercesserit. Hinc apparet, turpiter falli Orthodoxos, qui μεσίτην Dei et hominum θειάθρωπον, non ἄνθρωπον statuunt. Talis μεσίτης certe nec Moses fuit, nec Aaron. Idem nolunt concedere, Jesum, sacerdotem, unum omnibus numeris absolutum, πρότερον περὶ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίαν, ἔπειτα τῷ λαῷ obtulisse: nam Jesum χωρὶς ἁμαρτίας fuisse. Verum tamen negare non possunt, eum debuisse διὰ πειρασμῶν τελεῖσθαι, μανθάνειν τὴν ὑπακοήν, Jesum non τελειωμένον, μανθάνοντα, sed τελειωθέντα demum αἰτίων σωτηρίας αἰωνίης, hoc est ὑπερῆκτα γενέσθαι. Non πειραζόμενον docet Paulus certe (4: 15), sed πειραζόμενον, ὑπομεμενηκότα πειρασμόν, ἀποθίμενον τὴν ὑπερῆκτον ἁμαρτίαν, χωρὶς ἁμαρτίας εἶναι. Et si δίκαιοι sunt praeter Jesum τελειωμένοι (Hebr. 12: 23) etiam eos Jesu similes, ex quo τελειωμένοι extiterint, χωρὶς ἁμαρτίας praedicare consentaneum est.

*) Vid. Gesen. Lex. sub בְּרִית.

vel *ἐπαγγελία* vel *νόμος* pro *διαθήκη* ponitur, sic tamen ut nec promissionem a lege sive conditionibus praestandis immunem nec legem omni promissione carentem usquam intelligere liceat. Nam etsi Judaei quum legem dicebant suam positivam volebant; istiusmodi autem legem ab *ἐπαγγελία* Abraamo facta, sive quod idem est ab evangelio Christi, Paulus procul esse jubebat: nihilo minus legem naturalem *) individuum comitem evangelii esse arbitrabatur, ita ut ubi altera deficiat, altera non habeat locum. Idem promissa positivae legis, quum temporaria et incerta tum exigua ducens, molestias autem huic legi adjunctas hominibus ratione et voluntate praeditis intolerabiles: *ἐπαγγελίαν* legis positivae pro nihilo habere solebat: nam ea legis ejusdem inhumanitate et illiberalitate obscurabatur (Gal. 3: 10-13).

Hac igitur mente quum Jesum dicit *mediatorem καινῆς διαθήκης*, legem naturalem, *καινὴν ἐντολὴν* intellectam vult Paulus, quae non magis unquam obsolescit quam hominis natura, cum *ἐπαγγελία ζωῆς τῆς νῦν καὶ μελλούσης*. Quum autem Moysen dicit *mediatorem παλαιᾶς διαθήκης*: legem commentitiam significat, per

---

*) Hanc legem naturalem Joannes (epist. 1, 2: 7, 8) *ἐντολὴν παλαιάν* vocat, ἣν εἶχομεν ἀπ' ἀρχῆς, scil. *πίστεως* (confer. Sir. 17: 1-10, 12), atque eandem rursus *καινὴν ἐντολὴν*, instauratam a Christo, ita ut ipse cum suis eam re et veritate exprimere coeperit. Egregie Tertullianus: „Ante legem, Moysi scriptam in tabulis ligneis, legem fuisse contendo, quae naturaliter intelligebatur et a patriarchis custodiebatur. Nam unde Noachus juste inventus, si non illum naturalis legis justitia antecedebat? unde Abraham amicus dei deputatus, si non de aequitate et justitia legis naturalis?“ Vid. Zuinglius ad Mt. 7: 12.

quam homines ὑπὸ κατάραν redacti sunt promissisque lactati inanibus, quae assequi homines vel nequeant, vel si queant, eorum desideria infinita non satientur. Mediator autem Jesus factus est, in quantum homines, quum promissorum divinorum conscios simulque avidos reddidit, tum vivere secundum Dei voluntatem, id est legi Dei obtemperare volentibus, λόγῳ καὶ ἔργῳ praeivit fideique, ut in credendo τὴν ἐπαγγελίαν, sic in obediendo τῇ ἐντολῇ τῷ θεῷ, semet ipse specimen praeiit, documentum denique δικαιοσύνης ἐκ πίστεως, qualis in Abraamo cernebatur, et exemplum χάρις ματος, quod οἱ τετηρηκότες αὐτὴν τὴν πίσιν reportaturi essent, αἰώνις δόξης καὶ τιμῆς. Tali mediatore sive ἀρχηγῷ, quod nomen certe magis proprium est, illud figuratum, quum Deus homines indigere sciret, ipsius providentia Jesum ad hoc muneris delegit atque instruxit. Naturae profecto iudicium est illa vox Lutheri; „Homines hominum opera Deus educere solet. Hinc „illè homo fuerit oportet, qui munere Christi perfungeretur.“ Nam, ut Cicero docet, „ratione utentium duo „genera ponuntur, unum deorum, alterum hominum, „Deos placatos pietas efficit et sanctitas; proxime autem „et secundum deos homines hominibus maxime utiles „esse possunt.“ — „Impellimur enim natura, ut „prodesse velimus quam plurimis, imprimis docendo „rationibusque prudentiae tradendis.“ — „Quae est „igitur melior in hominum genere natura, quam „eorum qui se natos ad homines juvandos, tutandos, „conservandos arbitrantur? Abiit ad deos Hercules. „Nunquam abiisset, nisi quum inter homines esset „eam viam sibi munivisset.“ — Magis est secundum „naturam pro omnibus gentibus, si fieri possit (non „pro una sola, ut Iudaeorum) conservandis aut

„juvandis maximos labores molestiasque suscipere,
 „imitantem illum Herculem — quam vivere — non
 „modo sine ullis molestiis, sed etiam in maximis
 „voluptatibus — Quocirca optimo quisque et splendi-
 „dissimo ingenio longe illam vitam huic anteponeat.“
 Cic. de Fin. 3: 20. Tusc. 1: 14. Offic. 3: 5. 2: 3. Jam
 si variae naturae in genere humano inveniuntur; si
 earum naturarum aliqua est optima (τὸ σπέσμα
 Ἀβραάμ), atque inter homines optimae naturae unus
 omnium certe exortus esse debet, in quo ultima
 perfectaue hominum natura clarissime conspiciat-
 tur, ut Ciceronis verbo utar; ut Pauli ὁ ἑσχατος
 ἄνθρωπος, ὁ κατὰ θεὸν πισθείς; ὁ εἰκὼν τοῦ θεοῦ, quod
 simulacrum sui Deus ipse condidit, ex quo ipsius
 artificis, ut ita loquar, virtutes augustissimae relu-
 ceant: *) is profecto inter homines, qui proxime et
 secundum Deos maxime utiles hominibus esse pos-
 sunt, re et veritate unus omnium utilissimus erit,
 is princeps eorum, qui se natos ad homines juvandos,
 tutandos, conservandos arbitrentur. Hinc illa paro-
 nomasia non ingrata fuit olim τοῖς ἐν χριστῷ, qua
 χρησιανοὶ vocabantur eorumque magister χρησός. Ὁνό-
 ματος προσωνυμία χρηστοὶ ὑπάρχοντες, Justinus ait Apol.

*) Hinc νομή, idealis quoque notio filii Dei facile concipitur. Faciamus enim artificem, qualem inter homines reperire non datur, produxisse opus, cui non tantum sui ingenii, sapientiae, virtutis, solertiae vestigia impresserit auctor extrinsecus conspicua, ut nemo non agnoscat ejus manu confectum, διὰ τὸ λόγῳ αὐτοῦ γεγονέναι, sed opus ita comparatum, ut ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ γεγονέναι videatur, quoniam inditis virtutibus auctoris vigeat cum conscientia et libertate agendi: tum vero illud non λεγόν sive κτῆμα, sed γέννημα, τέκνον, υἱὸν αὐτοῦ fas fuerit appellare.

1: 7. Hinc apud Francogallos Chrétienſ, non Chritienſ. Quae quum ita philoſophi mentis acie uſuque rationis intellexerint: ſi nobis quidem iniquiores in apoſtoloſ eſſe videntur, qui magiſtrum ſuum Jeſum talem ſuiſ etiam oculiſ agnoſciſſe profitebantur, atque non tam ſincere píoſ, εὐſεβεῖſ, quam religioſoſ, id eſt, ſuperſtitioſoſ apoſtoloſ Jeſu ſe praeſtiſſe cenſent. Meliora loquantur vel oſtendant alium, per quem illa ſpecies σωτῆροſ κόſμου, hominibuſ ſapien- tiſſimiſ ante Chriſtum obverſata, pulchriuſ et pleniuſ in hominuſ prodierit vitam! Nam qua via major meliorque ſaluſ eaque latiuſ patenſ humano generi contingere poteſt, quam τῷ μεſιτεύειν, hoc eſt, καταλ- λάſſειν, εἰρηνοποιεῖν tum genteſ inter genteſ, tum homineſ univerſoſ cum Deo, qui per opinionuſ et moruſ pravitateſ ab optima natura deſciverant, ſive quod idem eſt ab uno Deo abalienati cranſ, ἱſκοτι- μένοι τὴν διάνοιαν, ita ut vulgo certe nequirent γινώ- ſκειν τὸν ἀληθινόν, ὁρᾶν αὐτόν, καθώſ ἐſει, πατέρα, τὸν μόνον ἀγαθόν.

Haec igitur notio μεῖſτε τῷ Θεῷ tam rationaliſ quam evangelica et apoſtolica nobiſ quidem eſſe videtur, quapropter eam demum interpretationem probare licet, quam huic notioni cernimuſ maxime conſentaneam, ſimulque omniſ philologiae et profanae et ſacrae legibuſ ac reguliſ accommodatiſſimam.

Plurima Paule, vir nescio amicioꝝ an venerabilioꝝ mihi, etiam hac in cauſa inter noſ convenire, opinione auguroꝝ; εἴ τι ἑτέρωſ ηῤονεῖſ, candiduſ pro Tuo inge- nio aperieſ. Vale!

EPISTOLA SECUNDA.

Priore epistola scripsimus de auxilio, quod Hermamus theologis attulerit, in enodando loco Paulino Gal. 3: 19, 20. misere satagentibus, non admodum feliciter, nostra quidem sententia. Nam ex parte modo aliqua vidit, ubi haereant; complura, quae vetusta quidem traditione juxta cum iis imbiberat, incerta quum pro certis, falsa pro veris haberet: fieri non potuit, ut ad verum penetraret. Erravit autem potissimum in eo, quod opinabatur, „*omnem difficultatem in verborum explicatione consistere*“, et tantum tamque multiplicem nodum posse dissolvi; etiamsi quis hebraici et hellenistici sermonis ingenium non penitus cognitum habeat et in Patrum ecclesiasticorum litteris vix modice versatus sit. Quod autem maxime opus est ad ejusmodi dicta Pauli enucleanda, quibus significat, non declarat sua sensa et cogitata, ut ii tantum penitus perciperent qui concoquendo pares essent, *οἱ τέλει*, longus usus et familiaris consuetudo Pauli deficiebat. Sicut enim quantalibet graeci sermonis peritia non satis est ad Platonica et Aristotelica intelligenda, nisi diurnis nocturnisque studiis ea versaverimus, ita ut non verborum, sed etiam sententiarum et rerum simus potentes, et singulares horum philosophorum in disserendo rationes ac vias teneamus: ita Pauli interpret multa studuisse debet ac didicisse multa, quae sunt extra scholas Grammaticorum et copias philologiae communes. Expertum me loqui testatur, credo, illud

us praecipue, quod inscripsi angelorum mundus, x et cultus. Et si mihi contingeret, ut Hermannus : lacesitus litteris meam interpretationem sub leges as, quas dudum accepi, vocaret, operae pretium lerer fecisse. Cetera, quae de tribus Pauli ad llatas capitibus primis disputavit, praetermittere teram, ut quae mea scripta nihil adeo tangant. d vero, dum vacat, non est cur dissimulemus, quid ain eorum nobis probetur, quid parum, conferens vssimum commentarium Leonardi Usterii, fi-, quem praematura morte patriae litteratoque orbi reptum cum eruditis omnibus vehementer lugemus.

Recte cap. 2: 2. improbat Hermannus eum, quem inerus post Lutherum, Koppium et alios locutioni *ἐποκάλυψιν* tribuit sensum: „divino instinctus onitu, igitur non meo pte arbitrio.“ Per hanc im interpretationem parum liquet, quid sibi velit ulus vel qua ratione hunc in locum haec locutio ngruat. *) Reputemus paulisper, quid ab initio

-) Hoc permolestum accidit rerum potius quam verborum curiosis, quum commentator alicujus libri etiam ipse indigere videtur τὸ διεμνηστέος ἐρμηνείῃ. Winerus dicit, Paulum non suo arbitrio profectum esse, sed divino monitu instinctum, ergo Dei arbitrio. Nihil eximium et singulare audimus, si quidem omnia nutu et arbitrio Dei reguntur vel invitissime. Exempli causa adversarios Jesu ita rexit Deus, ut eum non suo certe arbitrio exaltarent operamque darent, ut quem contemptum haberent υἱὸν ἁνθρώπου, ἐνὶ ὑψηλότερον τῶν ἄνθρωπων γινόμενον experirentur ἐξ δεξιῶν τῆς δυνάμεως consedissee. Num Paulus, hoc modo quo Cajaphas, non suo arbitrio fecit, nolens, quod se fecisse narrat? Minime vero, sed sua voluntate, libenter. Si volens, annon sciens, prudens? Etiam. Jam cedo, quam ratione certus factus est, arbitrium Dei esse, non suum, ad quod sua tamen voluntate hoc iter instituerit. Ut commentarius docet: divino in-

inde epistolae agat, dum se ἀπόστολον ἐκ ἀπ' ἀνθρώπων
 ἔδει δι' ἀνθρώπου profitetur, dum vel angelum de coelo,
 si quis diversum ab eo quod ipse Galatis tradiderat,
 evangelium afferret, execratur, dum hoc evangelium
 non κατὰ ἄνθρωπον esse affirmat? non enim ab homine
 illud sese acceptum neque doctum habere, sed suae
 menti ab ipso Deo notionem et intelligentiam Christi,
 qualem filium Dei habere deceat, informatam esse;
 non carnem et sanguinem sese in consilium adhibuisse,
 ut ad mortaliū auctoritatem, quicumque illi sint,
 speciem Christi semel conceptam attemperaret et
 conformaret; non apostolos convenisse hac de causa
 majores, ac deinceps quoque constanter tenuisse suum
 institutum: nam quod quatuordecim annis a ministerio
 Christi suscepto Hierosolymam esset profectus, evan-
 gelium, quod nuntiabat gentibus, ibi relatum, in eo se

---

instinctus monitu. Sed hoc ipsum, Vinere, tuos com-
 mentarius explicare debebat, quibus argumentis cernatur
 monitus divinus; qua via sive extrinsecus sive intrin-
 secus fuerit Paulus instinctus, ut si ego vel tu impetum
 quendam sentiamus ad conandum quidpiam, certo sci-
 amus, Deine monitus sit necne: nam falli nobis noxae
 foret in ejusmodi rebus potissimum. Tuos tu discipulos
 manifesto destituisse videris commentator. Agedum
 periclitemur nosmet, an mancam tuam explicationem
 integrare possimus! Paulum eorum numero fuisse nemo
 negaverit, quos Jesus dicit τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ θέλειν θελοῦντες,
 non pro suo arbitrio sive potius pro sua lubricitate agere
 gestientes. Atqui eorum est non se conformare ad
 voluntatem et arbitrium istius seculi, sed habitum animi
 corrigere instauranda mente, qua tamquam cotacula
 utentes spectent atque explorent, quid placitum Dei sit,
 quid bonum et honestum et perfectum. Nec vero dubi-
 tare licet, quin Paulus, quoties ita fecit, ut Rom. 12: 2.
 praecepit, quum res ipsa se aperuit, placitum Dei
 nimirum in aliqua causa, cum ratione crediderit se

minime suam mentem rationemque mutasse: κατ' ἀποκάλυψιν, non citatum ad rationem reddendam, nulloque imperio coactum, non aliorum arbitrio, sed libero suo decreto hoc iter fecisse, quum id unum maxime conducere ipsi videretur ad reprimendos τῶν παρεισάρτων ψευδαδέλφων conatus, auctoritate majorum apostolorum abutentes et falsis adco criminibus ipsum deferentes apud Ἰουδαίους Hierosolymae τὸς πεπιγευκάτας (Act. 21: 21), certum, si rei veritatem compertam haberent, germanos apostolos non posse non ipsius acta collaudare moliminaque adversariorum judiciis manifestis coërcere. Bene Chrysostomus: „Non ἀφ' ἑαυτοῦ Hierosolymam se contulit: nam ipse planissime norat, simpliciter et unice Christi praeceptis nitendum esse, sed cupiens eos qui dissidebant redigere in concordiam.“ Sic manifeste apparet, in Wineri scholio certe alterum deficere: non ad arbitrium

---

fecisse, quod θέλημα τοῦ Θεοῦ esse perspectum habebat, magistri sui instar, qui nihil ἀφ' ἑαυτοῦ ἐποίησεν, sed identidem respiciens in parentem coelestem, quid parens ageret, considerans et τὸ θέλημα ejus inde intelligens, idem ipse peragere censebat, volens, sciens, prudens, itaque υἱὸν τοῦ πατρὸς τὸ ἐν ἀγαπῇ, id est filium amabilem Dei sese gerebat (Mt. 5: 45. Eph. 5: 1, 2). Quid quod Paulus loquitur (Cor. 2, 3: 5) in hunc modum: Οὐχ ὅτι ἑαυτοὶ ἔαμεν λογισασθαι τι ὥς ἐξ ἑαυτῶν· ἀλλ' ἡ λειτουργία ἡμῶν ἐν τῷ Θεῷ. Non ut nos idonei simus ad rem quamdam magnificam cogitandam et meditandam (qualis fuit Corinthiorum conversio ibid. v. 1-4), sed nostra facultas e Deo. — Non est, profecto, extraordinarium quod dicunt Sp. S. donum, singulare nihil τὸ πνεῦμα τῆς σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, quod apostolus Eph. 1: 17. omnibus τοῖς ἁγίοις τοῖς ὄντι ἐν Ἐφίῳ et ubique terrarum, καὶ πᾶσι ἐν Χ. I. expetivit a Deo. Quicunque autem hoc πνεῦμα adeptus fuerit, multa saepe κατ' ἀποκάλυψιν facere, suo jure affirmabit.

aliorum, videlicet apostolorum; οἱ δοκῶσι εἶναι. Sic 1: 15, 16: Ὁ θεὸς ἀπεκάλυψεν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί *))(ἡ παρὰ ἀνθρώπων ἐδιδάχθη τὸ εὐαγγέλιον; ἡ πρόσανθίμην σαρκὶ καὶ αἵματι, τοῖς πρὸ ἐμὲ ἀποστόλοις V. 12, 15-17. Hoc autem quod non temere, non sine matura meditatione, quod cum iudicio fecit, iam in quaestionem venit, qui possit apostolus dixisse κατ' ἀποκάλυψιν factum.

Si qua res latuit omnino aut aliquamdiu nos incertos tenuit ac sollicitos: quum manifesto nunc apparet, quid rei sit et cujusmodi, quid de ea sentire, credere, statuere oporteat; tum κατ' ἀποκάλυψιν ea succurrisse nobis dici potest. Quae quidem ἀποκάλυψις σαρκὶ καὶ αἵματι imputatur; si hominum gratia vel

*) Bene Usterius animadvertit, τὴν ἀποκάλυψιν his verbis ab externis sensibus ad internos transferri; dixisset rectius: his verbis doceri, non externam quandam visionem fuisse illam ἀποκάλυψιν, sed internam illustrationem, per quam evidens redditum sit, quod usque eo latuerat Paulum. Male idem: „E v. 15, 16. omnino non consequitur, ut Deus immediate Paulo suum filium patefecerit, sed tantummodo, ut ἡ ἀποκάλυψις apta fuerit ἐκ τινὸς εὐδοκίας τῷ θεῷ.“ Quod si ita esset, sic scriptum legeretur: εὐδόκησεν ὁ θεὸς ἀποκαλυφθῆναι, non ἀποκαλέψαι. Ubinam, quaeso, indicium mediationis, ut ita loquar, h. l. reperitur? Sed hac strophā eludere voluit repugnantiam suae interpretationis verborum δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ v. 12, ubi genitivum subjecti esse arbitratur et Ἰησοῦν τὸν ἀποκαλύψαντα facit, cum v. 16, ubi Ἰησοῦς ὁ ἀποκαλυφθεὶς. Nusquam ἀποκάλυψις in N. T. genitivo utitur subjectivo. Sexies occurrit ἀποκαλ. Ἰησοῦ, sive τῷ κυρίῳ; at ne semel quidem subjectivus esse videtur. Citat Usterius R. 16: 25. ἀποκάλυψιν μυστηρίῳ locutionem contra ipsum testantem. Luc. 17: 30. Ἦν ἡμέρῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται. Alia quidem res est Apocaj. 1: 1, cujus ad libri stilum interpretari Paulum religioni equidem mihi duco.

auctoritate compulsi sumus, aut nostra ipsorum libido, proprii commodi studium, amor, ira, nos induxit, ut aliquid opinaremur, decerneremus, moliremur. Si prius: ἀπὸ sive ἐξ ἀνθρώπων actio proficiscitur; sin posterius: ἀφ' ἡμῶν. Jam vero datur tertium, ut ἐξ ἑρὰνῃ sint sensa, cogitata, facta nostra; nec sane difficile est dispicere τοῖς πνευματικοῖς, utrum τὰ τῆς σαρκὸς φρονηνται, an τὰ τῇ θεῷ, τῇ πνεύματος (Mt. 16: 17, 23. Mc. 11: 30. R. 8: 5, 6. Cor. 1, 2: 15); haec vero ὑπὸ τῇ θεῷ ἀποκεκαλυμμένα, ἐν θεῷ ἐργασμένα esse persuasissimum habent. Rectissime Scholiasta: τῇ πνεύματος αὐτῷ ἀποκαλύψαντος) ἢ σαρκός. Haud fugit nos, per zeugma Mt. 16; 17. σάρκα καὶ αἷμα subjectum verbi ἀποκαλύπτειν factum esse; ubi autem κατ' ἀποκάλυψιν absolute usurpetur, carnem et sanguinem, h. e. hominem, τὸν ψυχικόν nimirum, non posse intelligi.

Ergo quum Paulus dicit: Ἀνέβην κατ' ἀποκάλυψιν, dicit: nihil curans ullorum hominum auctoritatem et gratiam, ne ipsorum quidem apostolorum (1: 16, 17), nec vero propriae libidini obsequens. Non item negat, τὸ πνεῦμα, ὃ ἔχομεν ἄνθρωποι ἐκ θεῷ (Cor. 1, 6: 19) ab hoc itinere cogitando et suscipiendo abfuisse.

Hac ipsa in causa, si Paulus nihil aliud sibi ab initio permisisset, nisi quod Petri ceterorumque apostolorum approbationem haberet, vel ut audivit, eos aliud quoddam institutum habere, si ad eorum exemplum sese accommodasset: tum προσαναθίσθαι σαρκὶ καὶ αἵματι videretur ejusque evangelium κατ' ἄνθρωπον fuisse. Sin autem per iram cum pseudapostolis litigasset atque eos, a quibus isti sese profectos esse jactabant quorumque auctoritatem praetendebant, non ita probos apostolos esse contendisset, quippe qui

τὴν χάριν τῷ θεῷ, τὴν σωτήριον πᾶσιν ἀνθρώποις vel parum cognoscent vel ab ea defecissent; si denique unum edoctissimum apostolum se crepuisset: tum ἀφ' ἑαυτοῦ videretur egisse. Id contra quum, σπουδάξω τηρεῖν τὴν ἐνότητα τῷ πνεύματος ἐν τῷ συνδυσμῷ τῆς εἰρήνης, hoc unum maxime omnium praecavebat, ne Christus divideretur (Cor. 1, 1: 13); quum nullus dubitaret, quin si faceret, quod caritas aequae et veritatis dictet, ac praesens anquireret cum praesentibus, quid utrosvis deceret, illos apostolos τῆς περιτομῆς, ipsos apostolos τῆς ἀκροβυστίας, ab uno tamen magistro instructos et legatos, ut suo diverso muneri et officio aequaliter satisfacerent, salva pace et communitate: hoc animi propositum tam rectum, honestum, sanctum esse Paulus perspexit, ut non magis ἀφ' ἑαυτοῦ quam ἐξ ἀνθρώπων esse cerneret, sed divinitus injectum, nihil dubitans, quin ejusmodi coeptum a Deo secundetur.

Haec talia igitur animi sensa, cogitata, decreta ἀποκαλύψεις a Paulo unice vocari, usus loquendi confirmat, quamquam ea locutio prorsus absoluta κατ' ἀποκάλυψιν alibi nusquam reperitur, nisi Eph. 3: 3, κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνωρίσθη τὸ μυστήριον. Cfr. Gal. 1: 12, 16. Rom. 16: 25. Eadem vis est atque potestas Eph. 1: 13, ubi legitur πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκάλυψις τῷ θεῷ, πεφωτισμένοι ὁφθαλμοὶ τῆς καρδίας εἰς τὸ εἰδέναι, spiritus sapientiae, cujus est, insitam in animis nostris notionem Dei evolvere, et illustrata mentis acies ad cernendum et intelligendum.

Etiam Cor. 2, 12: 1. illae ἀποκαλύψεις Κυρίου optime sic accipiuntur, ut Paulus sublimiores illas et ampliores notiones et cogitationes de re christiana, nullis regionibus circumscribenda, intellectas velit, per quas apostolus gentium, quidquid non universis

omnibus commune atque sua natura commendabile it, procul esse voluit a divina religione. *) — Cor. , 14: 6, 26. ἀποκάλυψις pertinet ad prophetas, hoc st omnes, qui ἀνθρώποις λαλεῖσιν οἰκοδομὴν καὶ παρὰ-

- *) Nimis infinite Usterius ad Gal. 1: 12. ἀποκάλυψιν I. X. Christianae fidei revelationem esse dicit, quae interpretatio magis obscurat, quam justam lucem fundit. Paulum profecto minime latuit, quid ecclesia, quam infestabat, crederet. Sed tamen societates Judaeorum, Jesum Messiam profitentium, qui omnes ζηλοῖται τὸ νόμον ὑπ᾿ ἑχον neminemque recipiebant nisi ὑπὸ νόμον γερόμενον, itaque salutem hominum e sollicita observantia Mosaici juris aptam et suspensam volebant, inutiles esse Paulus censebat nec sine causa verebatur, iis tum populi discordiam seri, tum patriae periculum seditionis adversus rerum dominos creari. Nam pro sua prudentia Messiam, qualem Judaei Judaeis desiderarent, hunc illumve exortum credere, fanaticum erat. Quare licet Petrinam orationem Act. cap. 2, 3-5, ac Stephani cap. 7. aliasque similes audisset, ea conciliabula extirpanda tum ibat. Sic animatus Paulus haud aliter conciliari potuit Jesu, quam si edoceret, Jesum non Judaeorum, sed omnium salutem spectare, non ut aliae gentes sub jugum Mosaici juris venirent, sed ut hoc jure, quo stante sacrum odium, exitiabile illud, cessare non poterat, antiquato religionem conderet universis gentibus pariter accommodatam, gratam atque acceptam. Hac ampliore notione Christi, quam οἱ δοῦντες εἶδος ἐκκλησίας nondum adsecuti erant (Act. 10; 34), Paulus impertiendus erat, hoc evangelio instruendus, quod suum saepius dicit, ut pote quod ipsi praecipue commissum esset Rom. 16: 25. cum adnotatione Ammonis, Thess. 1, 1: 5. 2, 2: 17. Eph. 3: 13, 6 sqq. Gal. 1: 8. Mentem vero Deus indidit Paulo, ut intelligeret, ἀποκάλυψιν ἐν αὐτῷ, talem Christum verum esse suamque personam ἰσχυρὴ καὶ λόγῳ sustinuisse, interea dum Ἰουδαίος ne οἱ πεπιστευότες quidem pares erant Christo tam infinitae amplitudinis et majestatis concipiendo; Ἰουδαίος autem τοῖς ἀπείροις eo majus videbatur scandalum Iesus, quo minus opinatis eorum privilegiis inserviret, et quae propria cupiebant, communia faceret.

κλήσιν καὶ παραμυθίαν (ibid. 1: 3). Quidquid ejusmodi ex tempore pro re nata ἐπὶ καρδίαν ἀναβαίνει, est ἀποκάλυψις; discernitur autem διδαχή, quum quis ea, quae ab hominibus se didicisse conscius est, non ex suo ipsius animo provenisse, refert.

Ubicumque nomen absolutum praepositionem κατὰ cum accus. sequitur, adverbiascit, ac modum et rationem significat qua quid eveniat. Potest quispiam κατὰ σάρκα τι πράσσειν aut κατὰ πνεῦμα, κατ' ἄνθρωπον, ὡς ἀνθρωπάρεσκος, κατὰ γνώμην, προαίρεισιν aut παρά. Negat ergo Paulus etiam hac in re, quemadmodum per omnia, quae postquam in fidem Christi concessisset, fecit ac tulit, sese ulli hominum auctoritati vel majestati obsecutum esse, sed ex uno Deo suspensum et aptum, quidquid ipse apud animum suum Dei voluntati prorsus consentaneum perspexisset, egisse. „Distincte igitur h. l. divinus instinctus ab alia causa discernendus est eique opponendus,“ id quod Hermannus ipse secundum linguae leges flagitat.

Hoc jam carpendum videtur in Winero, quod eventum aliquem sive φαινόμενόν τι, quale Act. 9: 3. 10: 10. 13: 2. 16: 9. 18: 9. 21: 17, supernaturale supponere videtur citra necessitatem, quum ἀποκαλύψεις naturaliter in omnes homines cadant, si modo πνεύματι utantur, non σαρκινὲς aut ψυχικὲς sese praestent, ac πίστις non desit, hoc est persuasio certa, cogitatum aliquid ejusmodi esse, ut nihil voluntati Dei magis consentaneum fieri possit. Nusquam in Actis notandum est vocem ἀποκαλύψεως usu venire; nec vero res, de qua Gal. 2: 1. sermo est, ita comparatum videtur, ut ἐν ὁράματι sive ἐκστάσει aut κατ' ὄναρ, evenisse debeat.

Si quis est ingenio animoque sublimior, meminerit

multa, ad quae nullis aliorum consiliis aut monitis mens conscia recti nonnunquam exhortata est ipsum; utcumque vel voluptates, blandissimae dominae, majores partes animi a cogitatis rebus detorquere vel dolores admotis facibus exterrere conabantur. Haec est illa προθυμία τῷ πνεύματος, σαρκὸς ἔσης ἀσθενῆς. Et si talia praeter hominum opinionem adeoque supra suum ipsius votum successerunt, facere non potest, quin sibi persuadeat, ea divinitus, κατ' ἀποκάλυψιν, suscepta esse et peracta, ac dubitare desinit, εἰ τις μὲν θεὸς ἔρρεν ἢ καὶ αὐτῷ θυμὸς ἐφωρμήθη.

Adsentimur omnino Hermanno censi, eum sensum, qui Winero placuit, exigere, ut rescribatur κατὰ τινὰ ἀποκάλυψιν vel potius χρηματισμόν τινά. Quocirca Hermannus aliam interpretationem excogitavit ac Paulum dicere facit, se Hierosolimam profectum esse κατ' ἀποκάλυψιν, scil. τῶν ἀποστόλων, ut apostolis, hac in re coequentibus oculos panderet, aut rerum, quas tum ignotas, tum rumoribus iniquis et falsis testibus perperam cognitae habebant, certiores faceret. Sed parum cogitavit, quid in ipsum retorquere liceat: hoc si Paulus voluisset, scriptum sit oportere hunc in modum: εἰς ἀποκάλυψιν ἀποστόλων (cfr. L. 2: 32. ὅπως εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, יְהוָה יִשְׁמַח Jes. 42: 6. 49: 6). Nos contra ipsius Hermanni consiliis monitisque parentes „sensum illum multo usum partum consulebamus, cujus est etiam sine similiter dictorum (adjecimus: narrationum) comparatione, quid possit dici, perspicere.“ Programm. p. 3. Quare aversamur illas Harmonistarum artes, qui quod ipse Paulus de suis rebus memorat invitis verbis edetorquent, ut cum Lucae traditione coagulentur.

Hoc iter Paulum Winerus putat anno 52. instituisse

idemque esse, quod Act. 15: 2, 3. narratur. Post illud Hierosolymitanum concilium igitur Petrum Antiochiam se contulisse, ubi tum Paulus quoque versabatur, constat ex hac epistola ad Galatas 2: 11, quod factum siletur in Actis; et interjecto brevi, ut vero simile videtur, spatio viros a Jacobo profectos eodem venisse adeoque Petrum induxisse, ut a fidelibus e praepotio sese dissociaret, Petrum illum, qui, auctore Luca Act. X. et XI. omnium primus convictum habuerat cum Ethnicis, ἐξάσσει illa et voce caelesti edoctus, eorumque patronum acerrimum sese non semel gesserat. Sed hunc eundem Petrum Antiochiae, quo per epistolam ab illo concilio datam Paulus et Barnabas edicta constituta pertulerant comitati ab oratoribus Juda et Sila (Act. 15: 30-32) qui argumentum edictorum viva voce illustrarent et commendarent, paulo post contraria omnia fecisse atque in eam reprehensionem, quae Gal. 2: 14 extat, incurrisse, credat Judaeus Apollo! Ut proloquar quod sentiam, ille Petrus in Actis est fictus, hic, de quo Paulus narrat, verus, historicus. Praeterea Paulus, ubicunque loquitur de ciborum delectu tacuisse non potest, si quae nosset apostolorum de hac causa dogmata, nedum iis condendis pars magna interfuisset. Nusquam vero ipse eam rem ad dogmata quaedam et auctoritatem presbyterii Hierosolymitani, sed ad summam legem caritatis, ut adiaphora omnia, referebat; ciborum autem ullum genus abhorrere, tamquam κοινὸν δι' ἐαυτοῦ profanandi ac Deum ab hominibus alienandi potentiam haberet, superstitionis loco ducebat. Quid quod Paulus Petrum ne uno quidem verbulo commonefecit eorum, quae Act. 15: 8-11. professus esset, sed ad Gal. 2: 15-18. cum eo egit, ut qui nondum intelligeret,

quid fides Jesu Christi valeat ad Gentiles humaniter tractandos. Quare fictum esse a Luca illum Cornelium a Petro conversum Act. X et XI, fictum illud concilium Act. XV. arbitramur; non patimur certe, quae Paulus docet vel narrat, ulla interpretationis calumnia affici, ut cum Actis congruere videantur.

Usterius (Commentarii, quem hoc ipso anno in lucem edidit pag. 6) κατ' ἀποκάλυψιν ita vertit: „in Folge einer ihm persönlich zu Theil gewordenen Offenbarung,“ secundum quandam ipsi personaliter impertitam revelationem. Hoc tamen p. 232, ubi Hermannum refellere conatus est, ita retractat: „Sententia non est: secundum singularem aut peculiarem revelationem; aut secundum revelationem certi cujusdam generis. Quod si deberet intelligi, pronomen τῆς omnino necessarium esset. Cfr. Wineri Gr. §. 25. 2. a.“ Peccavit ergo Usterius p. 6. contra Wineri Grammaticen — „Immo, pergit, plane generaliter haeres, ut impulsu sublimiori facta, proponitur, et significatum vult apostolus, si non Deus ipsum cohortatus esset, sese hanc communicationem cum apostolis haud necessariam ducturum fuisse.“ O parum sapientem apostolum, si, quod ut ostendimus supra, unum rectissimum et optimum factu videbat mens humana, dummodo fuerit affectibus vacua, pacis et concordiae studiosa, sprevisset, si non Deus ipsum generaliter adhortaretur! Ceterum destituit nos Usterius, silens, quid intersit inter generalem cohortationem Dei in causa non infinita, et inter specialem. Usterius post Winerum opinatur, Paulum, quem cum Barnaba fratres Antiochiae ἔταξαν ἀναβαίνειν, potuisse nihilominus asseverare, se nullo hominum arbitrio Hierosolymam profectum esse. Potuit omnino, at

non probabiliter: nam ut quis probabiliter, hoc est eum prudentia contendat, se nullo hominum arbitrio certum negotium peregissee, nesciantur homines oportet, quorum arbitrio et jussu hoc negotium gesserit. „Porro, ita finit, κατὰ ἀποκάλυψιν est adverbiascens formula, ut κατὰ ἀκριβειαν Act. 22: 3, κατ' ἀλήθειαν R. 2: 2.“ Quin adverbiascentem formulam adverbio redditus vos, viri historico-grammatica interpretatione praepotentes! Divinitus Cicero esse scribit, ubi dictis vel actis eventus respondet. „Multa providi divinitus, non mea sponte.“ — „Multa a Crasso divinitus dicta.“ — „Multa divinitus a Platone disputata.“ Vid. Gessn. Thes. L. L.

Hermannum castigavit primo, quod nesciat, ἀποκάλυψιν in N. T. nusquam explicationis vim ac potestatem habere. Nobis autem Usterius castigandus videtur, qui nesciat, quid apud Classicos latinos explicatio sibi velit, idem quod evolutio sive apud ecclesiasticos scriptores revelatio. Ex. c. Cicero Off. 3: 19. „Si quis voluerit animi sui complicatam notionem evolvere,“ i. q. studere, ut ea distincta et perspicua fiat. Pro evolvere Cicero potuit scribere explicare. Idem: „Plane hoc mihi explices, velim,“ i. q. aperias. Ἀποκαλύπτειν, פלג, i. q. ἀνοίγειν, qanrēn, oeffnen, eroeffnen, Zuinglius reddere solebat. Nihil ergo impedit, quo minus hanc vocem κατ' ἀποκ. ita interpreteris: „explicationis causa, i. e. „ut patefieret.“

Gal. 2: 5. animadvertit Hermannus, ex Act. 16: 3, 21: 20 sqq. constare nonnunquam Paulum opinionibus Judaeorum cecissee. Ergo, „quod visus est „dicere Paulus, se ne horae quidem spatium illis non „genuinis fratribus obsequium praestitisse, id et falsum

est, nec verba patiuntur propter accessionem articuli, quo certum obsequium designatur."

Concessit sane multa multis, infirmis τῇ πίσει mirum, ne quos eorum offenderet et alienaret, suae sponte concessit caritatis et evangelii causa; sed nihilquam falsis fratribus concessit τῇ ὑποταγῇ αὐτῷ, a ut istorum auctoritatem agnovisse, istorum arbitrio esse submitisse videretur, quasi leges acciperet ab istis. Fallitur Hermannus, quum putat τὴν ὑποταγήν . I. finite vocari obsequium Christo debitum, ac aulum testari, se ne horae quidem spatium obsequio Jesum segniorem fuisse pseudapostolis. Sed forsus indignum erat Paulo se conferre cum istis, et quem non exsuperarent officiorum integritate δόλοισι γάται, οἵτινες ἐκαπήλευον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, περιπαῖντες ἐν πανουργίᾳ, μεταστρέφοντες το εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ c. Gal. 1: 7. 5: 10.

Articulus substantivi a verbo causativo derivati postulat objectum, quod a verbo enuntiati justissime petimus, h. I. εἴσωμεν τῇ ὑποταγῇ scil. ἡμῶν εἰς αἰλίαν τέτοις.

Nemo Act. 16: 3. compulit Paulum, ut circumderet Timotheum, sed studens Timotheum apud Judaeos, qui nondum Christi religionem suscepissent, ditum invenire et opportunitatem evangelii tradendi, um circumcisu voluit volentem, quod plus quam probabile est, filium Eunices Judaeae. Ceterum de ebus, quas indicis more magis consignavit Lucas, um enarravit, non ita aequum videtur, Paulum in us vocare, qui si referret ipse, res aliam fortasse sciem et racionem haberent. Nec vero Act. 21: 20 qq. cessit Paulus opinionibus Judaeorum. Semper enim Paulus inter Judaeos, in Palaestina praecipue,

Judaica sacra, ritus et mores obibat pro sua ipsius sententia, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶ πᾶς ἄνθρωπος περιτετμημένος ὕλον τὸν νόμον ποιῆσαι, atque e re sua erat, falsum illud crimen, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκει ἀπὸ Μωσείως τῆς κατὰ ἔθνη Ἰουδαίως, factis coarguere. Quae si reputamus, nihil est quod offendant in Paulo, qui facere consuevit, quod est apud poëtam nescio quem: Temporibus mores sapiens sine crimine mutat. Attendere debebat Hermannus, hoc loco negotium fuisse apostolo cum viris, qui jubebant circumcidi, quicumque de gentibus evangelium amplecterentur. Istis fortiter Antiochia Paulus restiterat; quumque similes apud Galatas exorti essent, quo magis eos obtunderet, propterea cum emphasi dicit: ἐδὲ πρὸς ὥραν ἐξάμεν, ubi respici debent Gal. 2, 3: 4, haec verba: οἱ ψευδαδελφοὶ παρεισῆλθον, insidiosè, nullo suo jure, ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας nimirum in ecclesiam e Gentilibus a Paulo collectam Antiochia.

Gal. 2. 16. Winerus: „Hunc locum variis modis tentarunt interpretes. Schulthessius quidem ἐν παρόδῳ (vid. ejus doctrina eucharistiae p. 17.) dicit, Paulum scribere voluisse: ἀπὸ τ. δοκύντων — — — ἐδὲν ἐγὼ διαφέρω, nihil ab illis differo, hoc est: iis nihil cedo, par et aequalis sum. Sed quod addit, Paulum pro genitivo δοκύντων potuisse ἀπὸ τ. δοκ. ponere, id gratis sumsit vir doctus.“ Quasi non saepenumero Hellenistae ἀπὸ c. genitivo usurpent, ubi Graeci solum adhibent genitivum, ex. c. Pet. 1, 3: 9. πάνεσθαι ἀπὸ κακῶ, conf. 4: 1. R. 6: 18. ἐλευθερεῖν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. 7: 6. καταργεῖσθαι ἀπὸ τοῦ νόμου. Conf. 6: 6. — ἀπέχεσθαι ἀπὸ τ. πορνείας. Thess. 1, 4: 3. 5: 22. Act. 15. 20. conf. ibid. v. 29. Tim. 1, 4: 13. Pet. 1, 2. 11. — Mt. 27: 11. Act. 20: 26. καθαρὸς ἀπὸ τοῦ αἵματος. Unde

ic regulam non gratis, opinor, colligebam, Helle-
as verbis et adjectivis genitivum per ἀπὸ annectere
ere, quae Graeci cum solo genitivo construere so-
t. Apud Latinos certe classicos utrumque reperitur.
nil differo ab illis. Cicero Phil. 8: 11. *Homines*
uno plurimum differunt a bestiis. Fin. 2: 14.
c. 1: 27. Differre vestitu ab aliquo. Phil. 8: 32.
i hoc ab illo differt? Pro Caecina 39. Ergo non ita
tis hoc sumsimus; gratis vero Winerus hanc locutio-
n sumsit: ἀπὸ τινος προσανέτιθέ μοι, nullo exemplo,
od ejus usum probaret: nam hoc anacoluthon est
nmentus: „Voluit scribere Paulus: ἀπὸ *) τ. δοκέν-

---

*) ἀπὸ h. l. significare dicit a parte Usterius, quemad-
modum Jac. 1: 13, laudans Wineri Gr. p. 318. de ὑπὸ
pro ὑπὸ et παρά. Scimus ἀπὸ sic usu venire, ut a parte,
n nomine significet, ex. c. apud Aeschinem, de F. Leg. 27,
attamen non a verbo passivo aptum, sed a nomine
aliquo, ut ἐδικάστε ἀπὸ τῶν συμμάχων, Matth. 26: 24. τίνα
ἀπὸ τῶν δύο. Argutias agit Winerus Jac. 13: 1. ita torquens:
ἀπὸ θεῶ περιζῶμαι, a parte Dei tentor; non Deus est
auctor, causa efficiens tentationis, sed fons, de quo
tentatio mei hauritur et importatur mihi a neacio quo
tertio. Continuo enim sequitur: ὁ θεὸς περιζῶ με ἐθέλει,
cujus contrarium περιζῶται τις ὑπὸ θεῶ. Ὁ θεὸς αὐτὸς
περιζῶει, ut Jacobus adfirmat, non ita licet accipere, ut
Deus ipse immediate neminem tentet, sed mediate, ita
ut ab ejus parte, ejus nomine tententur homines ab
Satana quodam, ut Hiobus vel Achabus Reg. 1, 22:
19 - 23. Alia quadam ratione quaestio solvenda est. Vi-
desis Schulthess Epistolam Jacobi etc. 1824. p. 26 sqq. —
Cor. I, 11: 23. temere defendit Winerus lectionem deterio-
rem ἀπὸ. Sicut ἐγὼ παρέδωκα ὑμῖν αὐτὸς, sic παρέδωκέ μοι ὁ κύριος
αὐτὸς. Nam quemadmodum Paulus τὸ εὐαγγέλιον τὸ εὐαγ-
γελισθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἔ παραλαβε παρά ἀνθρώπου, sic partem illam
evangelii de sacra coena tradendam ἔ παραλαβὲν παρά
ἀνθρώπου. Sed tamen accepit ab aliquo. Ergo nullo
internuntio, nullo ut ita loquar canali, accepit necesse
est, παρὰ τῷ κυρίῳ, non ἀπὸ, non manu alterius vel tertii.

των — — — ἔδεν προσαντιέθη. Interposita autem verba in causa fuerunt, ut structuram mutaret. "Usterio magis arridet e Grotio: ἔδεν προσελαβόμεν, nihil accepi." Sed ubinam, quaeso, προσλαμβάνεσθαι τι hoc sonat: addiscere aliquid? Secundis ego curis intellexi errorem in eo, quod me fugisset, locutionem ἔδεν μοι διαφέρει, non pati ut genitivus sive solus τέτων sive per ἀπὸ adhaereat. Videatur copia exemplorum, quam Wetstenius congegessit! At vero Hermannus: „Dicta haec sunt ea figura, quam aposiopesis vocant. Quod si plene enuntiantur, hoc dicit: Ab illis autem, qui principes credebantur, quid metuerem? Quique illi fuerunt, etiamsi ab ipso Christo instituti, perinde est: personam hominis deus non respicit. Mihi enim illi nihil mandarunt."

Nos vero nunc videmus hic anacoluthon, atque quod ita Paulus orditur, ἀπὸ δὲ τῶν δοκύντων, sic integramus: ἔδεν προσέλαβε ἢ προσέμαθον ταῖς ἐπισήμαις, παρ' ὧν αὐτὸς ἐγὼ παρέλαβε παρὰ τῷ κυρίῳ. Tum commate sexto post parenthesin, quod praeseptum est alio quidem casu iteratur οἱ δοκῦντες, ac verbum subjungitur προσανέθεντο, ita ut eadem exeat sententia: cujus modi anacolutha Cicero aliique scriptores classici de industria formare solebant. Particula γὰρ, in qua Usterius haesit, significat, cur nihil Pauli referat, quancunque fuerint apostoli majores aetate, atque unde manifestum sit, Deum personae nullum habere respectum. Nam vera dignitate et auctoritate excellentes praecipuum aliquid et amplius meliusve habuissent, quod cum Paulo communicarent ad munus apostoli sua in provincia inter gentes rectius gerendum; falsam ergo esse opinionem, eos tempore quidem principes apostolos melioris notae esse, Paulo anteponendos. Utut enim, quicunque ab

illis triumviris vel duodecimviris edocti erant atque instructi ad ministerium evangelii, discipuli omnem auctoritatem, quae magistris debetur, iis deferrent: at Paulo, qui praeter eos nulla hominum ope vocatus ac separatim ad evangelium in gentes differendum eruditus et subornatus erat, nihil nec dignitate nec meritis praestabant.

Unde Hermannus suam aposiopésin: quid me tuerem ab iis? conceperit, non liquet; nec verum videtur, quod putat, „ostendere Paulum, multum se tribuere viris illis primariis“ Nam principatum quendam ex eo, quod ante ipsum sint apostoli facti, non concedit Petro, Joanni, Jacobo, quum negat, Deum *πρόσωπον λαμβάνειν*; nam aetatis quoque discrimen notione τῆ *προσώπου* continetur. Mt. 19: 20. 20: 1-16. Primi hoc nomine fuerunt illi duodecim, sic tamen ut *ἑσχατοί* fieri possent, a Paulo ex. c. superari, τῷ *ἑσχάτῳ καὶ ἡλικίαν*, qui tamen *περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασε*. Manifesto cernitur, immodicae opinioni, quam de illis Petrini, Jacobini serebant, ut Paulo detrectarent, apostolum nostrum occurrere. Ipse profecto illos non τὰς *ὑπερλίαν ἀσφάλως* habebat, non primarios, ita ut sese pro secundo aestimari pateretur; nec vero auctoritate utitur eorum, ut vera esse quae doceat, recta quae agat, evincat; imo tradit, sese veritatem, sinceritatem, integritatem suae doctrinae illis plenissime approbasse, ut nihil contra haberent, nihil amplius aut melius callerent; ex quo luce clarius appareat, quam nauci nihilique sit, quod horum magistrorum discipuli criminantur. Gal. 2: 12. Priusquam Jacobini Antiochiam venerunt, quum Petrus ibi non dedignatus esset suo convictu gentiles, ὅτε δὲ οἱ ἀπὸ Ἰακώβου ἤλθον, tum demum se subtraxit. Unde manifestum est, Lach-

manni recensionem ἡλθον cum ἡλθεν mutantis absurdam esse, quam Hermannus, nescio quibus praestigiis captus, sicut synodus Tridentina Vulgatam, sacrosanctam habere videtur. Videantur judicia de hac recensione in Ephemeridibus Hal. universae literaturae n. 52-51. hujus anni, et in Roehrii Bibl. Crit. Vol. 14. p. 445. sqq.

Ibid. v. 15. „Sequitur ipsa disputatio, qua refutat Paulus eos, ad quos scribit. Nam etsi, quae hinc usque ad finem capitis leguntur, ita sunt comparata, ut ad ea, quae se Petro dixisse ait, pertinere possint: tamen nec, si ita esset, ἡμεῖς satis recte dixisset, quod dicendum erat καὶ ἡμεῖς, et aptius videtur, quum haec ad refellendum errorem Galatarum spectent, his ea explicari; sic autem recte se habet ἡμεῖς. Sed verba illa interpungenda sunt hoc modo: Ἡμεῖς φύσει Ἰσδαίοι καὶ ἐκ ἐθνῶν ἁμαρτωλοὶ εἰδότες δὲ — Ἰησοῦ, καὶ ἡμεῖς — νόμῳ, ὅτι — σάρξ. In illis quae prima sunt verbis omissum est ἐσμέν.“ Hermannus.

Malus profecto est orator, qui postquam suam objurgationem cujusdam retulit, continuo pronomen ἡμεῖς eloquitur idque sic definit, ut in ipsum oratorem et virum quem corripuit pariter cadat, nullo plane indicio, se jam hunc missum fecisse et homines nunc petere prorsus alios atque diversos: fieri enim non potest, quin plerique omnes auditorum rem secus intelligant, ac ipse volebat. Quid est, quod v. 15. non eum in modum ordiatur, quo 3: 1?

Deinde Hermannus opinari videtur, Galatas, ad quos Paulus scripsit, universos vel maximam certe partem φύσει Judaeos fuisse, quo falsius nihil.

„Quod dicendum erat,“ utique dixit apostolus v. 16. Sed quae ad errorem, in quem Galatae

inducti erant, refellendum conducebant, nervosius et gratiosius inferre non poterat Paulus, quam per Petri corpus eos petendo, qui gentiles, in quibus etiam Galatae erant, per Judaicam superbiam contumelia affecisset. Nec profecto decebat Paulum, nisi Petrum socium adsumsisset pronomine ἡμεῖς, et coram Iudaeis, τοῖς μὴ ὀρθοποδοῦσι, v. 14. verba fecisset, ex eorum opinione et mente, non ex sua, sic loqui: Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι καὶ ἔκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί, quae verba cum v. 16. unius sunt periodi. Μὲν potius omissum est, ut persaepe fit apud Classicos sequente δέ. Incommode ante εἰδότες nostro quidem iudicio ponitur colon. Nos, inquit Paulus, quamvis Iudaei — attamen quum intellexissemus — etiam nos in Christi fidem contulimus. Perperam ergo suffragans Usterius interpunctioni, quam Hermannus commentus est, cum Hermanno subintellectum opinatur ἐσμέν. Nec vero ad claritatem proficeret quidquam καὶ ἡμεῖς ab initio v. 13, officeret orationis ponderi; καὶ ἡμεῖς autem medio versu 16. vim trahit ex antecedentibus: ἡμεῖς — χριστῷ: vel sive adeo nos, qui more patrio et pro ea religione, qua imbuti eramus ἀπὸ βράβους, nos ἁγίους esse arbitrati sumus atque ἐξ ἔργων νόμου δικαιομένους. Usterius nihil ad liquidum perducit, quum dicit: „Hoc videtur non absolute necessarium;“ et: „Quaeritur.“ — Parum considerate Grulichus quoque in hanc sententiam Hermanni discessit, item 3: 1, ubi nihil habet contra ejusdem interpretationem ita reddentis: „Quis vos fascinavit, quibus ante oculos praedictio fuit Christi in crucem sublata,“ nisi hoc unum: Pro praedictio Christi scribendum est de Christo. Nam Genitivus personae ex hoc nomine aptus subjectum, non objectum significare solet.“

Gal. 2: 19. Hermannus διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον breviter dictum putat pro διὰ νόμου, ὃν κατέλυσα, νόμῳ ἀπέθανον. Nostram explicationem supra dedimus; juvat addere hanc Usterii: „Causam suae mortis vitium
 „dicit, legem autem mortis conciliatricem, vernacule
 „Vermittlerin. Lex me vitii nomine addixit morti,
 „ad mortem me damnavit. Hac morte autem affectus
 „sum cum Christo, qui supplicium nostra vice obiit,
 „ita ut eo et cum eo, qui mortuus est pro omnibus,
 „omnes mortui simus. Quoniam ergo legalem mortem
 „ego pertuli, lex suam potestatem in me amisit; ego
 „autem sic per legem legi subtractus sum.“

Ponamus hominem jure quodam et lege, ut Mosis, capitis poena plectendum ex. c. quod feriarum die ligna legisset (Mos. 2, 31: 14. 4, 15: 32), propterea quod alius pro sonte necem passus esset, immunitatem non commissi modo sceleris impetrasse, sed etiam omnium flagitiorum et scelerum, quae per spatium vitae futurae vel longissimum commissurus esset, ita ut lege nulla teneretur! Jam, quaesumus, διὰ τίνος, cujus ope, beneficio, merito iste ἀπέθανε τῷ νόμῳ? Quicumque non insanus est, respondebit: illius merito unius, qui pro sonte vitam impendit; universi autem homines exsibilaturi essent, si quis censeret, nocentem legis beneficio immunitatem omnium rerum invenisse; ne tum quidem, si qua lege concessum esset, ut nocens dimitteretur, pro quo quispiam insons ad supplicium sese obtulisset. Sed ejusmodi concessionem neque e jure Mosaico neque ex aliquo jure civili expromere potuit. Temere ergo Usterius Paulum dicere facit: legis beneficio se lege exemptum esse, postquam pro se Jesus debitum supplicium luisset. Sed porro quaesumus, ubinam gentium lex est data, per quam nocentes

non solum salvi et incolumes evadunt, dummodo insons aliquis pro innumeris nocentibus supplicium luerit, verum ea conditione semel impuniti discedunt, ut in aevum licentia fruantur contemptis legibus quodvis nefas patrandi? Attamen quae vecordia, barbaries, immanitas nimis horrenda videtur, quam quod ullum jus iudiciumque humanum recipiat, eam Deo imputare, bellissimi Theologi nostris temporibus non dubitant. Si quid aliud, ut libere loquar, haec talia profiteri est *βλασφημεῖν τῷ Θεῷ*. Mentiuntur, qui Jesum et apostolos ita docuisse jactitant. *Ἐδανώθητε τῷ νόμῳ*, vos abdicastis lege positiva, Paulus Rom. 7: 4, dicit, non *διὰ τῷ νόμῳ*, vi legis positivae, sed *διὰ τῷ σώματι* I. X. Triumphus de lege positiva, quae vitii est potentia, libertas ab ista lege nobis contigit *διὰ I. X.* Cor. 1, 15: 57. Thess. 1, 5: 15. Quovis pignore contendimus, nullam vocem in litteris sacris inesse, ubi *ὁ νόμος*, proprio sensu, vindex noster ab semet ipso dicatur; ubi extent haec ipsa verba vel argumento similia: *κατηγορήθημεν διὰ τῷ νόμῳ ἀπὸ τῷ νόμῳ, ἐν ᾧ κατειχόμεθα*. Vid. R. 7: 6. Per anta-clasin, qua Paulus etiam alibi usus est (vid. Rom. 3: 31 cum annotatione Koppii et Rosenmülleri) facillime hoc dictum reseratur, ut supra videre licet.

Πρωτότυπον ἔργον mea sententia esse illud Paulinae doctrinae systema, quod Usterius admodum adolescens consarcinavit, aliquot annis abhinc in noviss. Annal Theol. 1829. pag. 504-552. significavi ac modo non declaravi, hoc consilio dato scriptori, ut litteras Paulinas, qua possit subtilitate ac diligentia hermeneutica ipse pertractaret, nihil sollicitus de dogmatis vel retinendis vel novandis, ab omni hominum auctoritate solutus, ac tum demum comparatas ita copias

insumeret instaurando labori. Jam laetati fuimus primum, dum audimus commentarium in epistolam ad Galatas ab Usterio confectum esse; expectationem autem totus fefellit, quoniam versata opella comperit habemus, id egisse interpretem, ut ad systema, quod prius ipse designavit, Pauli verba et sententias detorqueret, non ut hoc systema praecox exigeret et corrigeret ad interiorem Pauli notitiam et familiaritatem; itaque comperimus, juveniles animos studiis dogmaticis semel occupatos atque in verba systematis vel alieni vel adeo sui juratos eam integritatem sibi corrupisse, sine qua volumina sacra recte intelligi probeque explicari aeternum non possunt. Hinc tanta raritas justorum exegetarum, *σωφρόνων*. Hinc Werenfelsius materiem et causam reperit notissimi illius epigrammatis: „Hic liber est in quo sua quaerit dogmata quisque etc.“ Non est in culpa librorum sacrorum *λογοτρικς* quaedam, non artium grammaticarum et hermeneuticarum instabilitas, *ἀπειρία* et *ἀμφιβολία*, sed hominum impia perversitas qui abutuntur litteris sacris, ut sua dogmata quaerant, nullasque praestigias parcunt, quin veritas dictorum non cernatur, liquere contra sua dogmata videantur. Nam hoc ipso loco ideam arcessit „vicariae mortis Christi quum juridico sensu, quo potnam luit“ (quae satisfactio est illa dialectici Anselmi ex undecimo seculo recocta), „tum ethico-symbolico sensu, quae typica repraesentatione continetur,“ a doctissimis theologis nostri aevi exculta, ut unum saltem nominem, a de Wette, in Dogmatica eccl. Lutheranae §. 73. a, b. Sic ea dum confundit, quae secum constare nullo modo possunt, notiones juridicas et ethicas, ab utrisque gratiam captabat, a viris et obscuritate et luce gaudentibus; etsi ad illos, ut ma-

jores numero et opulentiores magis magisque inclinasse videtur. Hinc satisfactioni vicariae primas partes dedit, ethico-symbolicae repraesentationi secundas. Nos quidem abstinentes phraseologia scholastica mortem Christi censemus esse *παραδειγματικήν*, sua morte Christum proposuisse suis exemplar, unde cognoscamus *τὴν ἀγάπην* erga homines simul et *τὴν ὑπακοὴν* erga Deum quid valeat (Jo. 1, 3: 16. Jo. 15: 13. Eph. 5: 2. Phil. 2: 8) quod imitans quisque, hoc est vitam vero impendens, *πᾶς ὁ πάσχων διὰ δικαιοσύνην καὶ νεκρῶν τὰ μέλη ἑαυτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ*, quotiescunque animi bona in discrimen veniunt optioque datur utrum velimus fortunas, voluptates, commoditates corporis, adeoque corpus ipsum perdere, an innocentiam, honestatem, pietatem missam facere, perpetuitate vitae beatae potitur. Quod quidem nemo unquam fecerit, nisi quum persuassimum habeat, eam pietatem, fidem, obedientiam, quam Christus coluit *μεχρὶ θανάτου, θανάτου δὲ σκαυροῦ*, unam rectissimam et perfectissimam esse, in Jesum spectet *τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν* et vestigiis pro virili consequatur Jesum. Huc omnia facile redeunt, quae Jesus et apostoli de morte Christi quum proprie tum tropicè et figurate docuerunt.

Gal. 3: 1. *Κατ' ὀφθαλμοῦς — προεγράφη*, scripsit Paulus; scribere potuit: *πρὸ ὀφθαλμῶν — προεγράφη*, sicut Aeschines de falsa leg. p. 213. *πρὸ ὀφθαλμῶν — προφαίνεται*. Male ergo prioritatem temporis hac praepositione significari putat nonnemo: nam praesens illud sit necesse est, quod *κατ' ὀφθαλμοῦς γεγραμμένον* dicitur; nec meminimus usquam legere: hoc ante oculos litteris exaratum est, sed ante oculos propositum est, tamquam in tabula picta, *λέξει παθητικῇ τε καὶ ἡθικῇ, καὶ τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασι ἀναλόγῳ*,

ut Aristotelis utar verbis. *Mysterium*, quod Paulus *ἐν τοῖς ἔθνεσι ἔμελλε γνωρίζειν*, est Christus in iis Col. 1: 27. Hoc *mysterium* dicit R. 16: 26. *εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέν*. Ergo *χρῖστος κατ' ὁφθαλμοὺς προεγράφη ἐν ὑμῖν* hoc sibi vult: Christus ut non animis modo, sed prope oculis obversetur, expressis verbis depinximus eum *συνοικειωθέντα ὑμῖν εἰς ἀδελφότητα* supplicio crucis, quo desiit esse *ὑπὸ νόμον γενόμενος* et purus putus homo factus est, *Judaismo* exutus; non arctius jam *Judaeis* conjunctus quam vobis gentibus, propter vos, gentes, cruci suffixus: nam *Judaeis* crux scandalo magis est, quam ut iis approbaret *Jesum* esse Christum. *Heumannus* ad Col. 1: 27. „Quod dicit Paulus *ἐν ὑμῖν* spectat in gratiam Dei, pro qua cum gentibus quoque Christi religionem communicatam volebat.“ Bene Scholiasta: *Προεγράφη προεξωγραφήθη διὰ τῆ κηρύματος*.

Vim hujus locutionis non pervidit Usterius, qui *hebraicum* nonnisi *pleonasmum* vidit, *כח בשר*, nec *Hermannus* qui cum *Lachmanno* hanc vocem expunxit. Hac enim in re Paulus *τὸ μυστήριον τῆς εὐσεβείας* identidem ponebat, *ὅτι ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσι*, R. 16: 25 sq. Eph. 3: 3, 6, 7. Col. 1: 26 sqq. 4: 3. *) Idcirco enim

*) Plus nimio argutatur *Winerus*, quum significationem vel sensum causalem et finalem, quem praepositio *ἐκ* ex *Hebraismo* contractum habet, exterminat, utut non significatio sit princeps, sed rite quidem derivata: nam status, habitus, conditio, affectio, in qua quis versatur, causa fieri solet, quapropter aliquid vel agat, vel patiatur; id quod intellexerant grammatici et lexicographi dudum ante *Wineros* natos. Hoc loco infinita erga homines omnium gentium benivolentia, in qua insuit *Jesus*, ἡ ἀγάπη, ἐν ᾧ ἔμενε, quasi habitabat (Jo. 1, 4: 6), per quam filium hominis, non Davidis et *Israelis* se gerebat, hominem esse censens quasi partem

Paulus Judaeos infestos habuit accusatores, non quod praeconem Christi ageret, sed quod Graecos in ejus partem et societatem vocaret; ideoque Caesareae et Romae in vinculis fuit, dum apostoli circumcisionis Hierosolymis intacti et quieti degunt.

Quater hoc verbum in N. Test. occurrit: Rom. 15: 4, ubi lectionem incertam esse Critici docent. Equidem primo loco simplex *ἐγράφη* sufficere censeo, sicut 4: 23. *ἐγράφη*, 3: 19. *λέγει*, non *προλέγει*. Secundo autem compositum verbum hanc notionem habet adjunctam: eo consilio scripta sunt, ut omnis exempli documenta in inlustri posita monumento intueamur, ut inde quod imitemur capiamus. Ergo *προγεγραμμένα*, literarum monumentis ad intueendum proposita, non praescripta sive praedicta. Male Bretschneiderus: „olim scripta.“ Eph. 3: 3. *προέγραψα* non est: scripto praedixi, sed: paulo ante, supra scripsi. Gal. 5: 21. *προλέγειν*, denunciare, ut Erasmus; sive pronunciare tamquam edicto: nam bene Fischerus: „*πρὸ* in plerisque verbis compositis habet vim praepositionis Latinorum pro, quae fere idem valet quod porro ac de his omnibus fere usurpatur, quae fiunt, dicuntur, ponuntur publice et ita, ut conspici vel audiri ab omnibus

---

quandam civitatis et universi generis humani, eumque esse conjunctum cum hominibus humana quadam societate (Cic. Acad. 1: 5), haec infinita ejus benivolentia causam dedit Judaeis, separatae cujusdam a reliquis hominibus societatis privilegia sibi vindicantibus, ipsum tamquam proditorem patriae gentis internecino odio persequendi. Jesus igitur propter gentes cruci suffixus est, ac pro gentibus, ut facto constaret, ipsum *ἔν αὐτοῖς* esse (Jo. 17: 21) non minus quam in Israelitis, e quibus fuit *τὸ κατὰ σάρκα*, Jesum communitatem cum his habere (Jo. 1, 1: 3), utpote *ἐξ ἑνὸς ὄντος* cum universis hominibus. Hebr. 2: 11.

possunt, ut omnibus in notitiam veniant. Sic προ-
 ρέειν et προαγορεύειν de praeconibus, pronunciatoribus,
 non praenunciis apud Herodotum; προλέγειν ἀγῶνα apud
 eundem et Xenoph. Sic πρόγραμμα edictum. Προφήτης
 non qui praedicit, futura nunciat, sed generatim qui
 publice, ad populum verba facit (Cor. 1, 14: 3), in
 vulgus proloquitur, quidquid illud est; professor. —
 Jud. v. 4. προγεγραμμένοι εἰς κρίμα, non praescripti,
 sed proscripti, quo nomine vocabantur, quos tabula
 publica indicavit capitis damnatos, mercede percussor-
 ibus proposita; ergo homines, quos propalam
 damnatos, non olim damnandos, certissimum manet
 supplicium. Hinc Augustinus et Hieronymus ad Gal.
 3: 1. „proscriptum intelligunt Jesum a Judaeis,
 id est condemnatum, qui hereditatem possessionemque
 suam amiserit, his utique auferentibus eam dominum-
 que inde expellentibus, qui ex gratia fidei, per quam
 Christus possidet gentes, ad legis opera eos qui
 crediderant revocabant, auferendo illi possessionem
 suam.“ Videatur Erasmus, qui egregie hunc locum
 pertractavit. Apud LXX hoc verbum non reperitur,
 semel et iterum apud apocryphos, Esdr. 3, 6: 32.
 προγεγραμμένα edicta; Macc. 1, 10: 26. προγραφή-
 τωσαν — εἰς τὰς δυνάμεις, conscribuntor — in
 copias militum; quemadmodum Arist. Oecon. 2. χορη-
 γὸς προέγραψε, choragos conscripsit, ubi etiam κατα-
 γράφειν συνωνυμικῶς usu venit. — Γράφειν pro ζωγραφεῖν
 de personis, ex. c. πλάττειν ἑαυτὸν καὶ γράφειν, tiro-
 nes norunt graecarum litterarum; sed hanc pingendi
 notionem an compositum quoque verbum admittat
 προγράφειν, in dubium vocat Hermannus. Καταγράφειν
 certe Parrhasius dicitur a Pausania, Zeuxis ab Aeliano;
 et nostro quidem iudicio nulla non significatio verbi

simplicis ad omnia composita pertinet, si quidem praepositio eam facile patitur. Nihil haberet reprehendere Hermannus, si legeretur apud Paulum: *πρὸ ὀφθαλμῶν κατεγράφη*, non ita: *κατ' ὀφθαλμὸς προ-εγράφη*. Quam diversitatem in collocandis praepositionibus tanti non ducimus, ut ex ea sensus loci tentetur; et vidimus modo synonyma fere esse *καταγράφει* et *προγράφειν*. Graeci certe commentatores hunc in modum acceperunt verbum *προγράφειν*, quasi depictum aliquid ob oculos ponere. Quibus certe, opinor, Hermannus non abjudicabit „sensum illum multo usupartum, cujus est etiam sine comparatione similium locorum quid possit dici perspicere.“ Jam vero hic ipse sensus recusat verbo *προγράφειν* significatum tribuere praedictionis; recusat istam locutionem probare: quibus ante oculos fuit praedictio Christi. Quam crebro Evangelistae et Apostoli oracula laudant quae Messiana dicuntur; sed *ἐγράφη περὶ αὐτοῦ* scribunt, nusquam *αὐτός*, et nusquam oraculum extat de Christo cruci suffigendo.

Gal. 3: 11, 12. „Quod dicit apostolus, per legem neminem probari Deo, propterea manifestum esse, quia justus per fidem probetur; lex autem non sit fidei adstricta, sed qui legem observet, per legem probetur: id sic demum verum est, si probari per fidem est vere probari, probari autem per legem non est vere probari. At id omisit.“

Hoc loco facile permittet Hermannus, ut prius comma per sese excutiamus, quod corollarium est eorum, quae Paulus supra disputavit v. 5-10. Si probum ex fide liquet eum esse, qui vitam agat vitalem, beatam, quum vos ipsi quoque expertum habeatis, *τὸ πνεῦμα καὶ ἐνέργειαν* facultatum vobis insitarum. *ἐξ*

ἀκοῆς πίσεως, non ἐξ ἔργων νόμος adepti, et acceperitis Abraami probitatem fide spectatam esse; non éertis operibus, quae lex aliqua positiva praescripsisset; quumque lex ipsa declaret, omnes qui ex operibus hoc genus innocentiam aucupentur atque inde ipsos evadere probatos confidant, obnoxios esse execrationi, si quidem omnium nemo quamvis ζηλωτῶν fidem facere sibi et praestare potest, se ἐμμεῖναι καὶ ἐμμενεῖν ad postremum spiritum ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ νόμῳ, τῷ ποιῆσαι αὐτά: e contrario certum est, legis positivae cultu neminem probari Deo. Anticipatum est ergo, non omissum, quod requirit Hermannus. Eodem modo Paulus Rom. 10: 5-10 duas diversas inducit probitates, alteram opinabilem, τὴν ἐκ τῷ νόμῳ, alteram veram, τὴν ἐκ πίσεως. Illius praeco est Moses, quum scribit, si quis omnia suae legis praecepta maxima, minima tenuerit, eum vitae beatae compotem fore; quam quidem probitatem ex factis et operibus neminem mortalium consequi posse, itaque nullam dari, sua cuique conscientia et omnis experientia testatur. Altera probitas fide cernenda, cujus auctor est Jesus, non ita superat modum facultatis humanae; imo sita est in pectore nostro et ore.

Verum tamen hinc progressi ad comma 12. non possumus non haec verba nostro scriptori prorsus absona dictu, si non sensu, censere. Nam qua sermonis lege dici queat: Ὁ νόμος ἔκ ἐξιν ἐκ πίσεως, mé omnino fugit: haud enim ὁ νόμος et ὁ ἐκ τῷ νόμῳ usum idemque sonant. Nemo sane non infans dixerit νόμον ἐκ νόμου ὄντα legem legalem, πίσιν ἐκ πίσεως fidelem fidelem. Deinde qui sua ex mente et sententia, tamquam Moses (R. 10: 5.), scribere potest Paulus: ἀλλ' ὁ ποιήσας — ζήσεται? Ellipsin autem fingere, qualis

esset: ἀλλ' ὁ νόμος sive ὁ ἐξ ἔργων νόμος οἴεται, ὅτι, aut ἀλλὰ Μωσέως ἀκούε λέγοντος· ὅτι ὁ ποιήσας etc. non sinit humani sermonis natura. Sed vel sic emendata legentes ista nihil juvant praeterquam fatuos; at vero quae per se intelliguntur ab hominibus non adeo imperitis, optimi quique scriptores praetermittere solent. Ceterum hoc comma si omiserimus: nemo quidquam in disputatione apostoli desiderabit; quare nos persuasum habemus, ista supervacanea et inepta scholiasten aliquem male feriatum infarsisse.

„Omissa autem hac sententia, sic pergit Hermannus, concidit totum argumentum, quod nunc hujusmodi est: non probatur homo deo per legem: nam fidelis per fidem, legis observator per legem probatur. Ex quo quid sequitur, quam probari utrumque, sed propter causas diversas.“ Concedere debet, quicumque comma 12. γνήσιον putat; Usterius autem vel parum sensit vel dissimulat novum objectionis Hermannianae; attamen hoc adsentitur, „explicandi causa versus 11 et 12 insertos esse, non pertinentes ad ipsam demonstrationem,“ nec diffitetur, istam explicationem indigere lucis e. versu 10. repetendae. Paulo (imo justo) obscuriorem esse v. 12. jam Koppius sensit. Sed annon mala est ejusmodi epexegetis, cui illustrationem anquirere necesse habent exegetae? Accedit, quod versus 10 et 13. arcte cohaerent his verbis: Ὅσοι ἐξ ἔργων νόμου εἰσιν, ὑπὸ κατὰραν εἰσὶ. Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατὰρας. Qui nexus duobus versibus insertis, qui si abessent non deessent, moleste dirumpitur. Quas ob causas, ut tandem proloquamur, quod sentimus, hos ambos versus an Paulus consignaverit, vehementer dubitamus.

Admodum dolemus, quod Hermannus non sine

praejudicata in deterius opinione litteras versabat Paulinas, quasi noster apostolus una cum ceteris N. T. scriptoribus non piorum simpliciter, sed etiam religiosorum hominum numero ducendus esset, „quorum animi potius inexplicabilibus quibusdam sensibus moveantur, quam perspicue quidque distincteque cogitatum dispiciant.“ Ex quo venit, ut nimis facile insulsis commentatoribus crederet, passim fundere Paulum, ut hoc hominum genus, inexplicabilem quendam sensum, nec perspicue quidpiam distincteque cogitatum dictis ejus subesse. Quid mirum, si quae inexplicabilia esse suspicamur, ea explicare velle stultum ducimus, justique interpretis non esse putamus? si rectius esse arbitramur id agere, ut parum perspicue distincteque cogitata offendantur apud scriptorem non pauca. Nos autem, qui aliquanto meliorem existimationem de Paulo conceptam habemus, nihil reliquum facere consuevimus, ut quae prima fronte inexplicabilia videntur, in altissimos recessus usque exploremus, et quae pristinorum commentatorum artibus haud appareat perspicue ac distincte cogitata esse, instructiores, subtiliores, liberiores pro nostri aevi facultate ab integro tentemus, si non, quae obscuritas et confusio creditur Pauli, interpretum culpa, non tam piorum quam religiosorum, ingerit scriptori, cujus mentem et sententiam vel non adsecuti sunt, vel ut suis suorumque placitis contrariam aut ex industria obvelarunt aut in omnia alia detorserunt. Quin adeo, si quae stilo, ingenio, consilio Pauli nimis dissimilia sunt, invidiam religiosorum nihil curantes facilius credimus, ea supposita esse, quam Paulum delirasse et ab semet ipso discrepasse.

Sed ut redeamus in viam, Usterius in iis, quae

Hermannus de argumento versuum 15-20 disputavit, per omnia fere adsentitur atque adeo sui commentarii summam ad sententiam ejus retractat. „Convenit mihi, inquit, cum Hermanno primum in eo, quod comma 20. permanentem auctoritatem legis Mosaicae confutet.“ At vero si Paulus legi Mosaicae sempiternam auctoritatem abjudicavit, tacite simul negavit, istam legem ῥῆμα τῷ Θεῷ esse, quod sua natura et necessitate manet aeternum. Pet. 1, 1: 25. — „Deinde in eo, quod illud: ὁ δὲ μεσίτης ἐνὸς ἔκ ἔστιν, similiter accipimus,“ ita nimirum, ut subjectum enuntiati ὁ μεσίτης sit, idem quod πᾶς μεσίτης, non ὁ δὲ, περὶ ὃ ὁ λόγος, ἀγγέλων μεσίτης, iste ἐνὸς ἔκ ἔστιν, ἀλλὰ πολλῶν, nempe ἀγγέλων e v. 19. — „Denique in eo, quod verba: ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἐστὶ spectent ad voluntatem Dei absolutam in promissione data Abraamo.“ Quae quidem significatio vocis εἰς nullius est exempli. Nam quis unquam dixerit: εἰς ἔστιν ὁ δεῖνα, pro ἡ βαλὴ τῷ δεῖνός ἀναλλοίωτος, ἀμεταμέλητός ἐστι? Cfr. Hebr. 13: 8. — „Ad ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἔστιν intelligentia nostra e v. 18. adjicere debet: ὁ τῷ Ἀ. δι' ἐπαγγελίας κεχαρισμένος,“ ut submonet Usterius; imo e v. proximo, 20. nos supplemsu: ὥπερ ἄγγελοι, θεοὶ νομιζόμενοι ἔκ εἰσίν.

Non satis recte procedere Hermanno videtur versu 21. argumentatio: „Lex igitur num officit promissionibus Dei, iisque praevalet? Absit! nam si data lex esset ejusmodi, quae beare posset: vere per legis observantiam probaremur deo; at conclusit vox librorum sacrorum euncta in culpam delicti.“ Iniquius meo iudicio agit Hermannus et contra grammaticas leges non semel scholasticum quendam ordinem ac tenorem exigit a Paulo, qui putidus esset in epistola. Postquam v. 19. quaestionem movit apostolus: τί ἔν ὁ νόμος; nunc e vss.

19 et 20. quod consequens est responsi loco pronūciat: *Οὐδὲν ὁ νόμος* (non dicit *τῷ θεῷ*) *ἰσχύει κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τῷ θεῷ*. Male Winerus: „Dicit hoc: Si et promissio illa et lex Mosaica a Deo profecta“ (id quod secus esse apostolus modo ostendit: ergo falsum hoc antecedens): „efficitur, utramque inter se pugnare legemque promissioni contrariam esse. Quomodo igitur haec difficultas expediri potest?“ Quid ita? quin potius, utraque si ab uno Deo profecta esset, contrarium sequeretur, alteram cum altera pugnare non posse. Haud negat Paulus, *ἐναντίαν, ἀντικειμένην* istam legem esse *τῶν ἐπαγγελιῶν*; negat quidquam valere et posse utcumque adversariam contra illa promissa, non magis quam lunae lumen contra jubar solis (Cfr. Cor. 2, 3: 6—16. Eph. 2: 15). Nihil profecto in hoc Pauli dicto situm est, unde conjectetur, Paulum ita removendam sensisse legem, ut etsi abrogatam volebat, ei tamen suum pretium suaeque dignitas relinqueretur.

A verbis autem: *Εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος* etc, miror quod non viderunt recentissimi interpretes, *) novam ordiri pro eadem causa argumentationem, ex ipsa legis natura repetitam. Nihil posse legem contra promissa apparet porro ex eo, quod ipsa nequeat praestare quam spondet vitam beatam, pollicitans, *ὅτι ὁ ποιήσας ζήσεται ἐν αὐτοῖς* (R. 10: 5). Lex omnino praevaleret *ταῖς ἐπαγγελίαις*, si praevenisset

---

*) Qui veterum philosophorum disputationes Graecorum et Latinorum diligentius versaverit, animadvertisse debet, pro una re complura argumenta interdum afferri, quae particula *γὰρ*, enim, non ex eo, quod proxime antecedit, suspenduntur, sed e quaestione communi, quam repetere supersedent in singulis.

cas largitione δικαιοσύνης εἰς τὴν ζωὴν αἰώνιον, cujus spem illae demum faciebant. Hoc autem non potuit; ergo nulla datur inde δικαιοσύνη. Imo sacra volumina omnes homines, τὰς ἐννόμους pariter et ἀνόμους, culpaē communi obnoxios esse, declarant, neminem omnium δίκαιον, ἐξ ἔργων νόμου nimirum, παρὰ τῷ Θεῷ, ita ut iis tantum conscientiae tranquillitas, εἰρήνη πρὸς τὸν Θεὸν beataque vita contingat, quae ad fidem, quam Christus praecivit, colendam se contulerint.

Tantum ergo meriti Mosaicae legi (de hac enim Gal. 3: 17-21: agitur) juxta cum omnibus positivis Paulus concedit, ut quum homines tristi experientia docti desperarent ex istiusmodi remediis ζωοποιήσιν, ad legem naturalem et fidem, per quam ea colitur, compellerentur, itaque Mosen παιδαγωγὸν εἰς Χριστὸν dicit. Potuit eodem jure Minoēm, Lycurgum, Solonem, Numam παιδαγωγὸς vocare εἰς Χριστὸν sive προ- παιδευτάς, quemadmodum Clemens Alexandrinus: ἦν, inquit, πρὸ τῆς τῆ κυρίῃ παρουσίας εἰς δικαιοσύνην Ἑλλήσιν ἀναγκαία φιλοσοφία — προπαιδεία τῆς ἀληθείας. Nihilo certe praestabiliore fuisse Judaeos fuisse docet Paulus (Rom. 3: 9. 2: 10-29) Ethnicis per beneficium Mosaicae legis, quam Winerus a Deo profectam esse arbitratur. Quid quod Ethnicos Evangelium praeparatiores ac dociliores invenisse, sacra historia testatur. His pariter atque illis suae leges, mores, ritus instar custodiae sive carceris *) fuerant,

---

*) Male apud Bretschneiderum φρενέσθαι, obstringi ad obedientiam. Synonymum est συγκλείεσθαι ὑπὸ νόμον, quod perinde est ac ὑπὸ ἁμαρτιῶν, sicut εἶναι ὑφ' ἁμαρτιῶν et ὑπὸ νόμον, συγκλείειν autem per Hebraismum proderc, exponere acerbitali, saevitiae etc. Sic Rom. 1: 24. παρέδωκεν ὁ Θεός. Qui hoc loco φρενέμενοι, Luc. 4: 18.

in quibus tamquam αἰχμαλωτοὶ σωτηρίαν, ζωοποιήσιν
acrius acriusque desiderare discerent (Rom. 8: 19, 22),
τῇ ματαίωτῃ ὑποταγέστες, ἐλευθερωθήσεσθαι ἀπὸ τῆς
δουλείας τῆς φθορᾶς piis votis expetentes. Vid. ex. c.
hymnus Cleanthis sub finem:

Ἀλλὰ Ζεῦ πάνδωρε κελαίνεφες, ἀρχικέραυνε

Ἀνθρώπους ῥυοίῳ ἀπειροσύνης ἀπὸ λύγρης

— — — — — δὸς δὲ κυρῆσαι

Γνώμης, ἥ πίσυνος σὺ δίκης μετὰ πάντα κυβερνᾷς

κ. τ. λ.

et aureum carmen illud:

Ζεῦ πάτερ, ἥ πολλῶν γε κακῶν λυσείας ἅπαντας,

Εἰ πᾶσιν δείξαις, οἷω τῷ δαίμονι χρῶνται.

Ἀλλὰ σὺ θάρσει, ἐπεὶ θεῖον γένος ἐστὶ βροτοῖσιν

κ. τ. λ.

Certo certius est, Gal. 3: 17, 19 et 21 de una
eademque lege agi, quadringentis ac triginta annis post
Abraamum lata, Mosaica, cujus auctor non Deus,

αἰχμαλωτοὶ vocantur. Male conferunt Winerus et Usterius Pet. 1, 1: 5. Phil. 4: 7. Nam sensu certe diverso
ἐν δυνάμει θεῷ φρενῶνται homines διὰ πίστεως, atque ἡ εἰρήνη
τῷ θεῷ φρενῶνται καρδίας, diverso φρενῶνται ὑπὸ νόμον συγκι-
κλεισμένοι, ὑπὸ ἡμαρτίαν. Sap. 17: 16. nescio an Winerus
contra suam interpretationem laudaverit. Nae malus
custos ὁ νόμος fuisset ὁ παραβάσεων χάριν τιθεὶς, ὁ παρεκ-
θὼν, ἵνα πλειονίσῃ τὸ παράπτωμα. — Imo homines culpa
delictorum obstricti lege tenendi erant, donec iis tam
aegre foret quasi compactis in carcerem (recte Morus,
Koppius, Jaspis εἰς τὴν μελλ. πίσιν, usque ad fidem);
donec pertaesi malae conscientiae cruciatum et inutile
auxilium legis unam veram medicinam expeterent.

Συνελεύσε· ἡλεῖξαι καὶ τὰς πρὸ τῷ νόμῳ καὶ τὰς μετὰ τὸν
νόμον, τὰς μὲν τὸν φυσικὸν, τὰς δὲ καὶ τὸν γραπτὸν παραβάτας
νόμον. Scholiasta ille a Matthaei editus, sagacior ali-
quanto quam Chrysostomus.

qui est unus fuerit, sed angeli. Τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι, qualia sunt illa δικαιώματα σαρκὸς ἐπὶ βρώμασι καὶ πόμασι καὶ διαφόροις βαπτισμοῖς, de diebus festis et profestis (Gal. 4: 9. Col. 3: 16), de circumcissione (Gal. 5: 6, 11. 6: 15) ac de aliis rebus, opinione sacris, quae tamen sua natura iis operantes nihil adjuvant ad conscientiae labem eluendam; ζῶσθαι igitur nequeunt (Hebr. 9: 9. Gal. 3: 21), istam legem antiquatam esse dicit Paulus Christi supplicio, quem γεγόμενον ὑπὸ νόμον οἱ ἄρχοντες τῷ αἰῶνος τότε, dum cruci suffigunt, servitio hujus legis levarunt imprudentes, ita ut ipse cum corpore suo immunis ab ea evaserit. Jam vero Usterius idem faciens, quod ad Gal. 4: 4. Koppio insimulat, rem diluit (applanat Francogallice, verflachet Germanice), quasi τὸν πάντα νόμον, summam Dei legem intellectum velit Paulus. Nec vero unus Koppius incusandus erat, sed Erasmus, Grotius, Storrius, Doederlinus, Morus, Borgerus. "ἵνα τὸς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, subjicit Paulus (Gal. 4: 5), ἐκ τῆς κατάρας *) τῷ νόμῳ (3: 13). Cujus

---

*) Κατάρα ejus, quae h. l. commemoratur, legis in bona corporis et externa desaevit, ultimaque nihil amplius est quam exterminatio e civitate quadam vel adeo ex hac vita, supplicio capitis peragenda; non est aeternae salutis ac vitae privatio. Cujusmodi κατάραν, dum ἐνεκεν δικαιούνης διωκόμεθα, παραδίδόμεθα, θανατώμεθα, timendam et reformidandam non esse docuit Christus hoc praecepto: Nolite eos timere, qui corpus interfecturi sunt, animum interficere non possunt. Quae execratio quum iterari non possit, non magis quam nex terreni corporis, ea Christus semel defunctus suum corpus liberavit simulque legem ita sacratam irritam suis fecit necem corporis nullam timentibus. Vis autem ac potestas legis divinae hujus vitae carceribus non contenta aeterna et praemia et poenas intentat.

legis? In cujusnam legis codice scriptum legitur: *Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ μὴ ἐμμένων* omnibus quae scripta sunt in codice legis? nempe Mosaicae. Egrege Doederlinus: „*Νόμος* per totam fere epistolam ad Galatas significat jus Mosaicum, sub quo Jesus Judaeus natus fuit. Etenim *γενέσθαι ὑπὸ νόμον* recte refertur ad natales Judaicos, si conferas similes formas Gal. 4: 21. Cor. 1, 9: 20. Deus itaque, ut Paulus monet, filium suum non modo femina natum, sed etiam Judaeum, legibus Mosaicis obstrictum esse voluit, ut nos non omni legum vinculo eximeret (non enim potest Deus ab imperio suo dimittere ullum natorum et a legibus absolvere), sed ut Mosaica disciplina sublata homines e servili conditione in liberalem statum vindicaret.“ Sed sciamus oportet, secundum systema, quod Usterius, *νεανίσκος*, commentus est, omnia Paulina hodie nunc, velint nolint, intelligenda esse! „Pro ea mente, inquit, qua Paulus fuit, lex vetus Mosaica nequaquam novae locum dare debebat; sed omnem legem, sub quod genus etiam praecepta Christi subjecta sunt, apostolus eodem loco ducit, quippe quum lex, quaecunque ea est, cognitionem boni, non actionem pariat.“ Audio; sed Paulus quum v. 21. dicit: *εἰ γὰρ ἰδόθῃ (διὰ Μωσέως v. 19.) νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι*, sani capitis homines non possunt non subintelligere: homines, qui obtemperant huic legi. At vero Paulus contendit, *τὰ δικαιώματα σαρκὸς* Mosaica lege praescripta, si quis vel accuratissime observaret, neminem posse ea *πεπληρωκότα ζωοποιῆσαι, κατὰ συνείδησιν τελειῶσαι*. Hebr. 9: 9. Tam vercordem autem neminem Theologorum esse credimus, qui neget, *τὸν νόμον βασιλικόν*, hoc est divinum: *Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν*, cultorem suum,

τὸν ἀγαπῶντα τὸν ἕτερον, non posse ζωοποιῆσαι, τὸν ἐμφυτον λόγον μὴ δύνασθαι σῶσαι τὰς ψυχὰς ἡμῶν? Vid. Luc. 10: 25—28. Jac. 2: 8. 1: 21. Nihil profecto indignius Deo dici potest, quam Deum legem hominibus dedisse, at non simul, imo prius dedisse hominibus potestatem ejus conservandae, non perfecte quidem et absolute continuo, sed magis magisque crescente facultate, prout vires in hoc officio exercentur. *) Hoc Jesus venit, ut exemplo suo mon-

-
- *) O si theologi philosophiam illam, quae Paulo certe non incognita fuit, Graecam, aliquot seculis disciplina Christi superiorem addiscere non dedignarentur, rerum divinarum humanarumque scientiam. Exempli causa illud, quod est apud Ciceronem de LL. 2: 4, quantam lucem fundit in Pauli doctrinam: Quintus: Antequam ad populares leges venias: vim istius caelestis legis explana! ne aestus nos consuetudinis absorbeat et ad sermonis morem usitati trahat. Marcus: A parvis enim, Quinte, didicimus Si in jus vocat, atque ejusmodi alia, leges nominare. Sed vero intelligi sic oportet, et haec et alia jussa ac vetita populorum vim non habere ad recte facta vocandi et a peccatis avocandi (μὴ δύνασθαι ζωοποιῆσαι), quae vis non modo senior est quam aetas populorum et civitatum, sed aequalis illius coelum atque terras tuentis et regentis Dei. Neque enim esse mens divina sine ratione potest nec ratio divina non hanc vim in rectis pravisque faciendis habere. — Erat enim ratio profecta a rerum natura et ad recte faciendum impellens et a delicto avocans, quae non tum demum incipit lex esse quum scripta est, sed tum quum orta est; orta autem est simul cum mente divina. Quamobrem lex vera atque princeps, apta ad jubendum et ad vetandum, ratio est recta summi Jovis? "Totus consentit Justinus M. Apol. 1: 10. „Homines, si dignos Dei consilio sese factis (δι' ἑγών) praebuerint, adepturos esse accepimus, ut conversentur cum eo unaque regnent, corruptionis et passionis expertes. Quemadmodum enim initio, quum nulli essent, eos creavit, eodem

straret, eam potestatem divinae legis conservandae, quam ingeneratam habemus a Deo, sive, quod idem est, obediendi Deo, *παθήμασι μαθήμασι* ad infinitam facultatem amplificari posse itaque virtutem consummatissimam existere. Jo. 1, 4: 17. Heb. 2: 10. 5: 7, 8. Quid tandem est *πίσις*, si persuasio non est, exemplo Christi constabilita, *ὅτι αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ βαρεῖαι ἐκείνοι*, praecepta Dei modum humanarum virium non excedere, quae praecepta *ἐν ἐνὶ λόγῳ πληροῦνται, ἐν τῷ*

modo futurum arbitramur, ut propterea, quod data optione elegerint placita Deo, et immortalitatis et consuetudinis honore impertiantur. Nam quod esse coepimus initio, nostrum non est; exequi autem, quae ipsi placent, sponte per eas, quas ipse donavit, mentis et rationis facultates (*δι' ὧν αὐτὸς ἐδωρήσατο λογικῶν δυνάμεων*), suadet atque in fidem adducit nos. Et omnibus hominibus prodesse putamus non arceri ab his discendis, sed etiam incitari ad haec. Quod enim non potuerunt humanae leges comparare (*ἐκ ἡδυνήθησαν οἱ ἀνθρώποι νόμοι πρᾶξαι*), hoc ratio utpote divina effecerat, nisi mali daemones dispersissent multa mendacia et impia crimina, sumta in societatem mala in singulis adversus omnem variaque natura cupiditate. "Quod igitur antiquissimus patrum ecclesiasticorum humanae leges negat comparare posse vitae beatae perpetuitatem, hoc ipsum, iudice Paulo cadit in legem Mosaicam; unde consequitur necessario, humanam esse legem Mosaicam, non divinam. Haec talia si legisset et animo volvisset Usterius: nefas haberet contendere, ne veram quidem legem Dei posse *ζωοποιῆσαι*, et cum legibus populorum, ut Israelitarum, eadem imbecillitate laborare. Nostra quidem mente et sententia nihil opus est quam ut lex vera atque princeps, quae est ratio recta summi vel potius unius Dei, recte cognoscatur: *αὕτη γάρ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γνωσάμενοι τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν* (itaque *τὸ θέλημα, τὸν νόμον αὐτοῦ*) *καὶ ὃν ἀπέσειλε*, qui quum praeceptis tum exemplo legem Dei pulcherrime illustravit, qui *δίδωκεν ἡμῖν διαύνοιαν, ἵνα γνωσάμενοι τὸν ἀληθινόν*. Jo. 17: 3. Jo. 1, 5: 20.

Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου etc. atque studium specimine Christi pulcherrimo inflammatum *τῷ περιπατεῖν ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστός?* Haec fides autem, nisi in officio colendo cernatur, in lege Dei conservanda, nulla est: nam *τήρησης ἐντολῶν* (Cor. 1, 7: 19), *πίσις δι' ἀγάπης* (quae *ἀγάπη* est *πλήρωμα τῷ νόμῳ*) *ἐνεργουμένη*, una denique est ratio et via *τῷ ζωοποιεῖσθαι*.

Falsissimum ergo et perversissimum systema, quod Usterius Paulo supposuit, quo statuitur primo, quum omnem legem, tum divinam, nihil nisi ad cognitionem peccatorum et maleficiorum valere, non ad cognitionem officii, quo colendo *ζωὴν* adipiscamur, atque ad impellendos homines, ut eam legem sequantur, cujus cultoribus praemio perennitas vitae beatae proposita sit; secundo: e sola fide *δικαιοσύνην* proficisci, quod contra Paulus docet, fidem ex probitate sive pietate provenire, sicut fructum ex arbore, probitatem autem ex fide cognosci et spectari, sicut arborem ex fructu; principium geneticum fidei probitatem esse; cognoscendae probitatis principium fidem, fidem practicam nimirum: practicam enim fidem dico ejus, qui testi veritatis aurem praebet ac morem gerit; atque ex hac fide cognosco, aliquem *ἐκ τῆς ἀληθείας* esse, *δίκαιον* esse. Jo. 18: 37. Quid autem aliud professus est ille testis veritatis, nisi hoc, unam voluntatem, sive quod idem est legem, Dei colendo homines *ζωοποιεῖσθαι*; *τὰς παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων*, *τὰ ἐντάλματα τῶν ἀνθρώπων*, Mosis et eorum qui deinceps cathedram Mosis occuparunt, nihil valere ad beatam perpetuitatem vitae.

Ceterum Usterius, Hermanni explicationem hujus loci v. 21. *δογματικῶς*, non *ἐρμηνευτικῶς* corripiens,

arbitratur in nodos incidere nimis difficiles theologiam, si lex ratione argumenti didactici cum ταῖς ἐπαγγελίαις aut vetus lex cum nova per Christum sancita comparetur. Facile crediderim, hos ipsi nodos Gordios esse utcunque infitiandos, non item Hermanno et nobis, qui nullum systema nostrum nostrorumque defendendum habemus. — Prorsus alia diversaque sunt in Hermanni explicatione, quibus ego assentire nequeam, in primis litteris meis excussa. Hoc unum praetermittere nolo: „Legem Mosis, quae et divina crederetur et summam ab longa consuetudine sanctitatem haberet, ita sentiebat Paulus removendam esse, ut etsi abrogatam volebat, tamen ei suum pretium suaeque dignitas relinqueretur.“ Quid pretii, quae et quanta dignitas? quaeso. Non major certe, quam cuius legi positivae debebatur, cujus taedio factum est, ut ἡ ἀποκαρδοξία τῆς κτίσεως (τῶν ἐθνῶν) τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ὑιῶν τοῦ θεοῦ ἀπεκδέχεσθαι — ἡ κτίσις συζενάζει καὶ συνωδίνειν coepisset. Rom. 8: 19—22. Nam ἐν τῇ πατροπαράδοτῳ ἀναστροφῇ Judaeorum non minus certe molestae vanitatis, non levior servitus corruptelae infuit, quam in Graecorum legibus et institutis. Ubinam praedicat Paulus legis Mosaicae laudes? ubi divinitatem ejus profitetur?

Gal. 3: 22. tandem Usterius carpit Hermannum, quod verba: συνέκλεισεν ἡ γραφὴ τὰ πάντα ὑφ' ἡμᾶρτιαν, sic accepta velit, ut „animo Pauli obversatum videatur, per legem demum cognitum esse peccatum: id quod dicat etiam Rom. 7: 7, 8, in qua epistola 3: 19. seqq. fere eodem modo ut hic disputet.“

Haud miramur, quod Chrysostomus et Scholia Graeca, per imperitiam sermonis hebraici, συνέκλεισε conjectarunt esse idem quod ἡλεγξεν, ἀπέδειξε. Scite

Rosenmullerus ad R. 11: 32. „*Συγκλείειν τινά ὑπό τι* est tradere quem alicui rei, ut *גלגל* cum *ב* et *ל* constructum; deinde permittere alicujus potestati, quemadmodum item *παραδιδόναι* LXX saepe pro *גלגל* ponunt,“ ut Mos. 5, 23: 16, ubi Lutherus reddit überantworten (einen zur Strafe, Rache ausliefern), 32: 20. übergeben zur Niederlage. Alibi *εἰς χεῖρας ἀδίκων, ἐχθρῶν, ἐν ῥομφαίᾳ, εἰς χάλαζαν, θάνατον*. Argumento congruunt hi loci Rom. 1: 24. Act. 14: 16. Vid. Gesen. sub *גלגל*. Qui tandem accidit, ut Hebraismus hic fugeret Winerum? Quum hominibus non placeret pro ea notione, quam ex opificio mundi ratione et intelligentia conceperant, venerari Deum ac legem natura insitam colere: permisit, ut ipsius loco fictos pro sua libidine Deos adorarent singulae gentes suos, ac legibus obtemperarent hominum ingenio excogitatis ac scitis populorum. Ex qua licentia nequitia omnis generis et corruptela vitae infinita succrevit pariterque miseria prorsus intolerabilis, quae homines adigeret de sua sapientia desperare atque ab uno Deo expectare levamen malorum. Male igitur Usterius vim et necessitatem quandam hoc verbo *συγκλείειν* significari opinatur a Deo importatam, fatalem dispositionem, qua Deus intenderit, ut universi mortales *εἰς δουλείαν φθορᾶς* venirent. Imo *ἐξ ἀρχῆς ἐποίησεν ἄνθρωπον καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν χειρὶ διαβολῆς αὐτοῦ*. Sir. 16: 14. — *Ἐναντι ἀνθρώπων ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, καὶ ὃ ἐὰν εὐδοκήσῃ δοθήσεται αὐτῷ. Αἰτία ἐλομένῳ θεὸς δὲ ἀναίτιος*, fatetur Plato. *Οὐκ ἐνετείλατο ἕδεν ἄσεβειν καὶ ἔκ ἔδωκεν ἄνεσιν ἕδεν ἁμαρτάνειν*. 15: 20. *Ὁφειλέται ἔσμεν ὃ τῇ σαρκί*. Rom. 8: 12. Deus autem concedit, ut *ἡ φθορά*, cujus in servitutem sua sponte abierunt, homines enecet ac perimat, ut dum *τῇ*

ἁμαρτία militant, ejus reportent stipendia; ut quod severint metant. Hac ratione συνέκλεισεν αὐτὸς ὑπ' ἁμαρτίαν, non imposuit unquam necessitatem peccandi, non vi coegit, ut non possint non delinquere, sed ut, dum sua culpa peccant, non possint non miseriis et aerumnis inde provenientibus urgeri, usque dum τὴν ἁμαρτίαν sua sponte deserant. Sap. 12: 2. Ἀφῆκεν αὐτὸς τῇ ἀρεσκείᾳ τῶν καρδιῶν αὐτῶν ὁδεύειν ταῖς βλααῖς αὐτῶν. Ps. 81: 12. Symmacho interprete.

Male Winerus: Scriptura sacra subjecit, h. e. subiecta esse declaravit omne humanum genus peccato. Qua interpretatione languidius nihil esse potest. Non enim quaeritur, quid sint homines, sed quid Deus pro sua infinita sapientia et provisione de hominibus fieri permiserit. Alia prorsus est illa disputatio Pauli ad Rom. 7: 7—25 et alio tendit, cui sensum hujus loci, qui per se intelligitur, adsimilare nec opus esse videtur, nec vero rationibus artis hermeneuticae consentaneum.

Nunc omnia, quae Hermannus in haec tria capita epistolae ad Galatas molitus est, excussimus necnon Usterium vel oppugnantem vel adsentientem, qui aliquoties novissimo suo commentario in hanc epistolam me tangit non nominatim, tamquam nullius nominis virum vel quasi me nominare minus tutum esset.

Ex. c. ad Gal. 3: 3. ita censet vel dictat: „Quod Patres hariolati sunt, τὰ φοιχεῖα τῷ κόσμῳ sidera esse, quorum metis tempora solemnia diesque festi designentur hodie inter antiquatas opiniones relegare licet: nam vel adjectiva ἀσθενῆ et πτωχὰ v. 9. satis ostendunt, quam male congruat hic sensus. Nunc inter doctos constat, φοιχεῖα prima institutionis ele-

menta esse." Attamen nos nihil veriti eruditorum hujus seculi universorum, ὅποιοί ποτέ εἴσι, consensum, audebamus eo libro, qui Mundus Angelorum est inscriptus explosam interpretationem illam recolere et vindicare. Sed Usterius ipse in additamentis ejus, quem laudavimus, commentarii extremis: „Haec explicatio, inquit, per quam τὰ στοιχεῖα τῷ κόσμῳ sidera vocantur, omni respectu digna est, non modo quod veteres commentarii cuncti ad eam conspirant, sed quod antiquissimi Patrum hoc vocabulum alias quoque similiter usurpant, unde elucet, eam significationem apostolico aevo usu venisse." Quanam sententia verterit ipsum intra paucos menses, Usterius dissimulat, nostrum de angelorum mundo librum, quem hoc labente anno publici juris fecimus. Ex eo meliora doctus non jam veteres hariolatos esse opinatur, quos Alexandrino-Graecum usum sermonis hoc in vocabulo caluisse ac rite tenuisse nostra opera percepit. Non jam censet sidera, ubi adoratio eorum damnatur, ἀσθενῇ καὶ πτωχὰ dicere, absurdum esse, et viribus et opibus cassa, unde adoratoribus auxiliuntur et largiantur. Non jam contendit, τὰ στοιχεῖα τῷ κόσμῳ, elementa mundi, ut Lactantius loquitur, puerilis institutionis principia esse, quod omnino nullius est exempli. Ceterum valde dubitamus, an viderit, quantum lucis haec interpretatio prisca, adversus eruditorum recentium nubem a nobis vindicata, retrorsum fundat et prorsum. Hinc enim apparet, στοιχείοις δουλεύειν Gal. 4: 9. nihil aliud esse quam ἀστροῖς λατρεύειν v. 3, τοῖς μὴ φύσει ἔσι θεοῖς v. 8. Hinc liquet, iudicio Pauli astra divino honore prosecutos esse τὸς παρατηρημένους ἡμέρας καὶ μῆνας καὶ καιρὸς καὶ ἐνιαυτός v. 10, singulis heb-

domadibus septimum diem, nimirum Saturni, *) singulis mensibus primam Lunam, singulis tempestatibus diem, quo certum signum zodiaci ab sole intratur, aries, cancer, libra, capricornus, aequinoctia et solstitia, singulis annis diem, quo Phoebus renovat cursum, pro feriatis, festis, solemnibus habentes; Judaeos ergo inter astrorum cultores censi a Paulo. Hinc satis constat non ethnicis superstitionem exprobrari hoc loco, id quod Usterius falso arbitratur, sed Judaeis, qua pseudapostoli Galatas, a Paulo *πρὸς τὸν θεὸν ἀληθινόν*, conversos irretire tentabant. Atqui astra, quae pro Diis credebant gentes, angelos Judaeis fuisse, constat. Vid. Gesen. sub **צבא**. Lex ergo, quae superstitiosam observantiam horum talium dierum identidem imperavit adeoque supremo supplicio sanxit, *ἀγγέλων θρησκείαν*, a Deo profecta esse non potest, ac *δὲ ἀγγέλων διαταγῆναι* in suos honores probabiliter arguitur.

Mirifice suffragatur nostrae sententiae Paulus ad Col. 2: 16, ubi postquam procul esse jussit, qui Co-

---

*) Judaei quos recentiore aevo pudebat astrologicae rationis, quae suis feriis ac solemnibus originem dedisset, alias causas finxerunt, ut: septimo die Deum, quum coelos ac terram sex diebus fecisset, ab opere quiesvisse. Hinc mythum de creatione in totidem diurnos labores Sopher Eliel Haschscheni, ut Ilgeni locutione utar, dispescuit. Christus autem hoc commentum refutavit Jo. V. Nec Deuteron. 5: 14. de quiete demiurgi mentio fit; sed simpliciter dicitur: Septimo die seriae sunt Jehovah Dei vestri, admonitionis causa, non ut novum aliquid et inauditum praeciperetur. Vid. Michaelis de jure Mos. tomo IV. §. 195. Satis vero constat e Classicis, hunc morem ab Aegyptiis propagatum esse in Judaeos, non a Mose demum institutum.

ssenses — *ἐν ἡμέρᾳ* *) *ἑορτῆς ἢ νεμηνίας ἢ σαββάτων* dicarent, „nemo in vos inquirito, vos ducito reos de solemnium aut novae lunae aut feriarum septenis diebus habendarum,” continuo subjicit: *μηδεὶς ὑμᾶς ταβραβενέτω θείλων ἐν — θρησκείᾳ ἀγγέλων*. Sed men Usterius ad Gal. 3: 19. angelos ministros facit legislatoris, non palitur esse legislatores, quamquam Mt. 7: 53. laudat illum locum: *Ἐλάβετε νόμον εἰς πταγὰς ἀγγέλων*, ubi *λαμβάνειν* cum *εἰς*, quemadmodum *εἶναι*, *διδόναι*, *τιθέναι*, *ποιεῖν* etc. per Hebr. instruitur, sermo latinus autem accusativum prae- cati adhibet. Ergo Stephanus hoc dicit: Vestram

---

*) Sic nos rescribimus: nam lectio *ἐν μέρῃ* nullum sensum fundit ac frustra sunt, qui eam aliter aliterque defendunt. *Ἐν μέρῃ* aut pleonasmum esse volunt commendatores pro *ἐν*, et exempla afferunt e classicis parum intellecta. Nam Alciphron scribit Epist. 3: 70. *ἐν παιδίᾳ* (*παιδιᾷ* pronunciatur, oportet) *μέρῃ* *ἐπικριτοῦ*, ludibrii loco, pro lusu omnia tractabant. Diog. Laert. 11. 11: 3. Diodorus audiit Cronus *ἐν σκώμματι μέρῃ*, quae appellatio dicterii loco esset. Aelian. V. H. 8: 3. *κρίνοντες ἑκαστον ἐν τῷ μέρῃ φόνο*, ubi jungunt imperite *ἐν μέρῃ φόνο* pro *κρίνοντες φόνο*. *Ἐκαστον ἐν μέρῃ* significat singulos deinceps seorsim. Vid. Perizonii annotatio. Heinrichs Wetstenium caeca fide exscripsit. Similius ad verbum nihil; ad sensum dissimile prorsus apud Diodor. Cass. *Νέκρον ἐν μέρῃ ἑορτῆς ἐποιεῖτο τῦτο*. Nero festi loco habebat, pro festo ducebat hoc. Bretschneiderus et Philone duo exempla laudat *ἐν μέρῃ λόγου, χάριτος*, adeo nude, ut nemo intelligere possit, quo sensu Philo hanc locutionem usurpaverit. Test. XII. Patriarch. p. 546. *ἐκ μερίδος κυρίου ἢ ζωῇ σου*, pro *ἐκ κυρίου* inepte. Nam victus Levitarum non e domino fuit, sed e portione domini, e primitiis, decimis, sacrificiis. Nehem. 7: 70. *ὑπὸ μέρῃς ἀρχηγῶν*, ex ordine principum, מְצַקִּים יְשִׁרִים. Quod sequitur v. 71. *ὑπὸ ἀρχηγῶν* non tantundem dicit. Sed haec exempla cum *ὑπὸ*, *ἐκ* nihil ad rem.

domadibus septimum diem, nimirum
singulis mensibus primam Lunam
pestatibus diem, quo certum signum
intratur, aries, cancer, libra, capricornus
et solstitia, singulis annis diebus
cursum, pro feriatis, festis.
Judaeos ergo inter astrorum
Hinc satis constat non esse
brari hoc loco, id quod
Judaeis, qua pseudapropheta
Θεὸν ἀληθινὸν, contra
astra, quae pro
Judaeis fuisse, et
ergo, quae super
dierum identidem
sanxit, ἀγγέλοις
potest, ac
probabilitate

Miri
Col. 2: 8. Anonyma sunt: hoc
anulgare. Temere op
am exemplum invenit, quo dic
amo διατάσσειν legislatorum
desis Kuinoëlum ad Act. 7: 53.

Anus ergo diserte dixit, suam legem Judaicam
angelica putasse, non dicit pro divina; un
que cum Paulo, apud quem est: ὁ νόμος
ἀγγελικὸς δι' ἀγγέλων. — Primum vestigium de ar
corum ministerio, quod in legislatione praestiter
Mos. 5, 33: 5. extare Usterius dicit. Sed ibi
vola nec vestigium de legislatione: הָיוּ אֵשׁ מִן
לְמִי, a dextra ejus ignis (qui Deo Israelis praefer
batur itineranti, tamquam regi Persarum), *) edict
populo, i. e. signum, quo movendo jubebatur popu

*) Curtius 313: 9. „Ordo agminis erat talis: Ignis qui
ipsi sacrum et aeternum vocabant, argenteis aris praefer
batur.“ De praelato imperatoribus igne diss
Tiraquellus ad Alex. dies geniales 1: 2.

legem accepistis pro edictis angelorum, tamquam si edictis angelorum constaret, plusquam humanam auctoritatem haberet. Ita Cod. Mosqu. haec verba intellexit, cujus annotatio haec est: *εἰς διαταγὰς, κατὰ τὸν ὑπὸ ἀγγέλων διαταγέμεντα*. Sic Beza, Hammondus, Krausius, Heinrichsius, ad Gal. 3, 21, Koppius, Borgerus, ad Hebr. 2: 1. Carpzovius. *Διαταγαὶ* sunt edicta, quomodo Augustinus interpretatur (cfr. Rom. 13: 2) i. q. *διάταγμα* Hebr. 11: 23. Sic extant *διαταγαὶ ἀποστόλων*, quae significatio unice commendatur orationis argumento de lege agentis. — Quum Stephanus dicit *εἰς διαταγὰς ἀγγέλων*, ipsos legis auctores vocat angelos, non ministros ejus, qui tulerit legem. Jam Usterius: „*Νόμον τιθέναι et διατάσσειν* nequaquam verba synonyma sunt: hoc est ferre legem, illud promulgare.“ Temere optat non docet: nullum enim exemplum invenit, quo dictatum probet. Immo *διατάσσειν* legislatorum est proprium. Videsis Kuinoëllum ad Act. 7: 53.

Stephanus ergo diserte dixit, suam legem Judaeos pro angelica putasse, non dicit pro divina; unum idemque cum Paulo, apud quem est: *ὁ νόμος — διαταγαὶ δὲ ἀγγέλων*. — Primum vestigium de angelorum ministerio, quod in legislatione praestiterint, Mos. 5, 33: 5. extare Usterius dicit. Sed ibi nec vola nec vestigium de legislatione: *מִיְמִינוֹ אֵשׁ דָּת*, a dextra ejus ignis (qui Deo Israelis praeferebatur itineranti, tamquam regi Persarum), *) edictum populo, i. e. signum, quo movendo jubebatur populus

*) Curtius 313: 9. „Ordo agminis erat talis: Ignis quem ipsi sacrum et aeternum vocabant, argenteis aris praeferebatur.“ De praelato imperatoribus igne disserit Tiraquellus ad Alex. dies geniales 1: 2.

castra movere. LXX. sic reddunt: ἐκ δεξιῶν αὐτῷ ἄγγελοι μετ' αὐτῷ, quum intellectus dicti fugeret, e suo ingenio aliquid in fugam vacui infarciētes. Eorum ignorantiam produnt ibidem μυριάδες Κάδης, רבבות קדש, myriades sanctitatis, i. e. sanctorum, קדישים, quod epitheton Judaeorum in usu recentiore sermonis reperitur ac tempore Maccabaeorum increbuit. Verbunt תתא hoc in capite tertiatum, alias nusquam obvium in Pentateucho, mihi quidem non recentiorem originem potius hujus capitis arguit, quam poëticam venam: Quare non assentior Gesenio censenti, vocabulum תתא, quae recepta est lectio, in hoc carmine tolerari non posse, quippe quod classicae antiquitati Hebraismi accedat. Nec vero sic, angelis quos crearunt LXX. admissis, legislatio inde quidquam proficit. — Locus autem ille Josephi Antiqu. 15, 5: 3, quem e Winerō laudat Usterius: ἡμῶν — τὰ ὁσιώτατα ἐν τοῖς νόμοις δι' ἁγγέλων παρὰ τῷ Θεῷ μαθόντων, tantum certe testatur, Judaeos in ea opinione fuisse, ut Moses legem δι' ἁγγέλων doctus sit; angelos egisse cum Mose, non Deum; ab angelis autem Mosen inductum esse, ut crederet, eos praecepta divinitus mandata injungere, διαταγὰς τῷ Θεῷ. At vero alius est Josephus Flavius; alius ille Stephanus, quem Judaei criminabantur λαλεῖν ῥήματα βλάσφημα εἰς Μωσῆν καὶ τὸν Θεόν (τ. Ἰσδαίων), λέγειν, ὅτι Ἰησοῦς — ἀλλάξει τὰ ἔθνη, ἃ παρέδωκε Μωσῆς. Act. 6: 11, 14. Hic Judaeos τὸν νόμον pro διαταγαῖς ἁγγέλων sumsisse dicit, non τῷ Θεῷ, et Paulus non dicit, ὅτι ὁ νόμος δι' ἁγγέλων παρὰ τῷ Θεῷ διετάγη, quomodo debuerat loqui consentiens cum Josepho. Nam si Stephanus et Paulus concessissent, legem παρὰ τῷ Θεῷ acceptam detulisse Mosen ad populum: aeternam

difficiliaque sunt (Jo. 1, 5; 3). *Πίσις ἐνεργής* commodatam habet τὴν ἐνέργειαν a caritate. Jam verbum activum ἐνεργῶ modo est immediativum, i. q. ἐνεργής εἰμι, me efficacem praebeo, μὴ ὄργον μηδὲ ἄκαρπον ἐμαυτὸν καθίξημι (Pet. 2; 1: 8), quemadmodum Mt. 14: 2, αἱ δυνάμεις (quae in Joanne Baptista infuerunt) sunt efficaces in Jesu, in quem animam Baptistae ab inferis reducem immigrasse suspicatus est Antipas. Gal. 2: 8. ὁ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν περιτομῆς (ubi dativus commodi cum εἰς ἀποστ. π. construi debet), qui efficacem sese praebeuit ad secundandam legationem, qua Petrus fungitur apud circumcisionem. Sic Prov. 31: 12. γυνὴ ἐνεργεῖ, τῷ ἀνδρὶ εἰς ἀγαθὰ, per metathesin pro εἰς ἀγαθὰ ἀνδρὶ. Modo est verbum causativum, ubicunque sequitur accusativus, ut Cor. 1, 12: 6, 11. Gal. 3: 5. ὁ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, qui vires efficaces reddit in vobis (quae pridem otiosae fuerunt), excitavit vires (vobis quidem dudum insitas, sed antehac jacentes), ἀνεξωπύρησαι. Male Winerus et Usterius: qui operatus est in vobis miracula ille, vires miraculosas hic. Turpiter nos quidem ignoramus Legendas de thaumaturgis Galatis. Usterius citat εἰκὴ Mt. 14: 2. Joannes enim nulla miracula fecit (Jo. 10: 41), et Cor. 1, 12: 28, ubi δυνάμεις, potestates ad societatem Christianorum gubernandam necessariae, qualis est episcoporum, censorum, quaestorum, curatorum, arbitrorum, ut ibid. 6: 5. cernitur. Hoc Usterium non fugisse debebat, quod olim Zuinglius vidit. Egregie Seneca epist. 95. „Honestarum rerum semina (δυνάμεις) animi nostri gerunt, quae admonitione excitantur (ἐνεργεῖνται), non aliter quam scintilla flatu levi adjuta ignem suum explicat.“ — Ἐνεργεῖσθαι autem ubique passivum est verbum, quippe quod nus-

quam in N. T. accusativum additum habeat. Apud Polybium quoque passively accipi Raphaelius vidit hoc in loco: *Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὁ Κλεομενικὸς καλύμενος ἐνηργεῖτο πόλεμος*. Hoc eodem tempore apud Graecos, quod Cleomenicum vocabatur bellum excitabatur, acrius intendebatur, adaugebatur. —

Quod Winerus, Usterius et alii Vulgato duce reddiderunt: *πίσις δι' ἀγάπης ἐργαζομένη* sive *ἐνεργῶσα ἐν ἀνθρώποις*, Paulus non scripsit. „Sed deponens putat Raphaelius ad Rom. 7: 5. *ἐμφατικώτερον* esse. Videamus! *Τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν, τὰ διὰ τὸ νόμον, ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν. Τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν omnibus τοῖς σαρκικοῖς insunt ante legem latam vel cognitam; at vero χωρὶς νόμου ἁμαρτία νεκρά; ἐλθέσης δὲ τῆς ἐντολῆς ἀνέζησε, quoniam ἀφορμὴν ἔλαβεν ἡ ἁμαρτία διὰ νόμον*. Ibid. v. 7 sqq. Nam nitimur in velitum semper cupimusque negata. Affectus ergo vitiorum, quae ante legem hominibus infuerant, sed tranquilla et ἀναίσθητα, opera legis non fiebant, creabantur, verum irritabantur, incendebantur.*) Jac. 5: 16. *δέησις ἐνεργεμένη*, preces, quae venia inter fratres data petitaque vicissim ita intenduntur, ut ratae fiant exorentque Deum. *Εἰσακχομένη, τελεωμένη*. Hesychius. *Ἐνεργόμενοι* a Patribus, ex. c. in Constitutt. Ap. vocantur *οἱ δαίμονιζόμενοι*, quorum vires credebantur a spiritibus supra humanitatis modum intendi et adaugeri. Quod vocabulum imperite ver-

---

*) Sacris in litteris usu veniunt *ἐργάζεσθαι*, et *ἐνεργεῖν*, idque dupliciter constructum *ἐν τῷ* et *τῷ*, *τινὰ*, atque etiam *ἐνεργεῖσθαι* sine accusativo vel praedicato. Haec significatu diversa confundere, instar Vulgati, plebeiorum est interpretum. Budaeus *τῷ ἐνεργεῖσθαι* contrarium *καταργεῖσθαι* recte putabat.

enim re et veritate homo est, non forma et nomine tantum, *πᾶς ὁ λόγον ἀληθείας, τὸν ἔμφυτον δεξάμενος*, *) *παραλαβὼν, ἔχων μένοντα ἐν ἑαυτῷ* (Jac. 1: 21, 18. Jo. 1: 11, 12. 3: 21. 5: 38. 7: 11. Marc. 4: 25), qua indole curanda, custodienda, colenda perveniunt homines ad honestam beatamque vitam, non solitarii tamen, sed cum similibus consociati — talis igitur, si, ut par est, eo, qui amplitudine hujus ingenii et animi cultuque indolis divinae perfectissimo supereminet omnes ceteros unus, magistro utens, praeceptore et duce, quem sibimet ipsi ingeneratum habet veri honestique sensum cum beatorum gaudiorum desiderio ac divinatione plurimum augeri experiatur: is vero fruitur, si qua est in omni coelo atque terra, revelatione immediata, ubi nimirum nihil omnino inter Deum et homines intercedit; **) si quidem opem

---

*) Hoc verbum non significat aliquid quo caremus accipere, sed indolem, qua praediti sumus, suscipere quasi, non incultam sinere, pro ejus dignitate et utilitate aestimare et honorare. Apud LXX *δέχεσθαι* nonnunquam ἱλῆν. *Παραλαμβάνειν* quoque Jo. 1: 11. *ἰσθύνειν* verbo *γινώσκειν* v. 10, praegnans est verbum, appercipere quasi, sum bonum nosse, eo uti et frui; non committere ut *φῶς ἐκείνο φῶτιζον πάντα ἄνθρωπος* κ. τ. λ. per nos frustra benignum sit.

**) „Nos ad conjunctionem congregationemque hominum et ad communitem nati sumus. Impellimur autem natura, ut prodesse velimus quam plurimis, imprimisque docendo rationibusque prudentiae tradendis; itaque non facile est invenire, qui quod sciat ipse non tradat alteri. Ita non solum ad discendum propensius sumus verum etiam ad docendum.“ Cic. de fin. 2: 20. Egregie Lutherus: „Hominem esse Christum oportebat, ut homines educeret.“ Atqui revelatio, quae hominibus hominis opera contingit a Deo, est omnino immediata; quemadmodum in studiis mathema-

illam, quam homines hominibus naturae, id est divino, instinctu praestant, illam hominum cum hominibus societatem et communicationem non interventionem dicere possumus. Quid enim est, quod hac via *ξενὸν ἢ ἀλλότριον* hominibus ingeratur? Excitatur modo, ut Boethius ait, quod introrsum haeret semen veri et adolescit mutuis officiis; *) atque omnis fides et auctoritas, quam hominibus tribuimus homines rationis et cogitationis *κοινωνοὶ*, in eo constat, ut agnoscamus convenientiam suae quisque mentis et intelligentiae cum sensu generis communi et optimae in hominum genere naturae, cujus specimen nobis quidem est Jesus.

Plane alia res est, quum supernaturale quid avent; supernaturalia autem volunt ejusmodi, quorum non *λόγον* habeamus *ἐμφυτον*, ita ut non ex adsensu et consensu nostrae mentis et intelligentiae, non ex animorum humanorum conscientia veritas eorum cerni probarique possit, sed externis quibusdam signis vel documentis. Revelationes igitur hujus generis *μεσσητείας* fieri a deo ut credant, inducunt sese inducunturque homines, unde commentum illud mediatorum originem ducit, a deo patiter et ab humano genere

---

ticis, quae a Pythagora, Archimede, Euclide inventa nobis tradita habemus, nemo crediderim alius originis et auctoritatis esse putare, quam quae mathematici excogitabant nostris temporibus.

*) „In mentem venit, quod Socrates docere nihil aliud esse arbitrabatur quam efficere, ut homines rerum notiones, quas insitas et quasi consignatas in animis habeant, reminiscendo recognoscant. Hoc etiam ad religionem ac pietatem pertinet, quam rite docent illi, qui adjuvant alios, ut unde orti sint quasi recordentur agnoscant.“ Cic. I. L. 1: 8.

cuntur homines, ut credant, religiones earum opera vulgatas a Deo sanctas esse. Sed quoniam homines ipsi nec intus neque extrinsecus tanguntur a Deo, nec suis ipsorum sensibus compertum habent, ut iis quae perhibentur instrumentis vel ministeriis Deus utatur ad religionem ejusmodi constituendam: omnia tandem redeunt ad hominum testimonia et vulgi credulitatem. Israelitae ex. c. Mosi crediderunt, Jehovah sive angelum in monte Horebo mandata dedisse Mosi; Minoi Cretenses, in Ida Minoem doctum et instructum esse a Jove, Romani Numae, Deam Egeriam in nemore quodam nocturnos cum rege congressus habuisse. Mediatori igitur, si verum quaerimus, prisci tribuerunt fidem, non ipsi Deo; miraculorum autem, quae mediatori contigisse feruntur, historicam probabilitatem quotus quisque olim explorare potuit aut hodie explorare potest in rebus tam vetustis, ac primis litterarum monumentis dudum deperditis vel immane quantum confusis atque ex alia forma in aliam (incertum quorum arbitrio) multum permutatis, ut si quis hodie quamlibet causam agens ita comparatis tabulis uti vellet, irritas iudices eas haberent? Et, si non difficile fuit Minoi persuadere pastoribus, ut Lactantius probe monet: num decet nos, tot seculis eruditiores quot posteriores, caeca fide pastoribus illis aggregari credulis, adeoque nos gerere creduliores. Nam si Moses

---

noscenda, nulla conjectura percipienda, miracula sunt. Neminem igitur ad fidem mediatae religionis adducere licet, praeter eos, qui miracula credant eaque supernaturalia: hand enim satis est miracula credere Dei naturalia, cujusmodi plurima quotidie nobis ob oculos versantur. Quin ipsi sumus *θανάτοι ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν*. Ps. 139: 14.

nihil nisi fabulas enarrasset situ ter mille annorum obductas: nihil profecerat; sed ille scientiam et artes Aegyptiorum callens, Arabiae notitia longa plurimaeque experientia instructus, quum singularem prudentiam et gravitatem cum fortitudine et constantia conjungeret, itaque facinora omni opinione vulgi majora efficeret: sic facile fidem impetravit rebus, quas nullo teste evenisse perhibebat. Eodem modo rerum publicarum principes olim, quoties ipsorum auctoritas non sufficiebat ad plebem domandam, cohibendam, stimulantem: Deorum ostenta, prodigia, oracula auxilio sumere consueverant.

Tanta profecta est gravitas rerum sacrarum, tanta pericula fraudis, ut nisi nos penitus almam divinitatem persentiamus, quam in semet ipsa habeat religio, non propter mediatoris personam et propter apparatus promulgationis: merito levitatis ac temeritatis accusandi essemus amplectentes. Quae quidem *γνώσις* et *ἐπίγνωσις ἀληθείας* in Christi religione oblata hodie tam facile fieri potest adeoque facilius quam apostolico aëvo, quoniam ejus concentus cum axiomatis rationis humanae usque perdurat, opinionumque commenta delet dies; naturae, id est Dei judicia confirmat. Quare immediata revelatio nunquam desinit esse *καινή διαθήκη*, recens et integra necessitudo cum Deo; omnis autem mediata *παλαιῶται*, simul ut documenta ejus obsolescunt, atque in hominum sensus cadere praesentia cessant, vel posterius plus aliquanto sapere coeperunt majoribus. Quin reputamus, quod Origenes probe animadvertit: *Καὶ τῷτο*, inquit, *ἐπισκεπτέον*, ὅτι αἱ μὲν τεράσιοι δυνάμεις τὰς κατὰ τὸν χρόνον τῷ χριστῷ γενομένης προκαλεῖσθαι ἐπὶ τὸ πιεῖν εἰδύναντο· ἔκ ἐσῶζον δὲ τὸ ἐμφατικὸν μετὰ χρόνος πλείονας;

ἤδη καὶ μὴ θες εἶναι ὑπονοηθεῖσαι. Hoc si Origenis tempore usu venit tertio post Christum seculo: quanto imbecillius erit hodie τὸ ἐμφατικὸν τῶν τεράτων, quibus revelatio supernaturalis religionis Christianae cernatur. Nolint ergo succensere nostris aetatibus ii, quos Baco significanter mirabiliarios et prodigiastros vocavit, quod nihil fere agunt, hominibus inculcantes, Christianam religionem, si religio immediata non esset, si probabilis tota rationi et intelligentiae hominum, eam summa fide carere; ejus divinitatem stare cade-reve miraculis. Sic, dum miracula illa renovare et instaurare a senio magis magisque graviore non possunt, ipsi adeo suum seculum instigant atque subornant, ut religionis Christianae divinitatem non probabiliorum existiment miraculis suo fato dubiis et incredibilibus, vel historico aevo superioribus, quae poeticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur. Sic stulti religionis Christianae, si Deo placet, patroni τὴν ἀπίστιαν vel certe ἀδιαφορίαν, ut nunc cum maxime, augent.

Verum tamen hoc bene habet, quod, ut sicut positiva lex nulla invenitur, quin naturalis legis plus minusve subsit (Cic. Off. 3: 17), sic positivam sive supernaturalem religionem, mediata revelatione gloriantem, nullam reperire liceat, quin plus minusve naturalis religionis secum portet. Hoc tamquam condimento homines probae mentis et sanae rationis unice jvantur ac delectantur, qui si qua religio mere supernaturalis animis objecta esset, plane fastidirent et abhorrerent. Ex quo venit, ut religio Judaeorum Gentilibus arrideret permultis propter ea, quae Moses et potius prophetae communi rationi et sensui καλο-καγαθίας consentanea praecipiebant, non autem pro-

pter fabulas illas *βεβήλους καὶ γραῶδεις καὶ τὰς ἐντολὰς ἐν δόγμασι*, quas Christus aboliturus erat. Qua re Judaei Alexandrini omnem operam in eo posuerant, ut allegoriis philosophicis haec tamquam pudenda operirent; quamquam in religionibus, ut ita loquar, mixtis et confusis etiam dictamina naturae quodam errore suam propriam sanctitatem ab supernaturalismo accepta habuisse videntur, quemadmodum luna lucet aliena luce; et si dogmata positiva tamquam ejusdem fontis pronuntiantur cum axiomatis naturae, parem illa sibi potestatem, imo majorem divinitatem arrogant, quasi homines his rejiciendis illa simul perdituri essent. Hinc Judaistae disciplinam Christi Mosaicis cerimoniais et ritibus, ut circumcisione, expurgatam, pro divina nolebant agnoscere eamque negabant per se solam satis valere ad bene beateque vivendum. Hinc Judaei quidem concedebant, Gentiles, septem illa quae vocabantur praecepta Noachidarum tenentes, id est legem naturae, beatæ vitæ participes fore, dummodo tenebant idcirco, quod ea Moses inter alia tradiderit Israelitis; sin autem eadem custodirent, ex suae mentis persuasione: omnem operam perditum iri. Similiter censent hodie nunc Dogmatistae nonnulli, qui omnia, quae Christus docuit cum sensu communi et lege naturae consentanea, sejungunt ab iis, quae praeter humanam rationem et supra intelligentiam nostram tradidisse eum faciunt; atque in hac parte supernaturali praecipuam et propriam doctrinam Christi collocant, qua profitenda hominibus contingat vita aeterna. Sed parum intelligunt, hanc partem rursus dividi posse in ea, quae Judaei veteres et recentiores, Pharisei praecipue ante Christum *ἐδογματίσθησαν* ab sensu communi et sana ratione aliena, ex. c. de re-

surrectione carnis, de diabolo ejusque obsessionibus, de regno millenario, de lapsu primorum hominum, de peccato hereditario; et quae ante Christum nemo prorsus docuerit sive consentiens rationi humanae sive discrepans. Nos quidem audemus, nihil curantes *κατάκρισιν* supernaturalistarum, quotquot ii numero sunt, cum Zuinglio censere, qui: „Lex naturae, inquit, nihil aliud est quam vera religio, notio scilicet, metus et cultus numinis supremi, quam notionem quemque cultum nemo docere potest nisi solus deus (immediata revelatione). Hanc naturae legem, a Deo insculptam humano pectori, falsis opinionibus erroribusque turbulentis et superstitionibus anilibus obrutam malisque moribus foedatam, Christi gratia instauravit.“ Christus ergo *τὸν λόγον, τὸν ἀπ' ἀρχῆς, ἐλάλησε, καθὼς ἐδίδαξεν ὁ πατήρ*, non Moses, non *οἱ καθίσαντες ἐπὶ Μωσέως καθέδρας γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι*, non ullus magister mortalis; et quod ea vere, sincere et simpliciter docuit, quod *πάντα, ἃ ᾔκνεσε παρὰ τῷ πατρὶ*, cum hominibus, ut fratribus, communicavit, hoc proprium et praecipuum est ejus doctrinae. Quod autem quae dedit praecepta pulcherrime factis expressit, quod vixit pro ut docuit; quod manifesto apparet, eum nihil *ἑαυτῷ* egisse, suae libidinis, sui commodi, suae gloriae causa, hoc est documentum unum certissimum divinae, quam gessit homo, personae.

Ingenue ergo fateamur, nos *ἐκ διαμέτρου ἀντικειμένους* esse illis theologis, qui quod in promptu est credere omnibus hominibus communi sensu praeditis, quodque *ἐγγὺς ἐστὶν ῥῆμα ἐν τῷ σώματι αὐτῶν καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ*, ita ut nec supra naturam et intelligentiam humanam neque infra tendere sit opus ad illud arces-

sendum; *) denique quicquid nihil prorsus indiget mediatae revelationis demonstrationibus, quoniam suae veritatis ac divinitatis testimonium in humano pectore reconditum habet, haec minoris aestimant istis, quae tanto difficilius est credere, quanto plus natura et ratio et conscientia potest polletque in nobis, omnia recusans, quae cum ipsa non congruant. Unde factum est, ut supernaturalistae consummati eos demum beatos praedicent, qui abdicando sensu communi et lumine naturae in rebus certe sacris suam, si Deo placet, fidem exercent, et quae animo et mente comprehendere aut cogitari cumque idea Dei omnipotentis conciliari nulla via et ratione possunt, labiis tamen profiteantur, instar Tertulliani, qui statuere ausus est, quo quid absurdius sit, quo magis sanae rationi repugnet, eo magis esse credendum ac Deo dignum. Nos contra usque ad extremum spiritum cum Zuinglio et Turretino contendemus, non exigere Deum, ut homines ἀκατάληπτα credant, h. e. mentiantur: nam credi non posse ἀσύστατα.

Jesus certe ejusque probi apostoli, quantum per sua tempora licuit ac sui seculi homines ἐβάστασαν,

---

*) Μὴ εἶπες ἐν τῇ καρδίᾳ σου· τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τὸν υἱὸν τοῦ Χριστοῦ καταγαγεῖν (sicut Gnostici e pleromate aliquem aeonum devocabant, qui Christus esset). Ἡ τίς καταβήσεται εἰς ἄβυσσον; τὸν υἱὸν τοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν (sicut Judaei fingebant Davidem sive Josephum sive aliquem veterum ab inferis reducem fore, qui Christum se praerberet. Utrumvis autem si factum esset, ultra hominum jacebat cognitionem, res credulitatis, non fidei, quae quidem sciscitatur non unde qui Christus esse fertur, aed qualis, num ad necessitates, desideria, vota nostra appositus, οἷος ἡμῶν ἐπεπεν ἀρχιερέως). Rom. 10: 6, 7. — „Quod supra nos, nihil ad nos.“ Socrates. Vid. Grotius ad Siraciden, 3: 26, 27. sq.

id aperte moliebantur, ut mediata revelatione sum-
 mota immediata sola vigeret, ut nulla intercessione
 supernaturali homines ab ipso deo, uno communi
 universorum parente, sese diremtos opinarentur, sed
 ea necessitudine simplice et absoluta, qua liberos cum
 parente natura conjunxit, ἐκ τῆ πατρὸς τῶν πνευμάτων
 se totos pendere, ad eum solum se totos redire cre-
 derent τὸ κατὰ πνεῦμα. Jesum vero apostoli ho-
 minem, Dei ac hominum mediatorem, non intercessorem,
 ita cogitabant cogitandumque proponebant, ut filiorum
 obedientissimum, dignissimum, pari pietate et in pa-
 trem et in fratres eminentissimum, familiae suo jure
 caput, a patre proximum, qui praeter ceteros beatissima
 communitate cum eo perfruitur, prout eam, quae est
 homini cum Deo, similitudinem prae ceteris gerit,
 atque ad eam similitudinem et communitatem appe-
 tendam fruendamque exemplo suo maxime commovet,
 dirigit, ducit. Quae si ita sunt, ut nos justa et aequa
 interpretatione litterarum Paulinarum evincere confi-
 dimus: deprecamur a Paulo certe illam „sententiarum
 quarundam atque opinionum obscuritatem, qualis est
 hominum religiosorum, ut quorum animi potius
 inexplicabilibus sensibus moveantur, quam perspicue
 quidque distincteque cogitatum dispiciant; quum pio-
 rum sit, ea quae mens humana capere non potest
 ut sancta et homini non tangenda venerari; religiosi
 autem aliquid amplius se possidere opinentur, atque
 impares definiendo speciem sibi quandam et simulacrum
 suis amplexibus fingant:“ quae fere verba sunt Her-
 manni, Programm. p. 4. Fac Paulum hoc modo
 religiosum, et si sapis abstinere ab ejus interpreta-
 tione: nam obscuritatem sermonis inexplicabilia sensa

molientis explanare est irritus labor, ex. c. Jac. Boehmii scripta.

Temperare mihi non potui, vir amicissime, qui Tecum communicarem, quae, dum discrimen mediatae et immediatae revelationis, quod Hermannus digito tantum attigit, inquiri, in mentem venerunt. Pro meis votis adsiduis vale, et si quid nosti rectius istis, candidus imperti!

DE NOVO GENERE *ΑΠΟΣΙΩΠΗΣΕΩΣ*
QUOD HERMANNUS COMMENTUS ESSE
VIDETUR.

Ad Gal. 2: 19. Hermannus: „Quum dicit Paulus: *ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον*, quidam interpretes“ (nuperrime Winerus) „*διὰ νόμου* de lege Christiana intelligendum putarunt. At id nec per verba licet nec necessarium est per sententiam. Immo, quum modo praecesserit *ἃ κατέλυσα* apertum est, si minus breviter locutus esset, locuturum fuisse apostolum *διὰ νόμου ὃν κατέλυσα*. Hoc loquendi genus explicaverunt, ut aliquos saltem nominem, Lobeckius et Erfurdtius ad illud in Sophoclis Ajace v. 674.

*δεινῶν ἔ' ἄγμα πνευμάτων ἐκοίμισε
γένοντα πόντον.*“

Arduum est mehercule *εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τῷ ἰσχυρῷ καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι*; irrumpere, puta, theologis periculosum est in campum philologiae profanae ac praecipuum quendam hujus artis magistrum armis, quibus iste confidit, ut suis et propriis, adoriri. Sed tamen inaccessit me dira cupido certamen subire.

Pro meo more, dum auctores qui citantur ipse cognosco, fide coeca credere nolens, hoc vel illud eorum dictis comprobatum evictumque esse, reperiebam primum, pro δεινῶν rescripsisse Lobeckium λείων, quae mihi quidem perplacet conjectura. Sic τὸ πνεῦμα λείον καὶ καθ' ἑξῆς est apud Aristoph. Ran. 1033, et mare pacatum solent λείον vocare poëtae. Vid. Jacobs animadvss. in Epigramm. Vol. X. p. 154, ubi λείω ξερύρω pro πολίω ζ. rescribitur, quippe quod ferri nequeat posterius; et ibid. XII. 474. Ergo πνεῦμα λείον, i. q. λειαῖνον τὴν θάλασσαν, πρὸν, μαλακόν, ἐκοίμισεν i. q. ἐλέανεν, ἐγαλήνωσε. Latinis tamen poetis frequentior est lēvis aura, quam lēvis.

Vehementia quidem, δεινότης, ventis flantibus convenire videtur, non item spirantibus auris, vernacule den wehenden Lüften. Ennius apud Cic. de N. D. 2: 114. „Aram, quam flatu permulcet spiritus Austri.“ Jam facile est intelligere, ut levium aurarum spiritus pontum sedet, sopiat, quemadmodum cantilena nutricis ad cunas plorantem infantulum. Graviorum, vehementium πνευμάτων ἄγμα sopire nullo modo potest. *)

Contra Lobeckium receptam lectionem defendit Erfurdcius uno exemplo capto ex hujus ipsius fabulae proximis versibus: ἐκ δ' ὁ παγκρατὴς ὕπνος Λύει

---

*) Lectionem, quam unam externa Critica novit, Huldricus Faesius, professor Linguarum, vicinus noster atque amicus, cujus eruditionem in consilium adhibuimus, non mutandam censens arbitratur, validum ventum unius tenoris (cujus quidem apud auctorem nulla significatio: nam pluralitas δεινῶν πνευμάτων diversitatem potius quam conspirationem indicare videtur) citius componere maris tumultum, quam solam remis-

πεδήσας, ἔδ' αἰ λαβὼν ἔχει; altero ibid. e v. 697. ἔλυσσεν γὰρ αἰνὸν ἄχος ἀπ' ὀμμάτων Ἄρης. Tertium petit e Val. Flacc. 1: 434. At tibi collectas solvit jam fibula vestes; et quartum ex Hor. Od. 1, 14: 19. „nec malis Divulsus querimoniis Suprema citius solvet Amor die.“ Quibus in locis omnibus velim attendatur verbum solvendi cum subjectis, quae utprehendendi, ligandi, constringendi, sic rursus etiam solvendi, dimittendi potestatem habent. Meminimus enim illorum versuum Virgilii:

Aeole! namque tibi divom pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus et tollere vento.

Ac de Mercurio idem: Dat somnos adimitque.
Somnus quoque et obrepat mortalibus et relinquit eos.
Deinde primum et ultimum horum exemplorum τὴν παραδοξίαν suae dictionis expediunt satis, illic vocibus ἐκπεδήσας ἔδ' αἰ λαβὼν ἔχει, hic Amore sic definito: malis divulsus querimoniis. Quin etiam eo, quem Hermannus laudavit, loco dissolutum habemus nodum legentes cum Lobeckio λείων pro δεινῶν. In tertio per se liquet, Martem, αἰνὸν ἄχος qui solvit ἀπ' ὀμμάτων, eundem prius oculis objecisse Ajacis. Sed videatur Musgravius ad h. l. pro ἀπ' ὀμμάτων Ἄρης rescribens ἀποσάτων Ἄρης, cum hac adnotatione: „Recte apud Horatium Od. 2, 4: 10, ademptus Hector tradidit

---

sionem procellae, quae prius mare sollicitasset; de quo judicaverint nautae periti. Quid si rei speciem, non veritatem curantes, ut apud poetas, venti conflictum cum mari seditioso ac turbulento cogitemus, qui non dirimatur, usque dum ambo desaevierint atque exhaustis viribus tanquam defatigata conquiescant. Sic utrumvis opinari licebit, ab Aeolo mare sedatum esse et mare infregisse potentiam venti.

fessis leviora tolli Pergama Graecis. At qualis, obsecro, sententia esset, si omissa voce ademptus dixisset tantum, Hectorem Grajis Trojam facilem expugnatu reddidisse? Pari modo dictum hic oportebat non ut nunc: „*Ἄρης ἄχος ἔλυσεν*, sed *Ἄρης ἀπερχόμενος ἔλυσεν*, ut Aristoteles *περὶ θαυμ. ἀκρωμ. 122. ἀπέρχεται τὸ δαιμόνιον*. — Phrasis *ἔλυσεν ἄχος ἀπ' ὀμμάτων*, quamquam facilis explicatu, aliunde mihi non innotuit. Sophocleum est verbum *ἀποσατῶ*. — Sciendum est, Martem juxta cum Saturno pro sideribus noxiis habuisse veteres, qui inter alia mala morbum caducum inferret, denique et insaniam. Unde Claudianus:

Quod furis, adversi dedit inclementia Martis.

Jam liquet, Marti, auctori furoris, quo correptus fuerat Ajax, h. l. acceptum referri diri morbi decessum. Etenim novimus, veteres Diis malis haud segnius operatos esse, ut averruncarent mala, quam bonis, ut prosperarent bona. Nostra quidem sententia Erfurdinus parum proprie: „*Ἄρης*, inquit, est rabies qua correptus fuerat Ajax.“ Rectius dixisset: auctor rabiei, qui satiata ira vel placatus *αἰνὸν ἄχος*, rabiem, dissolvit. Subjecto et praedicato confuso non haerere non potest interpres.

Quintum exemplum e Trachiniis v. 656. depromptum: *νῦν δ' Ἄρης οἰσερθητὶς Ἐξέλυσ' ἐπίπονον ἀμέραν. Ἀγίχοιτ', ἀφίχοιτο*. „Nunc autem Mars infestus consumsit, exhaustis aerumnosam diem; sat habet immisorum malorum,“ eadem ratione explicandum videtur.

Schaeferus ad Ajac. 674. laudat eum, quem Heynius ad Homeri Il. 10:98. dictavit quasi canonem: „Plura in prisco sermone occurrunt, in quibus pro defectu et absentia rei ipsa res ponitur (*ἵππος* pro *ἄπνία*), cujus generis multa in Lyricis et Tragicis

madverti possunt. " Non ad manum habemus Heym; at vero Homerum, ubi nulla sic statuendi nobis causa apparet, modo ne ὕπνω cum ἀδδηκόςjungas et reddas, ut est in Schneideri Lexico: omniis fatigati. Ὑπνω κοιμᾶσθαι justa locutio, quam reperiās ex. c. apud Aeschylum in Prometheus: βλέφαρα μὴ κοιμῶν ὕπνω. Sic ὕπνω καταλαμ-εσθαι, εἰς ὕπνον ἐμπίπτειν, καταφέρεισθαι, τρέπε-χι etc. Sed in mendo esse videtur ἡδὲ καὶ, pro , legere placet ἤδη. *)

Reliquum est unum exemplorum ab Erfurdio-
torum ex Hor. Od. 1, 18: 16. „Arcani fides pro-
a, perlucidior vitro.“ Ubi fides est facilitas illa
ita fidendi, videre negligens cui fidas, omnibusque
minibus enuntiandi quaecunque scias et cogites,
emadmodum credulitas est proclivitas omnia quae
nines dicunt credendi; fides ergo per euphe-
smum garrulitas illa plena rimarum, quae hac atque
c perfluit. Homines poëta significat, sua prodentes
ana, non quae commissa habent ab aliis. Falluntur,
secundum canonem Heynii fidem pro defectu

-) Rectius istis hoc impertivit amicus: postquam enim
luculentis exemplis Odyss. 6: 1, 2. 12: 281. Hor. Carm.
3, 4: 11. convicit, non tangere licere h. l. textum,
scite submonuit, κάματος ἡδὲ καὶ ὕπνον dici somnum,
qui e nimio labore fessis obrepat; ὕπνον ergo non esse
insomniam, quam vernacule dicimus Schlaflosigkeit,
sed somnolentiam, quod quidem vocabulum quinto
demum seculo usu venit, Schläfrigkeit, vim somni
invictam, qui propterea πανδαμόνως vocatur. Sic fusa
corpora vino somnoque apud Virgilium. Nodum,
qui non in vocabulo ὕπνω, sed in verbo ἀδδηκός inest.
Buttmannus (Lexilogo p. 128) expedit. Heratius
ἀδδηκός optime expressit latino fatigati, h. e. labore et
somnolentia vexati adeo, ut custodiarum affatim haberent,

fidei scripsisse volunt, ex. o. Mitscherlich; a prodiga arcani potius est nimia fides, ut velle loquamur: eine das Herz auf der Zunge tragen Traulichkeit.

Nonnemo iudicavit, *ἡ λείων* ab illo, quem Iamannus ipse laudavit, loco plane alienum esse propter quod Ajacem ex leni aura, quae quum nunquam modum excedat nec servare quidem modum quo exemplum capere minime conveniat. At vero *παραμύτων ἄημα* exemplo sumere convenit, quod ut crescere, invalescere, sic rursus decrescere, mollescere potest, *κοπάζειν*. Sic Aeolus premens habenas fluctus, mare tranquillat; non item laxans. Quod obrem nequaquam dicere licet: *δενῶν ἄημα πνευμάτων ἐκκοίμισε πόντον*; consentaneum est *λείων*. Sapienti quare non opus erit me longiorem esse, ut Hermianus sentiat, hoc loquendi genus frustra e tragicis, lyricis et epicis arcessitum esse ad enodationem loci Pauli. Haec profecto sive ellipsis sive aposiopesis *διὰ ν* scil. *καταλελυμένος* nimium quantum dura et coarctata est; quid quod natura et ratio universa sermonis humiliter repugnat.

Postremo videamus hujus explicationis usum quidnam sententiae pariat. Quam potestatem Aecius in ventos, Mercurius in somnos, Mars in cerebrum habet, eam sibi Paulum in legem vindicasse facit, in suo arbitrio *ἢ εἶσαι ἢ καταργῆσαι*, ac dixisse Paulum coram illis Judaeis (Gal. 2: 14): *διὰ νόμου* (vi legem quam ego abdicavi, destruxi, irritam feci), *νῦν ἀπέθανον* (totus vaco ab observatione legis). Et si vi legis irritae, exemptum se legis religione dixisset non dixisset, qua tandem potestate irritam fecerit ipsam legem. Quo audito fieri non potuisset, quin auditor olim uno ore insani hominis esse istam vocem clarent; ac nos hodieque verba ejus hunc in modum accepta pro absurdis putare necessitas cogit. Ceterum orare fas est philologiam profanam, ut ne pediculi in sacra videat, dum in semetipsa ricinum non cernit qualis est ille canon ab Heynio conditus, plane inestimationalis, per quem noctem pro die, *ὃ* pro *ναὶ* dicitur licentia datur.

